

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

Politické myšlení Judith Butlerové

Political Thought of Judith Butler

Jan Sůsa

Školitel:	doc. Mgr. Michael Hauser, Ph.D.
Studijní program:	Filozofie
Studijní obor:	Filozofie

2019

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma Politické myšlení Judith Butlerové vypracoval pod vedením školitele samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 31. 5. 2019

.....

podpis

Úvodem bych chtěl nejprve poděkovat vedoucímu této práce a mému školiteli v doktorském studiu společného programu FLÚ AV ČR a PedF UK Michaelu Hauserovi za cenné rady, připomínky, inspiraci, podporu a nápad ohledně rozšíření původně úzce vymezené práce. Dále srdečně děkuji Ľubici Kobové za poskytnutí podnětné literatury k tématu. Děkuji také anonymním recenzentům revue *Ergot* z FF UJEP v Ústí nad Labem za podnětné připomínky a doporučení ke studii *Mezi revolucí a demonstrací: Judith Butlerová k veřejným shromážděním*, která vyšla v druhém čísle této revue v roce 2017 a v přepracované verzi tvoří základ poslední kapitoly. Velké poděkování si zaslouží Katerina Kolozova, která mi velice ochotně s neobyčejnou rychlostí pomohla se získáním stipendia skrz platformu CEEPUS a poskytla mi tak čas a prostor na psaní této disertační práce ve Skopje v letním semestru roku 2018. Její studie *Cut of the Real* a *The Lived Revolution* byly také jednou z největších inspirací pro zrod této práce. Za podnětné diskuze a připomínky vděčím Mariglenu Demirimu, vřelé poděkování si zaslouží také Risto Aleksovski a Stanimir Panayotov z Institute of Social Sciences and Humanities – Skopje za milé poskytnutí přístupu do knihovny této instituce. Poděkování patří také účastnicím a účastníkům letní školy *The Automaton of Capital, Philosophy and Patriarchy: On the Tautological Universe of Value and Sign* na Eberhard Karls Universität Tübingen v srpnu 2018: Anně-Sylvii Munte děkuji za pečlivou organizaci, za podněty k disertační práci vděčím zejména Lise Neher a Davidu Evansovi. Ondřeji Starému děkuji za mnohé inspirativní diskuze ohledně filosofie a politiky. Velké poděkování patří také mé sestře Štěpánce za inspirativní diskuze a mým rodičům za podporu při studiu.

ABSTRAKT

Disertační práce se zaměřuje na kritickou analýzu politického myšlení americké filosofky Judith Butlerové. Hlavním zájmem Butlerové je vztah mezi individuální a kolektivní subjektivitou a její politické myšlení vzbudilo mnohé kritické reakce a představuje důležitou součást diskuzí ve feministické politické filosofii. Butlerová se zabývá politickým rozměrem konstituce subjektivní identity, a zkoumá, jak by mohly být určité politické strategie (feminismus) vymezeny společnými zájmy jednajících, a nikoli jejich předpokládanou stabilní identitou (pohlaví a gender). Její kritika neproblematizovaných identit, které jsou přijímané jako přirozené, není důležitá pouze pro oblast individuální identity, ale týká se i politického rozměru kolektivních subjektů. První kapitoly disertace se zaměřují na rané myšlení Butlerové: zkoumají její kritický vztah k „druhé vlně“ feministického myšlení a nastiňují její koncepci performativní konstituce genderové subjektivní identity. Další kapitoly práce zkoumají postupnou revizi autorčina pojetí a její posun od zkoumání politického rozměru problematiky genderové identity k obecnějším otázkám politické teorie: národ, rasa, třída, státní cenzura, univerzalismus, možnost odporu nebo vznik kolektivního subjektu bez stabilního principu sjednocení. Předložená disertační práce se také zaměřuje na kritické reakce, vznesené proti dílu Butlerové (J. Prosser, S. Benhabibová, I. Youngová, M. Nussbaumová, S. Žižek, L. Edelman, K. Kolozova), které pomáhají – zejména v posledních dvou kapitolách – přiblížit limity jejího politického myšlení.

KLÍČOVÁ SLOVA

Gender, Pohlaví, Performativita, Feminismus, Nezajištěnost, Realismus, Materialismus

ABSTRACT

My thesis is focused on critical analysis of political thought of American philosopher Judith Butler. Butler is concerned with the relationship between individual identity and collective subjectivity, and her works – which caused many critical reactions – represent one of the most interesting discussion in the field of feminist political philosophy. Butler is mainly concerned with the question, how various political strategies (eg. feminism) could be based on common interests of various agents, and not on their supposedly stable identity (eg. sex and gender). Her criticism of unproblematized „natural“ identities is important not only to the constitution of any individual identity, but also for the notion of the political dimension of a collective subject. The introductory chapters of my thesis are concerned with early thought of Butler, mainly with her critical relationship to the „second wave“ feminism, and with her notion of the performative constitution of gender identity. Next chapters explore the shift in her thinking from analysis of gender and sex towards more general themes of political thought: nation, race, class, universalism, state censorship, possibility of resistance or emergence of a collective subject without stable unifying principle. I also try to analyze selected critical reactions to Butler's work (S. Benhabib, M. Nussbaum, S. Žižek, L. Edelman, K. Kolozova) and – especially in the last two chapters – try to point out some possible limitations of her political thought.

KEYWORDS

Gender, Sex, Performativity, Feminism, Precariousness, Realism, Materialism

Obsah

Úvod.....	7
1 Feminismus mezi puritánstvím a sadomasochismem: druhá a třetí vlna.....	14
2 Subjekt feministické politiky: problémy s genderem a pohlavím.....	20
3 Transsexualita a/nebo queer politika?.....	31
4 Politika postmodernismu: nahodilost základů.....	38
5 Ke kritikám postmoderního feminismu.....	43
6 Foucault: těla a odpor.....	51
7 Zraňující řeč: nenávisť a cenzura.....	58
8 Martha Nussbaumová: reálné potřeby reálných žen.....	67
9 Limity universalismu a progresivní politiky.....	72
10 Politika strukturální antropologie: musí být příbuzenství heterosexuální?.....	78
11 Rámce války, nezajištěnost, nepravděpodobné aliance.....	87
12 Antisemitismus nebo kritika státu Izrael: jak se stát sebenenávidějící se židovkou?.....	91
13 Návrat lidu do ulic: veřejné shromáždění, Trump a fašismus.....	96
14 Nový feminismus nebo návrat k materialismu?.....	108
Závěr.....	116
Seznam použité literatury.....	118

Úvod

Následující disertační práce se snaží přiblížit a kriticky analyzovat politické myšlení americké filosofky Judith Butlerové. V souvislosti s oblastí feministické politické teorie vyvstává na první pohled zřejmý problém, na nějž ostatně upomíná již samotný název této práce. Oddělení analýz konstituce individuální identit od širších témat politické teorie představuje úkol, který není v kontextu feministického myšlení nikterak dobře proveditelný, ba jde o úkol přímo nemožný. V nejobecnější rovině tak můžeme ihned zpočátku říci, že feministické analýzy nelze nikdy striktně rozdělit na politickou teorii a teorii subjektu, ale téměř vždy se nutně dotýkají obou zmíněných oblastí a zaměřují se právě na to, jak se problematika subjektivity a politiky „vždy-jíž“ prolíná. To, co by mohlo být snadno shledáno jako výtku k problematickému, nejasnému či příliš obecnému zaměření této práce, může však snad představovat i její jistou výhoda, jelikož myšlení Butlerové náleží k feministické tradici právě ve zkoumání neoddelitelnosti soukromého a veřejného prostoru a neustálou snahou o kritické přezkoumání této dichotomie. Pokud se tzv. druhá vlna feminismu¹ odráží od teze, že „osobní je politické“,² a od jednoznačného rozdělení mezi pohlavím a genderem,³ přichází třetí vlna⁴ feminismu s kritickým zpochybňováním těchto kategorií. Pokud

¹ Výstižné shrnutí rozdílu mezi první a druhou vlnou feminismu podává Libora Oates-Indruchová: „První vlna feminismu je dlouhé a různorodé období, spadající podle Humm (Viz Humm Maggie [ed.], *Feminisms: Reader*, New York, Routledge, 1992.) do období začínajícího dlouho před Mary Wollstonecraft (1759-1797) a končícího někde v polovině dvacátého století. Autorky a autoři této vlny vychází z problému, že „ženské tělo umožňuje nadvládu mužů nad ženami“ (ibid. 53). Šlo samozřejmě o představy a předsudky o ženském těle ve vědě i společnosti, které ženy definovaly jako pohlaví fyzicky i intelektuálně méněcenné. Druhá vlna feminismu, která začíná koncem šedesátých let, kdy dochází k novému zakládání ženských skupin, organizací a později k pronikání feministických myšlenek do vědeckého světa, rovněž vychází z poznání, že „biologický úděl“ stále určuje reakce mnoha mladých žen na jejich budoucí role a podporuje je v tom, aby braly jen špatně placenou práci nebo práci na částečný úvazek. (ibid. 53) Autorky a autoři druhé vlny však ve svých pracích šli za toto východisko a prováděli (...) rozsáhlé analýzy institucionalizace lidské reprodukce. S tím souvisí otázky právního a ekonomického postavení žen, otázky násilí na ženách (zvláště násilí v rodinách) a reflexe stereotypů o ženách ve vědě, umění, médiích a společenských strukturách.“ Oates-Indruchová Libora (ed.), *Dívčí válka s ideologií*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1998, s. 10-11.

² Teze bývá připisována Carol Hanischové, která ovšem v pozdější (2006) předmluvě k textu tvrdí, že jí ve skutečnosti vymyslely editorky Shulamith Firestoneová a Anne Koedtová. Viz Hanisch Carol, *Notes from the Second Year: Women's Liberation*, ed. Shulamith Firestone a Anne Koedt, New York, Radical Feminism, 1970. Dostupné z WWW: <<http://www.carolhanisch.org/CHwritings/PIP.html>> [cit. 31.5.2019]

³ Gender („rod“) bývá v těchto koncepcích pojatý jako socio-kulturní konstrukce, která je arbitrárně přiřazena k biologickému pohlaví.

⁴ „Třetí vlna je rozpolcená mezi nadějemi, které jí odkázaly úspěchy hnutí za lidská práva a druhé

mezi výsadní vlastnosti feminismu patří politizace témat, které byla dosud vnímány jako neutrální a nepolitické (domácí práce, platové nerovnosti, sexuální obtěžování, postavení sexuálních menšin ve společnosti, aj.) pak se zdá, jakoby feministické analýzy odpovídaly, že zmiňované oblasti byly vždy-jíž politickým tématem. Není však každá skutečně radikální politika (tj. politická praxe i politické myšlení) založena na politizaci dosud nepolitizovaných oblastí?⁵ Zásadní přínos progresivní politiky feminismu (a podle jeho odpůrců také největší nebezpečí) spočívá v tom, že předmětem politiky se postupně stávají takové oblasti, které by dříve bylo nemyslitelné vůbec vnímat jako politické.

Molly Fischerová v článku *It's Judith Butler's World (Je to svět Judith Butlerové)*⁶ ukazuje, jak se myšlenkám Judith Butlerové podařilo proniknout do mnohem širšího kulturního prostoru, než je oblast akademického diskursu filosofie a genderových studií. Přestože od vydání nejznámější knihy Butlerové *Gender Trouble (Potíže s genderem)* uplynulo⁷ již téměř třicet let, problematika vztahu politické moci a sexuality může vzbuzovat a vzbuzuje vášnivé diskuze i v dnešní době. Copak není sexualita v liberálním – či spíše „liberálně-konzervativním“ – duchu často prohlašována za oblast zcela soukromých aktivit, přičemž „je zcela věcí každého člověka, jaké aktivity provozuje ve vlastní ložnici“, zatímco problematika politické moci je naopak záležitostí, která se zase manifestuje výhradně na veřejnosti? Takový pohled na věc však neumožňuje uspokojivým způsobem vysvětlit, jak může docházet k průniku obou sfér a

---

vlny feminismu, a mezi beznadějí, zrozenou ze sestupné generační mobility a zdánlivě nepřekonatelných socio-politických globálních problémů. Třetí vlna má nutně široký záběr: kromě ženských otázek se věnuje také péči o životní prostředí, anti-korporátnímu aktivismu, otázce lidských práv, kulturní produkci a vzájemným vztahům těchto oblastí. V éře, kdy se čím dál tím více ukazuje, jak globální události ovlivňují lokální lidské životy, třetí vlna feminismu velmi dobře ví, že feministický aktivismus nelze oddělit od ostatních otázek.“ Drake Jennifer, Heywood Leslie, *It's All About the Benjamins': Economic Determinants of Third Wave Feminism in the United States*, in *Third Wave Feminism: A Critical Exploration*, ed. Stacy Gillis, Gillian Howie, Rebecca Munford, New York, Palgrave Macmillan, 2004, s. 21.

⁵ Kromě feminismu jde v této souvislosti o další projekty zpochybňování přirozenosti a danosti, jako je kritika politické ekonomie kapitalismu v marxismu, práva zvířat, práva dětí, ekologická kritika, biopolitika, aj. O průsečíku mezi feminismem, queer teorií a marxismem viz Holly Lewis, *The Politics of Everybody: Feminism, Queer Theory, and Marxism at the Intersection* Zed Books, 2016.

⁶ Fischer Molly, *It's Judith Butler's World*, Dostupný z WWW: <https://www.thecut.com/2016/06/judith-butler-c-v-r.html> [online, cit. 31. 5. 2019]

⁷ Butler Judith, *Gender Trouble*, 1990. Slovenský překlad: Butler Judith, *Trampoty s rodem*, druhé, revidované vydání, Bratislava, Aspekt, 2014. Český překlad (1. kapitola): Butlerová Judith, *Subjekty pohlaví/genderu/touhy*, in *Společenské vědy a audiovizí*, Bendová Helena, Strnad Matěj (ed.), Praha, NAMU, 2014, s. 671-712.

navíc opomíjí, že v případě „normálních“ heterosexuálních identit není přítomnost více či méně sexualizovaného chování ve veřejné sféře ničím zásadně problematickým. Problematickou se často stává až veřejná přítomnost takových sexualit, které se z většinové představy o normalitě vymykají. Konzervativní kritici obvykle vnímají povahu odlišných sexualit jako hypersexuální, jako by chtěli tito „nenormální“ svou sexualitu perverzně manifestovat na veřejnosti – ale zároveň předpokládá normalitu při manifestaci heterosexuálního chování na veřejnosti. Právě nejrozumnější koncepce ve feministickém a „queer“⁸ myšlení ukazují, že i záležitosti často vnímané jako čistě soukromé mohou mít výsostně politický, veřejný charakter. Mezi termíny „soukromý“ a „veřejný“ je téměř nemožné vytyčit ostré hranice. V češtině k tomu ostatně odkazuje pojem veřeje – práh domu, neurčitý prostor na hranici mezi domácností a světem. Snaha o vytyčení jasně rozeznatelné hranice mezi soukromým a veřejným prostorem tak musí nutně selhávat, jelikož je uspořádání soukromého prostoru podřízeno strukturální nerovnosti, vyplývající z politického uspořádání samotných mezilidských vztahů v soukromém prostoru, na něž obvykle nebývá nahlíženo jako na politické. Feministická politika tak systematicky politizuje oblasti, které byly vnímány jako zcela nepolitické záležitosti individuí a jejich soukromých rozhodnutí. Právě zde se problematika feminismu jako konkrétní politické strategie zásadním způsobem prolíná s nejobecnějšími otázkami politické filosofie – problematizace jednoznačného rozdělení mezi veřejným a soukromým prostorem je jedním z nejdůležitějších feministických témat. V následující práci uvidíme jakou důležitost má v myšlení Butlerové důraz na zpochybňování jednoznačných dichotomií právě mezi soukromým a veřejným prostorem.

Název „politické myšlení“ volíme proto, abychom zdůraznili širší záběr úvah Butlerové, které se vymykají jednoznačnému zařazení pod obor politické filosofie či politické teorie. V jejím raném období se jedná zejména o otázky ohledně hranic politických strategií feminismu: jde o politický projekt, jehož platnost je nutně závislá na identitě jednajících? Jak může individuální čin nabývat politický rozměr? V pozdějším období

⁸ Jde o do češtiny jen velmi obtížně přeložitelný termín, který byl zejména v USA používán pro původně jako urážka označující „zvláštní“, „nenormální“ identity. Pokusy o překlad do češtiny představují výrazy jako „zvláštní“, „(po)divný“, „šejdrem“, „úchylný“, „homosexuální“ či „teplý“. Srov. překlad knihy „*Foucault and queer theory*“ jako „*Foucault a teorie podivného*“. Spargo Tamsin, *Foucault a teorie podivného*, Praha, Triton, 2001. Viz třetí kapitolu.

jde o širší problematiku, spojenou s analýzami „nezajištěnosti“ [precariousness], „nezajištěného života“ [precarious life] či „života hodného truchlení“ [grievable life]. Jakkoli to tedy bude možné, pokusíme se výklad o teorii subjektu omezit, zároveň se však pokusíme zdůraznit i politický rozměr autorčiných analýz, které se na první pohled netýkají primárně politické roviny. Stejně tak prakticky vypouštíme analýzy jejího kritického čtení psychoanalýzy či úvahy spjaté s „čistou“ filosofií.⁹ V žádném případě to však neznamena, že bychom se snažili uvedenou problematiku jakkoli marginalizovat. Problematika konstituce identity subjektu, stejně jako hlubší analýza kritického čtení psychoanalýzy, by si však zasloužila vypracování samostatné studie, jež by nebyla v první řadě zaměřena na politické myšlení.

Přestože může být poněkud zavádějící – a snad i arogantní – periodizovat dílo stále aktivně působící filosofky, pokoušíme se o to zejména kvůli zvýraznění jistého posunu, který ve svém díle později připouští samotná autorka i její interpreti.¹⁰ Zároveň se pokoušíme upozornit na to, že se realistická či materialistická témata, rozvíjející se v pozdějších studiích Butlerové, objevují – byť v zárodečné formě – již v předcházejících textech. Butlerová ve svém myšlení nestaví propracovaný systém, ale spíše rozvádí své analýzy vždy v souvislosti s konkrétní zkoumanou oblastí. Pokud se v jejím myšlení pokoušíme alespoň částečně hledat jistou chronologickou návaznost, činíme tak s vědomím, že sama Butlerová zdůrazňuje,¹¹ že není systematická myslitelka a že napříč různými studii své pojetí postupně mění a nesnaží se rozvíjet souvislý systém. Nepokoušíme se proto z jejího rekonstruovat jednotný systém, ale spíše se pomocí nastínění zkoumaných témat snažíme ukázat jistou trajektorii, která vede od diskursivní performativity směrem k pojetím, které se výhradně diskursivě-lingvistickému prostoru spjatému s poststrukturalistickým přístupem vymykají a představují oblast, kterou je možné označit jako minimalisticky realistickou či materialistickou, tj. předpokládající existenci fenoménů, které jsou alespoň částečně nezávislé na lingvistickém diskursu a

⁹ Butler Judith, *Senses of the Subject*, New York, Fordham University Press, 2015.

¹⁰ Jedná se o přechod od performativity ke zkoumání širěji uchopené „nezajištěnosti“ [precariousness]. Termín, do češtiny překládaný jako „prekarita“, „prekérnost“ či „nezajištěnost“, začal být původně používán v sociologickém kontextu (Srov. Standing Guy, *Prekaritát: Nová nebezpečná třída*, Praha, Rubato, 2018.), a nutno říci, že Butlerová jej používá v mnohem širším smyslu.

¹¹ Butler Judith, Zaharijević Adriana, *In conversation with Judith Butler: Binds yet to be settled*, Filozofija i društvo, XXVII (1), 2016. Dostupné z WWW: <[http://journal.institfdt.bg.ac.rs/index.php?journal=fid&page=article&op=view&path\[\]=556](http://journal.institfdt.bg.ac.rs/index.php?journal=fid&page=article&op=view&path[]=556)> [Cit. 31.5.2019]

procesu zprostředkování. Tímto poukazem se chceme vymezit vůči kritikám, které tvrdí, že myšlení Butlerové nezohledňuje dostatečně materialitu.

Hlavní hypotézou této práce je proto tvrzení, že v politickém myšlení Judith Butlerové dochází k pohybu od diskursivní konstituce individuální identity i kolektivního subjektu politiky, která není stabilní, ale má podobu procesu stávání-se, neohrazeného formování, směrem k politickým kategoriím, které se vymykají výhradně diskursivně-lingvistickému formování a jsou alespoň částečně materialistické či realistické. K tomu používáme interpretaci makedonské filosofky Kateriny Kolozovy,¹² která nastiňuje posun, odehrávající se v myšlení Butlerové od poststrukturalistického paradigmatu směrem k uznání alespoň částečné formy realismu či materialismu, a potenciálně umožňují širší politickou solidaritu a vytváření nepředvídatelných spojení napříč identitami a politickým spektrem. K rozpracování a ověření této hypotézy se snažíme nastínit vývoj autorčina myšlení od prvního publikovaného textu, který se zabývá vztahem morálního feminismu a sadomasochismu, přes zřejmě nejznámější manifest *Gender Trouble*, až po texty pojednávající o politickém rozměru kolektivní subjektivity.

Vývoj myšlení Butlerové je kromě (post)feminismu neodmyslitelně spjat s rozvojem politického uvědomění sexuálních menšin. Množina lidí s ne-heterosexuální orientací, označovaná jako LGBTQ+¹³ nachází cesty k prosazování vlastních zájmů a usiluje o postupné zrovnoprávnění s „normální“ většinou. Právě z druhé vlna feminismu vycházela kritika¹⁴ toho, jak například trans-lidé narušují politickou soudržnost žen – v souvislosti s tím se tak objevuje problém identity, resp. identitární politiky feminismu. Pokud se esencialisticky definovaná identita žen stává neměnným subjektem a výhradním zastupitelem určité politické strategie, vzniká otázka, jak se mají nositelky takové subjektivity vztahovat k těm, kteří do takové skupiny nepatří. Mohou být muži také feministy? Mohou být transsexuální nebo transgenderové ženy feministkami? Butlerová problematizuje dělení druhé vlny

---

¹² Viz Kolozova Katerina, *Cut of the Real*, New York, Columbia University Press, 2014. Kolozova Katerina, *The Lived Revolution : solidarity with the body in pain as the new political universal*, Skopje, Institute of Social Sciences and Humanities – Skopje, 2016.

¹³ Lesbické, gay, bisexuální, trans-, queer a další identity.

¹⁴ Viz třetí kapitolu.

feminismu mezi pohlavím a genderem, aby ukázala, jak se identita feminismu zakládá na esencialistickému přiřazení k určitému biologickému pohlaví. Může se politika feminismu stát univerzalistickým hnutím, které přispěje všem členům společnosti? Je kritické zpochybňování jednoty a předpokládané identity kolektivního subjektu feminismu nutně „střelbou do vlastních řad“, anebo jde o výsostně filosofické a kritické zkoumání základů tohoto hnutí? Zkoumání širších implikací těchto otázek, které si Butlerová v průběhu svých úvah pokládá, tvoří záměr naší práce.

Další, neméně důležitá otázka se týká přenositelnosti takové teorie do realit středovýchodní Evropy. Sdílejí ženy z USA a středo-východní Evropy stejné problémy, nebo mohou pouze konstatovat svou radikální odlišnost? Bylo překvapení západních feministek nad neochotou východoevropských žen přijmout dostatečně rychle „progresivní“ hodnoty v 90. letech vyjádřením nadřazenosti a povýšenosti nebo výrazem obranné strategie proti kulturnímu imperialismu?¹⁵ Pro uchopení teoretického přínosu Butlerové se tak aktivně snažíme využívat nejen interpretací z angloamerického prostoru, ale obracíme se k interpretacím, které vznikly v prostoru střední a jihovýchodní Evropy. Namísto kladení abstraktních otázek ohledně vhodnosti teorie do určitého prostředí se raději snažíme do výkladu zapojit práce, které reagují na teorie Butlerové právě z prostoru postkomunistické Evropy. Věříme, že tento přístup pomůže k tomu, abychom zohlednili platnost jejího myšlení i v kontextu mimo USA.

Pokud mají počáteční kapitoly spíše deskriptivní charakter, je tomu tak proto, abychom nejdříve dostatečně vykreslili teoretický přístup Butlerové, a aby mohla být následně rozvinuta kritická analýza jejího pojetí. Pro bližší pochopení autorčiných stanovisek je vhodné uvažovat vývoj jejího myšlení v souvislosti s debatami v americkém feministickém myšlení 80. a 90. let. Originální přínos této práce pak spočívá zejména v posledních kapitolách, které kriticky analyzují implikace autorčina politického myšlení a srovnávají je souvislosti se současnou politickou situací a myšlením, v níž se objevují zásadní výzvy.

---

¹⁵ Viz Salecl Renata, *The Spoils of Freedom: Psychoanalysis and feminism after the fall of socialism*, London a New York, Routledge, 1994.

Nejprve bude nutné alespoň částečně uvést dílo Butlerové do kontextu, v kterém vzniká. První kapitola se proto zaměří na první publikovaný text Butlerové, a to na esej ve sborníku o feministické kritice BDSM praktik. Při bližším čtení se v něm však objevuje celá řada motivů, které budou v pozdějších textech rozpracovány mnohem detailnějším a propracovanějším způsobem. Tento text také představuje v zárodečné formě v pozdějších textech vykrytalizovanou dekonstrukci feministického hesla „osobní je politické“ a umožní situovat její dílo do kontextu feministických debat v tehdejší USA. Druhá kapitola se zaměří na zřejmě nejznámější text Butlerové *Gender Trouble (Potíže s genderem)*,¹⁶ který zkoumá souvislost politické strategie feministických hnutí s individuální identitou. Butlerová zde podrobuje silné kritice představu, že jednotlivé subjekty se stejnou identitou musí zákonitě sdílet také společné politické zájmy. Politika identity je v jejím pojetí politice feminismu na škodu a zabraňuje zaujímat skutečně inkluzivní politiku. Třetí kapitola se zabývá vztahem politického myšlení Butlerové k transgenderovým a transsexuálním identitám. Čtvrtá kapitola si společně s Butlerovou klade otázku ohledně základů postmoderní politiky. Pátá kapitola blíže zkoumá kritické reakce na pojetí performativity, vznesené Seylou Benhabibovou, Iris Marion Youngovou, Nancy Fraserovou a zkoumá, zda je možné označit pojetí Butlerové jako postmoderní feminismus. Šestá kapitola přiblíží vztah mezi pojetím těla a možností politického odporu u Michela Foucaulta. Sedmá kapitola zkoumá postoj Butlerové k státní cenzuře „nenávistné řeči“ a její interpretaci teorie performativních řečových aktů. Osmá kapitola se zabývá kritikou Marthy Nussbaumové, která Butlerové vytýká nedostatek universalismu a nezohlednění „reálných potřeb reálných žen“. Devátá kapitola nastiňuje kritiku Slavoje Žižka a Lee Edelmana, kteří kritizují Butlerovou z perspektivy lacanovské psychoanalýzy za nedostatečnou politickou imaginaci a za ničím neodůvodněný předpoklad progresivní politiky budoucnosti. Desátá kapitola se zabývá sexuální politikou strukturalismu v souvislosti s legalizací ne-heterosexuálního rodičovství. Jedenáctá kapitola rozvíjí pojetí solidarity „nezajištěných“ a možný vznik nepravděpodobných aliancí napříč utlačovanými menšinami. Dvanáctá kapitole se

---

¹⁶ Butler Judith, *Trampoty s rodem*, přel. Jana Juráňová, Bratislava, Aspekt, druhé revidované vydání, 2014. Překlad je doplněn ilustrativním doslovem Ľubice Kobové, který může velmi dobře posloužit jako úvod i do pozdějších témat, které Butlerová zkoumá. Viz Kobová, Ľubica, *Medzi nepoddajnosťou poriadku a jeho každodenným prekračovaním*, in Butler Judith, *Trampoty s rodem*, Bratislava, Aspekt, 2014, s. 236-264.

zaměřuje na kritiku politiky státu Izrael a zkoumá obvinění Butlerové z antisemitismu. Třináctá kapitola představuje performativního pojetí lidu – kolektivního subjektu, který nemusí být většinovým podílem obyvatelstva a přesto může v rozhodujících okamžicích „veřejného shromáždění“ působit jako revoluční činitel. S tímto pojetím se ale nese určitý problém ohledně předpokládané progresivní orientace dočasného spojení marginalizovaných menšin. Nemůže se lid performativně utvářet i při jiných příležitostech, než je pouze veřejné shromáždění určité demonstrace? Nemohou být projevem veřejného shromáždění i legitimní demokratické volby?

Závěrečná kapitola dále rozvádí otázky, které v souvislosti s politickou teorií Butlerové vznikly. Představuje poststrukturalismus stále subverzivní metody, kterými lze přispívat k progresivnějšímu vývoji společnosti, nebo byl zcela inkorporován současnou formou kapitalismu? Je snaha o kritické znejišťování kolektivní subjektivity stále vítanou strategií, nebo feminismus naopak potřebuje co možná nejpevnější identitu a s tím spojené co možná nejsilnější institucionální zakotvení, aby byl schopen prosazovat své politické zájmy?

Na tyto otázky je pokoušíme částečně odpovědět poukazem na koncepce Niny Powerové a Kateriny Kolozovy, které se částečně inspiroují materialistickým feminismem druhé vlny ale zároveň představují koncepce, které rozhodně netvoří „návrat zpět“, ale spíše se snaží kritizovaná východiska poststrukturalistického či postmoderního feminismu využít k úvahám, které myšlení Butlerové neodmítají jako celek, ale spíše se jej pokoušejí využít k promýšlení nového typu politické imaginace a solidarity.

1 Feminismus mezi puritánstvím a sadomasochismem: druhá a třetí vlna

Cílem první kapitoly je přiblížit raný text Butlerové, nazvaný *Lesbian S&M: The politics of dis-illusion* (*Lesbický sadomasochismus: politika dez-iluze*).¹⁷ Činíme tak s jistým vědomím, že právě tento text může hned zpočátku naší práce vyvolat jisté otázky ohledně toho, čím by se vůbec měla – nejen politická – filosofie zabývat. Tématem zmiňovaného textu je zkoumání interpretací sadomasochismu v širším kontextu feministických debat v USA na počátku 80. let. Pro pochopení toho, proč si tento text zaslouží zvláštní pozornost, a proč nejde o pouhou juvenilní marginálii, ovšem musíme také krátce nastínit širší souvislosti tehdejších debat, které se rozvinuly během 70. let a zejména na přelomu 70. a 80. let ve feministických kruzích v USA. Konflikt mezi „sexuálně otevřenými“ a „moralizujícími“ feministkami do značné míry předznamenal pozdější dělení na „druhou“ a „třetí“ vlnu feminismu. Částečně šlo také o generační spor,¹⁸ který vyvrcholil právě na přelomu 70. a 80. let, a to zejména ve sporech o povahu pornografie, sadomasochistických praktik a ohledně postojů feminismu k trans-lidem. Zřejmě nejvýraznějším rysem, který umožní načrtnout rozdíl mezi „druhou“ a „třetí“ vlnou byly však debaty o vztahu feminismu a pornografie. Radikální feministky jako Andrea Dworkinová¹⁹ a Catherine MacKinnonová²⁰ v kampani *Women Against*

¹⁷ Butler Judith, *Lesbian S&M: The politics of dis-illusion*, in *Against Sadomasochism: a radical feminist analysis*, (ed.) Linden Robin Ruth, Pagano Darlene R., Russel E.H. Diana, Star Leigh Susan, San Francisco, Frog in the Well, 1982.

¹⁸ Viz Henry Astrid, *Not My Mother's Sister: Generational Conflict and Third-Wave Feminism*, Indiana, Indiana University Press, 2004.

¹⁹ Viz Dworkin Andrea, *Pornography: Possession of women*, New York, Putnam, 1981.

²⁰ Viz MacKinnon Catharine, *Pornography, Civil Rights, and Speech*. In Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review 1, 1985.

Pornography silně kritizovaly pornografii jako bezvýhradně odsouzeníhodný fenomén, který pouze přispívá k degradaci žen a jejich redukci na předmět. Pro ilustraci jednoznačného odsouzení pornografie jako veskrze odsouzeníhodného fenoménu můžeme uvést výstižné tvrzení Robin Morganové: „Pornografie je teorie, znásilnění je praxe.“²¹ Jakkoli obě zmíněné kritičky reagovaly na v 70. letech vzrůstající druh mimořádně násilné pornografie,²² snahy o zákonnou regulaci, potažmo úplný zákaz žánru pornografie jako takového s sebou však zákonitě přinesly i nesouhlasné reakce z prostoru samotného feministického hnutí.

Jednou ze zastánkyní sexuální liberalizace a sexuálně pozitivního feminismu byla v kontextu těchto debat antropoložka Gayle Rubinová, která v eseji *Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*²³ důrazně zpochybnila, že by anti-pornografické feministky představovaly jednotný názor feministického hnutí.²⁴ Rubinová odmítla snahy zmíněných radikálních či moralizujících feministek a označila je jako formu puritánství, zatímco v nejvlastnějším zájmu feminismu podle ní není puritánský zákaz pornografie, ale spíše kritická diskuze o její funkci ve společnosti, která uchopí kladná i záporná hlediska tohoto fenoménu. Jakkoli mnohé formy pornografie mohou být odsouzeníhodné a bezpochyby přispívají k degradaci žen, reakcí na to by podle Rubinové neměl být puritánský boj za její absolutní zákaz, ale spíše kritické zamyšlení se nad tím, proč tomu tak je, a jak se tato podoba pornografie váže na mocenské struktury dané společnosti. Rubinová Dworkinové vytýká, že skrz přílišné puritánství a silný důraz na morální odsudek pornografie nebere v potaz její zásadní možnost ve vztahu k emancipaci žen – totiž to, že pornografie může sloužit ženám ke

---

²¹ Morgan Robin, *Theory and practice: pornography and rape*. In Morgan Robin, *Going too far: the personal chronicle of a feminist*, New York, Vintage Books, 1978, s. 163.

²² V souvislosti s debatami ohledně povahy pornografie viz též Power Nina, *Jednorozměrná žena* (3. část), Glosolália, 2014 – 2015, s. 33 – 38. Power zde kritizuje zjednodušující odsouzení pornografie ze strany „moralizujících feministek“ a ve spojitosti s feminismem upozorňuje na radikálně emancipatorní povahu pornografie zejména v 19. století, která byla s pozdější komercializací a s masovým rozšířením pomocí nových mediálních technologií do značné míry upozaděna.

²³ Rubin, Gayle, *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies*, New York City, Routledge, 1998, s. 100-133.

²⁴ Rubinová v pozdějším rozhovoru s Butlerovou zmiňuje, že článek, který často bývá vnímán jako bezprostřední reakce na zmíněnou snahu morálních feministek o zákaz pornografie, vznikl ve skutečnosti ze značné části už předtím. Viz Butler Judith, Rubin Gayle, *Sexual Traffic: Interview of Gayle Rubin with Judith Butler*. In *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 6.2+3, 1994, s. 71.

kreativnímu rozvoji sexuálního života, k objevování dosud zapovězených slastí a ve výsledku ke šťastnějšímu životu. Podobné kontroverze vzbudily analogické feministické diskuze ohledně BDSM praktik, které se v tehdejší USA začaly dostávat čím dál tím více na veřejnost.²⁵

Tzv. BDSM²⁶ praktiky využívají k navození sexuálního vzrušení typologii silně mocensky stylizovaných vztahů. Při podobných praktikách se využívá výrazně typizovaných rolí vymezených dominancí a submisivitou.²⁷ Klíčový je však fakt, že účastníci a účastnice podobných praktik do podobných rolí vstupují zcela dobrovolně, a mají možnost z nich kdykoli vystoupit. Debaty v tehdejší feministické myšlení se týkaly toho, zda jsou podobné praktiky ze své podstaty násilné a zcela proniká patriarchální mocí zpředměťující ženy, anebo zda podobné praktiky umožňují tyto mocenské struktury, podrobovat hravému přetváření a tím i analýze či dekonstrukci.²⁸ Politický rozměr debat o BDSM praktikách dostal kontextu feministické politické teorie rychle obecnější charakter. Musí být spokojenost ve tradičně strukturovaném vztahu nutným vyjádřením masochistického podřízení se autoritě? Je radikální feminismus inkluzivně-universalistický, nebo vytváří separatistickou vizi společnosti, která se oddělí od patriarchální většiny a bude izolovaně rozvíjet své komunity?²⁹

²⁵ Viz Weiss Margot, *Techniques of pleasure: BDSM and the circuits of sexuality*, Durham, Duke University Press, 2011.

²⁶ Zkratka pro *bondage, dominance, submissivity, masochism* (svazování, dominance, submisivita, masochismus).

²⁷ Paralelu k tomuto „reálně“ politickému tématu tvoří analýzy dialektiky pána a raba v disertační práci Butlerové ohledně hegelíanských pojetí touhy. Viz Butler Judith, *Subjects of Desire: Hegelian Reflections in Twentieth-Century France*, New York, Columbia University Press, 1987, s. 46-61.

²⁸ „Termín „dekonstrukce“, který Jacques Derrida poprvé použil roku 1967 v knize *De la Grammatologie* (Paris, Minuit) [slovensky: Gramatológia, přel. M. Kanovský, Bratislava, Archa 1999], je převzat z architektury. Znamená de-pozici a dekompozici určité struktury. V derridovském vymezení poukazuje k práci nevědomého myšlení („ono se dekonstruuje“), jež spočívá v rozkládání jistého hegemonického či dominantního myšlenkového systému, aniž by ovšem kdy došlo k jeho zničení. Dekonstruovat tedy znamená v jistém smyslu odolávat tyranii Jednoho, tyranii logu a (západní) metafyziky přímo v tom jazyce, v němž se vypovídá, za pomoci právě toho materiálu, který je posouván a uváděn do pohybu za účelem pohyblivých rekonstrukcí. Dekonstrukce je to, „co se přihází“, to u čeho nevíme, zda dospěje k místu určení atd. Jacques Derrida jí rovněž připisuje její gramatický význam: tento termín potom označuje určité narušení konstrukce slov ve větě.“

Roudinesco Elisabeth, Derrida Jacques, *Co přinese zítřek?*, Karolinum, Praha, 2003, str.7, pozn. p. č.

²⁹ Ohledně spojení lesbického separatismu a vytváření ekologicky citlivých komunit na venkově viz Sandilands Catriona, *Lesbian Separatist Communities and the Experience of Nature: Toward a Queer Ecology*, Organization & Environment. 15 (2), 2002.

Podobné otázky (např. „Je patriarchální dominance nevyhnutelná?“) vyvolaly ve feministických debatách mnohé diskuze a důrazně zpochybnily pojetí feminismu jako jednotného hnutí. Jako jednu z „dělicích linií“ feminismu na přelomu 70. a 80. let lze označit přístup k zobrazování sexu: v literatuře se hovoří o rozdílu mezi „sexuálně pozitivním“ a „sexuálně negativním“ feminismem, jejichž spor se označuje jako „sexuální války“ [sex wars].³⁰ Právě sexuálně pozitivní, tzv. „třetí vlna“ feminismu, zpochybnila stabilitu identity kolektivního subjektu feminismu druhé vlny a její „exkluzivní“ pojetí feminismu, které nevyhnutelně naráží na problém uzavřenosti a vyřazování.

Mezi klíčové charakteristiky třetí vlny lze řadit právě systematické zpochybňování jasně vytyčených stereotypů mezi muži a ženami – samotné striktní rozdělení mezi mužem a ženou může být vnímáno jako nevyhnutelně utlačující praktika, která s sebou v obou případech nese nutnost podrobení se vytyčeným rolím. Třetí vlna proto radikálně zpochybnila předpokládanou jednotu feministického politického myšlení a poukázala na to, že požadavky a koncepce, které feminismus vznáší, nejsou nikdy samozřejmé, ale musí být předmětem neustálého vyjednávání, zpochybňování a přetváření. Přístup třetí vlny feminismu skrze komplexnější analýzu fungování moci umožnil uchopit nejen útlak žen, ale i mužské podřízení se stereotypním rolím, které mohou být vyjádřením disciplinačních praktik, jež společnost klade na své členy pod rouškou „přirozenosti“. Třetí vlna tímto posuvem zájmu feminismu umožnila vystoupit z rámce jasně definovaného identitárního hnutí, a rozvinout se do širší podoby jako universalistická politická strategie, již sice jde primárně o zrovnoprávnění a osvobození konkrétní utlačované menšiny, ale právě skrz problematizování vylučujících strategií dokáže být prospěšná i pro mnoho dalších menšin, a to i pro ty, kterých se primárně netýká. Politika třetí vlny feminismu se z tohoto důvodu vyhýbá striktně „identitární“ taktice zastoupení kolektivního subjektu žen a snaží se být inkluzivní i pro ty, kteří nezapadají do identity cis-žen: pro muže, trans-ženy, intersexuál(k)y a další.

Text *Lesbian S&M: The politics of dis-illusion (Lesbický sadomasochismus: politika dez-iluze)* pochází ze sborníku o vztahu feministického hnutí k sadomasochismu.

³⁰ Duggan Lisa, Hunter Nan D., *Sex wars: sexual dissent and political culture*, New York, Routledge, 2006.

Butlerová se v textu zabývá komplexním vztahem politiky a sexuality, k čemuž využívá pojetí z *Dějin sexuality*³¹ Michela Foucaulta. Podle Foucaulta by sexualita nemohla existovat bez zapojení do obecnějších struktur moci jako je dominance nebo podřízení – Butlerová skrze Foucaultovu teorii kritizuje, když se mnohé lesbické feministky snaží „naivně“ nahlížet prostor sexuality jako výhradní prostor osobní svobody a nezohledňují historickou podmíněnost moci a sexuality. Tato podmíněnost představuje nevyhnutelnou historickou situaci, a to v kontrastu s těmi feministickými proudy, které tvrdí, že mocenské vztahy jsou přirozené. Jako příklad takového názoru Butlerová cituje názor J.A. Schrimové: „Myslím, že sadomasochistické rituály v mnoha z nás naplňují hluboké a primární zvířecí instinkty.“³² Schrimová varuje lesby, že morální standardy převládajících podob „normální“ sexuality je pouze zraňovaly a označovaly je jako deviantní. Podle Butlerové ale Schrimová zapomíná dodat, že tyto „přirozené instinkty“ pouze sloužily k racionalizaci heterosexuality jako přirozené. Schrimová tak nevystihuje důležitý pohyb, pomocí něhož rádo by přirozená substance („přirozené instinkty“) slouží jako nástroj naturalizace určitých identit. Teprve až nesamozřejmá, „vykonstruovaná“ přirozenost určité sexuality umožňuje předpokládat politickou soudržnost identity na ní založené.

Debaty ohledně vztahu feminismu k BDSM praktikám se podle Butlerové v tehdejší USA odehrávaly na první pohled ve dvou vzájemně výlučných formách. Sexuálně pozitivní, pro-BDSM feministiky, rozvíjely myšlenku ohledně zásadní správnosti sexuální touhy. Jak uvádí ve výstižné formulaci Pat Califia: „sexuální touha je dokonale upřímná.“³³ Afirmace radikální sexuální touhy, překračující konvenční představy o sexualitě, umožňovala převrátit tradiční a konzervativní judeokřesťanskou etiku, která se snaží potlačovat a ovládat lidské touhy. Pro-BDSM feministky tak kritizovaly morální feministky za to, že pouze nekriticky pokračovaly v tradici žido-křesťanské puritánské etiky, zatímco morální feministky oproti tomu namítaly, že pro-BDSM feministky si přisvojily patriarchální mocenské vztahy a aplikovaly je ve zdánlivě atraktivní formě právě na lesbické vztahy.

³¹ Pro úvod do interpretace Foucaultova pojetí sexuality u Butlerové viz druhou a šestou kapitolu.

³² Schrim J. A., *SM and Feminism: One View*, vlastní náklad, Berkeley, nedatováno, s. 4. Citováno in Butler Judith, *Lesbian S&M: The politics of dis-illusion*, c. d., s. 170.

³³ Pat Califia, *Among Us, Against Us-The New Puritans*, The Advocate, April, 17, 1980, s. 14. Citováno in Butler Judith, *Lesbian S&M: The politics of dis-illusion*, c. d., s. 171.

Butlerová však zdůrazňuje, že názory obou protichůdných stran měly mnohem více společného, než by se mohlo na první pohled zdát. V obou pojetích se sexualita přesouvá do veřejného prostoru, stává se předmětem vzájemného přezkoumávání a nevyhnutelně dochází k postupnému rozpouštění soukromé sféry. Butlerová upozorňuje na to, že heslo druhé vlny feminismu „osobní je politické“ původně znamenalo nejen to, že osobní život musí být chápán politicky, a tak bývá nejčastěji interpretováno, ale že stejně tak musí být zdůrazněno, že má být politika utvářena z osobní zkušenosti. Druhá část této teze byla podle Butlerové často ignorována, a feminismus byl tak redukován na nutnost podřídit svůj život ideálu politické korektnosti. BDSM feminismus oproti tomu glorifikuje prostor fantazie, která se rozvíjí jako následek frustrace z nutnosti překlápění osobní zkušenosti do politicky akceptovatelných termínů. Rozdíl mezi reálnou mocí a reálným násilím spočívá v tom, že BDSM praktiky mají konsensuální charakter a dochází k nim pouze po vzájemně respektované domluvě obou partnerek či partnerů. Butlerová však vyzdvihuje, že takto pojatá konsensuální volba je ahistorická, a odříznutá od socio-historické perspektivy. „Konsensuální volba je abstrahována od skutečného, sdíleného světa, lesby ztrácejí možnost konkrétní osobní a politické volby, místo toho vzniká hra sexuálních fantazií, jako kdyby historický a politický svět neexistoval.“³⁴ Konsensus představuje podle Butlerové ideál založený na iluzorním předpokladu svobodné volby, zatímco ve skutečnosti tvoří neustálý boj: „Občas říkáme ‚Ano‘ i když nechceme, a jindy říkáme ‚Ne‘ i když hlas uvnitř nás hlasitě volá ‚Ano‘.“³⁵ Butlerová srovnává „konsensus“ a „touhu“ („komplex věcí, strachů, nadějí, vzpomínek, očekávání, které vyvstávají z konkrétní situace a jsou zabarvené dvojznačností“³⁶) a dochází k tomu, že konsensus má stejně komplexní povahu jako touha: není to jednotný a soudržný čin, ale schopnost, která není jednorázová a které se je třeba neustále znovu učit. Butlerová zdůrazňuje, že rozhodně nechce analyzovat sexualitu pomocí moralizujících schémat – jejich existence ale tvoří důkaz možné svobody, jelikož „naše touha může být jen natolik svobodná, jako jsme svobodní my.“³⁷ Butlerová se tak nekloní ani na stranu „idealismu morálního feminismu“, který uvažuje ideální prostor

---

³⁴ Butler Judith, *Lesbian S&M: The politics of dis-illusion*, c. d., s. 171.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tamtéž, s. 172-173.

³⁷ Tamtéž, s. 173

svobodné sexuality zbavené dichotomie dominance a submisivity, ani na stranu „hrubého realismu sadomasochistického feminismu“, který touhu naopak chápe jako vždy nutně podřízenou dichotomií dominance a submisivity. Butlerová tvrdí, že nelze nikdy pojmut oblast sexuality jako zcela svobodnou, zcela odpoutanou od mocenských vztahů, stejně jako nikdy nelze zcela vystoupit z konkrétní historické situace a z dědictví dominantních mocenských vztahů: „I když mezi mocí a sexualitou existují mnohé vazby, obě kategorie mohou procházet řadou variací. Moc a politika má být přetvářena pomocí lesbické zkušenosti, přičemž dichotomie ‚dominance/submisivita‘ tvoří pouze jeden způsob pojetí moci.“³⁸ Butlerová se tak pokouší vypracovat stanovisko, které se nepřiklání ani na stranu „morálních feministek“, ani na stranu „pro-BDSM lesbických feministek“, když ukazuje na vzájemně sdílené předpoklady, které podpirají obě protikladné pozice.

2 Subjekt feministické politiky: problémy s genderem a pohlavím

V této kapitole se pokusíme přiblížit rozdělení Butlerové mezi genderem a pohlavím v souvislosti se subjektem politiky feminismu. V tomto ohledu lze myšlení Butlerové nahlížet jako rozvíjení kritické feministické tradice, která problematizuje rozdělení mezi soukromým a veřejným prostorem. Problematika vztahu mezi kategorií genderem a pohlavím v jejím není pouze sekundární charakteristikou „neutrálního“ subjektu. Předpoklad neutrality subjektu v tradičních koncepcích filosofie se jen snaží zastírat fakt, že subjektivní identita („vnitřek“ či „duše/psychika“) není myslitelná bez určitého zařazení do binárních dichotomií genderu nebo pohlaví, které se ale mohou jevit právě jako zdánlivě druhotné charakteristiky („vnějšek“ či „tělo“). Současně můžeme tvrdit, že se pohlavní identity nevyčerpává ani v případě zcela „bezproblémové“ heterosexuální identity. I označení „žena“ nebo „muž“ jsou ze své podstaty nekompletní, vždy tu „ještě něco“ zbývá.³⁹ Jak takovou situaci pojmově uchopit?

---

³⁸ Tamtéž.

³⁹ „Když někdo ‚je‘ ženou, určitě to není všechno, čím je; tento termín nemůže být vyčerpávající, a to ne proto, že ‚předgenderová‘ osoba transcenduje specifickou výbavu svého genderu, ale proto, že gender v různých historických kontextech není vždy koherentně či konzistentně konstituovaný, a také proto, že se prolíná a kříží s rasovými, třídními, etnickými, sexuálními a regionálními modalitami diskursivně konstituovaných identit. V důsledku toho nelze ‚gender‘ oddělit od politických a kulturních průsečíků, v nichž se neměnně produkuje a zachovává.“ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d., s. 4. Butler Judith, *Trampoty s rodem*, Bratislava, Aspekt, 2014, s. 39.

Butlerová v *Gender Trouble* poukazuje na souvislost procesu konstituce subjektivní identity s problematikou statusu politické moci ve feministickém hnutí. Identita kolektivního subjektu „ženy“ je v koncepci Butlerové projektem společenských praktik a diskursivních vztahů, a není výrazem nutné kolektivní soudržnosti přirozené esence ženskosti. Stabilní identita kolektivního subjektu „ženy“ je podle jejího pojetí nutně reprodukována genderovou nerovností a povinnou heterosexuálností.⁴⁰ Neaprobátizovaný předpoklad stabilní identity jednajících subjektů nemůže sloužit politice feminismu jako pevný základ. Stabilita identity ale není zpochybněna pouze v případě kolektivních subjektů politického hnutí, ale i individuů. V pojetí Butlerové lze vypovídat o *performativitě* subjektivní identity, spíše než o její neměnné *esenci*. Na základě ustanovení přirozeného binárního pohlaví je konstruována zdánlivá „přirozenost“ kategorií genderu a pohlaví.⁴¹ Butlerová převrací obvyklé dělení pohlaví [sex] a genderu, kdy je gender pojímán jako soubor sociálně konstruovaných interpretací odvozených od biologického pohlaví, založených ovšem na předpokladu primární heterosexuality. V pojetí Butlerové naopak gender představuje sadu diskursivních prostředků, skrze níž bývá pohlaví ustanoveno jako pre-diskursivní, neutrální povrch, který sféře kultury předchází: „Gender je opakovaná stylizace těla, soubor opakovaných aktů zasazený do pevného regulačního rámce, který vytváří zdání substance, přirozené formy bytí.“⁴²

V oblasti analýzy konkrétních promluv („řečových aktů“), ale i nejrůznějších forem jednání, se Butlerová inspiruje pojetím performativních řečových aktů Johna Langshawa Austina a jeho kritikou ze strany Jacquesa Derridy. Austin v cyklu přednášek, vydaném pod názvem *Jak udělat něco slovy* provedl⁴³ rozdělení řečových aktů na konstativ(ní) a performativ(ní): Konstativ vypovídá o něčem, slouží jako *popis* určité události. Austin uvádí jako příklad performativu výpověď typu „Dům je

⁴⁰ Zábrodská Kateřina, *Variace na gender*, Praha, Academia, 2009, s. 26-27.

⁴¹ Butlerová zde vychází z kritiky zákazu incestu jakožto univerzálního základu civilizace u Freuda a Levi-Strausse. Předpoklad zákazu incestu jako univerzálního zákona je podle Butlerové však podmíněn ještě zákazem homosexuality. (Ke kritice Levi-Strausse viz desátou kapitolu) Butlerová se kriticky staví k Freudově pojetí primordiální bisexuality, a tvrdí, že předoidipální stadium dítěte stojí na homosexuálním vztahu k rodiči stejného pohlaví – vytěsnění této homosexuální fáze vytváří melancholické jádro genderové identity. Srov. Butler Judith, *Psychic Life of Power*, Stanford, Stanford University Press, 1997.

⁴² Butler Judith, *Gender Trouble*, s. 45. Butler Judith, *Trampoty s rodem*, c. d., s. 75.

⁴³ Austin John Langshaw, *Jak udělat něco slovy*, Praha, Filosofia, 2000, s. 19-28.

červený.“ Performativní řečový akt oproti tomu zároveň něco vykonává, není to jenom neutrální popis, ale má určitý účinek a mění danou situaci. Příklady, uváděné Austinem, mohou být věty jako „Křtím tuto loď jménem královna Alžběta“ či svatební „Ano!“.⁴⁴ Butlerová zmíněné dělení však kritizuje zejména v souvislosti s pozdější Derridovu dekonstrukcí Austinova textu. Ta se zaměřuje na to, že i konstativní řečové akty jsou do jisté míry performativní, a i konstativní výpovědi dokáží ovlivnit zdánlivě neutrální aspekty jednání. Derrida zdůrazňuje, že performativní akt musí být opakovatelný a citovatelný, aby dosáhl uplatnění, a navíc jeho platnost spočívá spíše v opakovaném citování („iteraci“), než ve vnitřní kvalitě řečového aktu, nebo jeho korespondenci s realitou.⁴⁵

Butlerová v tomto navazuje na dekonstrukci Jacquese Derridy, kterou v textu *Contingent Foundations*, vznikajícím ve stejném období jako *Gender Trouble*, popisuje následujícím způsobem: „Dekonstruovat neznamena negovat nebo odmítat, ale zpochybňovat – a co je možná nejdůležitější – otevřít termín, jako je např. subjekt, k dalším možným reinterpetacím, které prozatím nebyly schválené určitou autoritou.“⁴⁶ V *Gender Trouble* Butlerová zastává oproti feminismu „druhé vlny“ tezi, podle které je sociálně a kulturně konstituovaný nejen gender, ale také samotné biologické pohlaví („sex“). Na první pohled velmi radikální koncepce se však nesnaží absolutně popřít materialitu těla a jeho biologického pohlaví, ale poukazuje na konstitutivní nemožnost neutrálního zprostředkování této materiality skrze diskurs. Biologické pohlaví tak nemůže být nikdy neutrálně definováno mimo svůj genderový rozměr, který se zakládá na „bytí“ v určitém diskursu. „Materialita těla“ tak vzniká vždy v interakci s diskursivním určením genderu. Takové pojetí stojí v opozici ke koncepcím feminismu druhé vlny, které předpokládajícím stabilitu biologického pohlaví, od nějž jsou následně odvozeny arbitrárně přisouzená genderová určení. Butlerová však upozorňuje na to, jak v koncepcích druhé vlny skrz předpoklad biologického pohlaví nakonec pronikají

---

⁴⁴ Tamtéž, str. 23.

⁴⁵ Derrida Jacques, *Texty k dekonstrukci*, Bratislava, Archa, 1993, s. 277-307. K bližšímu rozboru a kritice Austinovy teorie performativních řečových aktů viz sedmou kapitolu.

⁴⁶ Butler Judith, *Contingent Foundations: Feminism and the Question of „Postmodernism“*, In *Feminist Contentions. A Philosophical Exchange*, Nicholson Linda (ed.), New York & London, Routledge, 1995, s. 15.

takové charakteristiky, které utvářejí kolektivní subjektivitu jako základ pro politiku identity.

V *Gender Trouble* Butlerová aplikovala své pojetí performativity inspirované Austinem a Derridou na rozdíl mezi pohlavím a genderem: předpoklad neměnného a přirozeného pohlaví je vždy zprostředkován skrz sféru kulturních významů a referencí, protože nikdy nelze zcela definitivně oddělit sféru přírody a sféru kultury – takové dělení by navíc bylo již částí kultury. Jak vůbec přistoupit k „pravé“ přirozenosti? Není přirozenost spíše strategický pojem, skrze nějž se pod rouškou neutrality a samozřejmosti snadno uplatňují neviditelné mocenské mechanismy? Zdánlivě přirozená souvislost genderu pohlaví a sexuality (např. maskulinního genderu a heterosexuální touhy v mužských tělech) musí však být kulturně konstruována skrze opakování určitých stylizovaných aktů. Tyto stylizované akty skrze opakování a citování („iterabilitu“) vytváří iluzi ontologického „jádra“ genderu a pohlaví.⁴⁷ Butlerová pojímá kategorii genderu, společně s pohlavím a sexualitou, jako performativní. Performativní akty ale v tomto pojetí nejsou pouze voluntární volbou subjektů, neboť i samotná konstituce subjektivní identity se odehrává na povrchu „regulativních diskursů“, „rámců srozumitelnosti“ a „disciplinárních režimů“ – ty předem rozhodují o tom, které modely pohlaví, genderu a sexuality se budou jevit v souvislé či „přirozené“ formě, podobně, jako je výpověď v jazyce vždy ovlivněna regulativním diskursem, určujícím o čem mluvit lze, a o čem nikoli. Právě v tomto se pojetí Butlerové odlišuje od francouzského existencialismu J.-P. Sartra a S. de Beauvoirové, proti kterým namítá, že v jejich pojetí je „tělo zobrazené jako nemá fakticita anticipující nějaký význam, který však tělu může jako atribut připsat jenom transcendentální vědomí chápané v karteziánském smyslu jako radikálně nemateriální.“⁴⁸ Postoj Butlerové tak není ztotožnitelný s „klasickým“⁴⁹ existencialismem, a stejně tak nejde o „chladnou“ strukturalistickou analýzu vnějších sil, konstruujících takřka automaticky lidskou identitu, která v podobném modelu ztrácí veškerou svou potenciální autonomii a originalitu. Jedinec tak má schopnost svou identitu přeznačovat, přestože je její vnímání jako takové vždy-jíž rámováno vnějšími

⁴⁷ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d., str. 23. Butler Judith, *Trampoty s rodem*, c. d., s. 43.

⁴⁸ Tamtéž, s. 176. Butler Judith, *Trampoty s rodem*, c. d., s. 204.

⁴⁹ K interpretaci postoje Butlerové jako specifického druhu existencialismu viz Coole Diana, *Butler's phenomenological existentialism*, in *Judith Butler's Precarious Politics*, (ed.) Carver Terrell, Chambers Samuel, New York, Routledge, 2008, s. 11-28.

zákonitostmi. Platnost konkrétních identit ale není vyjádřením neměnné esence, ale je v každém historickém období konstruována a podléhá diskontinuitám, nepravděpodobným spojením, či zdánlivým návratům „zpět“ k identitám, které jsou ovšem zcela nové. Butlerová tvrdí, že identita subjektu vzniká performativně, „za pochodu“, a odmítá předpoklad toho, že by identita musela nutně předcházet formulaci politických zájmů, a že by byla taková předem ustanovená identita nutná pro další jednání. Formulace politických zájmů tak v jejím pojetím nemusí nutně předcházet politickému jednání daného subjektu – subjekt svou identitu získává až skrze své jednání. Butlerová v této souvislosti provokativně tvrdí, že „za činem nemusí být činitel“, ⁵⁰ a že „činitel“ je různě konstruovaný prostřednictvím „svého“ skutku, tedy konání. ⁵¹ Oproti výše zmiňovanému francouzskému existencialismu se její pojetí výrazně odlišuje právě v tom, že existencialistické myšlení předpokládá „prediskursivní konstrukci obojího: ‚Já‘, i činů, které Já činí.“ ⁵² Butlerová oproti tomu tvrdí, že „Já“ a i jeho činy jsou diskursivně konstituovány ve vzájemné interakci. „Já“ tak vzniká prostřednictvím svých „činů“, a stejně tak tyto činy teprve utvářejí identitu „Já“.

Butlerová vychází z pojetí diskursu ⁵³ Michela Foucaulta – souboru „praktik vytvářejících objekty, o nichž mluví“ ⁵⁴ a také jeho kritikou tzv. represivní hypotézy z *Dějin sexuality*. ⁵⁵ Foucault analyzuje rozdělení mezi kulturou a zdánlivou prediskursivní přirozeností. Foucault skrze kritiku „represivní hypotézy“ vysvětluje historický vznik sexuality: zcela nového pojetí identity, vznikajícího během 18. a 19. století. V tomto období podle Foucaulta vzniká historicky nová oblast předpokládaně „přirozených“ pudů, které mají předcházet kultuře a následně být regulovány společnostmi. V prvním díle *Dějin sexuality* Foucault tvrdí, že nelze sexualitu uvažovat mimo oblast určité kultury, která zahrnuje specifické diskursy a mocenské praktiky.

⁵⁰ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d., str. 195. Butler Judith, *Trampoty s rodom*, c. d., s. 226.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Butlerová slovo „diskurs“ používá podobně jako Foucault, tj. jako sociální a historicky podmíněný systém významu, který vytváří srozumitelné objekty vědění a stejně tak důvěryhodné subjekty, věděními disponujícími. V tomto smyslu konstituuje samotné vztahy, které se snaží reprezentovat.

⁵⁴ „Diskursy jsou samozřejmě tvořeny znaky; avšak to jak pracují, je víc než jen užívání těchto znaků pro označování věcí. Právě toto více je činí neredukovatelnými na jazyk a mluvu. Toto ‚více‘ je tedy třeba odhalit a popsat.“ Viz Foucault Michel, *Archeologie vědění*, Praha, Herrmann & synové, 2002, str. 78 – 79.

⁵⁵ Foucault Michel, *Dějiny sexuality: Vůle k vědění*, přel. Čestmír Pelikán, Praha, Herrmann & synové, 1999, str. 21 – 45.

Sexualita jako nový, vykonstruovaný fenomén nemůže být jednoduše oddělena od kultury, v níž vzniká – diskursy zdánlivě objektivně vypovídající o sexualitě, nebo zkoumající její regulaci a represi (lékařský a právní systém) jsou naopak nástrojem produkce kategorie sexuality. Diskursy, které o sexualitě vypovídají zdánlivě neutrálním způsobem tak objekt svého zkoumání nevyhnutelně konstruuji. Sexualita jako taková – a také identita skrze ní determinovaná – je specifickou formací, vytvořenou medicínským diskursem přelomu 18. a 19. století, což Foucault ukazuje na konstrukci „homosexuality“ jakožto medicínské kategorie.⁵⁶ Od praktik, které byly předtím vnímané jako „partikulární“ a nijak nedeterminovaly *identitu* subjektu – v kontextu homosexuálního chování postihovaných právní mocí jako „sodomie“ – se v souvislosti s medicínskou klasifikací přechází ke konstrukci subjektivní *identity*, zakládající se na sexualitě, která následně budí zdání přirozenosti či nepřirozenosti. To samozřejmě neznamená, že by se homosexuální chování či homosexuální vztahy nevyskytovaly v dřívější historii, ale pouze to, že takové jednání nebylo předtím nutně interpretované jako vyjádření neměnné identity, která daný subjekt zásadně determinuje.

Foucault se vymezuje vůči filosofickému paradigmatu strukturalismu a fenomenologie, když odmítá názor, že subjekty jsou pouze účinky vnějších struktur srozumitelnosti lokalizovaných v sociálních systémech, a stejně tak odmítá fenomenologické pojetí, v němž je zdání objektivní reality v posledku vnitřním produktem lidského vědomí. Foucault odmítá humanistický předpoklad ohledně existence autonomního subjektu, který předchází praktikám diskursu-moci-vědění, a snaží se analyzovat historické podmínky které umožňují určité druhy subjektivity. V jeho pojetí je subjekt zásadním způsobem podmíněn historickým obdobím, v němž existuje. Výsledkem diskursivní produkce sexuality je situace, v níž je sexualita reprezentována jako oblast nacházející se zdánlivě mimo diskurs. Pro Foucaulta ale není sexualita primárním jevem, který by byl následně mocensky regulován rozdílnými společenskými diskursy („represivní

⁵⁶ „(...) když se v 19. století objevila v psychiatrii, v soudní praxi i v literatuře celá série diskursů o druzích a poddruzích homosexuality, o zvrácenosti, pederastii, „psychickém hermafroditismu“, umožnilo to také konstituování „obráceného“ diskursu: homosexualita začala sama mluvit, začala vyžadovat svou legitimitu nebo svou „přirozenost“, a často slovníkem obsahujícím kategorie, jimiž byla medicínsky diskvalifikována. Neexistuje na jedné straně diskurs moci a naproti němu jiný, který mu oponuje. Diskurs, to jsou prvky nebo taktické bloky v poli silových vztahů; uvnitř jedné a téže strategie mohou existovat rozdíly, dokonce i rozpory; naopak mohou beze změny formy obíhat mezi protikladnými strategiemi.“ Tamtéž, str. 119.

hypotéza“), ale je účinkem regulativních diskursů.⁵⁷ Regulativní diskurs zahrnuje různorodé techniky disciplinace, které skrze nabádání určitých subjektů k vykonávání specifických stylizovaných aktů vytváří zdání pevné a přirozené identity daného pohlaví, genderu či sexuality. Josef Fulka v souvislosti s tělesností označuje pojetí Butlerové jako radikálnější a srovnává jej s pojetím Foucaultovým v textu *Od interpelace k performativu (Feminismus a konstrukce rodové identity)*:

„Foucault pokládá tělo za jakousi matrici či médium, do něž se vepisují známky mocenských a disciplinárních praktik, určující jeho charakteristiky. Butler toto pojetí diskursivity jakožto inskripce kritizuje s tím, že není sebemenší důvod předpokládat nějaké ‚tělo‘, existující před diskursivními praxemi, nějakou tělesnou materialitu existující před kulturní signifikací a formou.“⁵⁸

Právě v této linii argumentace Butlerová vznáší svou provokativní, ale často dezinterpretovanou tezi, že pohlaví je diskursivní fikce, ustanovená jako iluze těla, které existuje ještě před diskursem.⁵⁹ Často přehlížená část argumentu se týká role „biologického“ pohlaví v konstrukci „přirozeného“ či souvislého genderu a sexuality. Butlerová v závěru *Gender Trouble* kriticky zkoumá biologická pojetí binárního pohlaví – i „neinterpretovaná“, pohlavně diferencovaná těla jsou také vždy kulturně

---

⁵⁷ Jak v následujícím výkladu uvidíme, Butlerová se snaží doplnit Foucaultovo pojetí subjektivace dalšími teoretickými modely: teorií interpelace L. Althussera, Derridovou interpretací performativních řečových aktů J.L. Austina a kritickým čtením psychoanalýzy. Ann Fergusonová klade v této souvislosti otázku, zda není taková snaha zapříčiněna příliš ahistorickou interpretací Foucaulta – Butlerová podle ní sahá k dalším teoretickým projektům proto, aby zdůraznila kritický potenciál odporu vůči Foucaultovu pojetí moci. Svoboda a podřízení ale podle Fergusonové tvoří pro Foucaulta nerozdělitelný komplexní jev, zatímco možnost svobody se objevuje až v okamžiku podřízení se mocenským mechanismům. Viz Ferguson Ann, *Butler, Subjectivity, Sex/Gender, and a Postmodern Theory of Gender*, in *Ethics and Politics: Feminist Ethics and Social Theory*, Andrew Barbara S., Keller Jean Clare, Schwartzman Lisa H. (ed.), Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2005. Podobně označuje Herta Nagl-Docekal ve studii *Feministická filosofie* takovou interpretaci Foucaulta jako „konstruktivistickou“ a obviňuje Butlerovou, že klade stejně příliš silný důraz na normativitu diskursu. Viz Nagl-Docekal Herta, *Feministická filosofie*, přel. Hana Havelková, Praha, SLON, 2007, str. 81.

⁵⁸ Fulka Josef, *Od interpelace k performativu (Feminismus a konstrukce rodové identity)*, Sociální studia 7, Sborník prací fakulty sociálních studií brněnské univerzity, 2002, str. 46.

⁵⁹ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d., s. 127-150. Butler Judith, *Trampoty s rodem*, c. d., s. 161-182.

zprostředkována pomocí regulativních diskursů.⁶⁰ Předpokládaná samozřejmost pohlaví, které je uvažované jako přirozený a neměnný biologický „fakt“ ukazuje, jak hluboce je zakořeněná produkce diskursu o pohlaví. Iluze pohlavně diferencovaného těla, ustaveného jako „přirozený“ a nezpochybnitelný fakt, slouží jako alibi pro takové konstrukce genderu a sexuality, které se jeví jako kulturnější a přirozenější než ostatní. Na základě neproblematizovaného, zdánlivě pre-diskursivního ustanovení „přirozeného“⁶¹ binárního pohlaví je konstruována přirozenost binárního genderu a primární heterosexuality. Úskalí konstituce subjektivní identity ale neplatí pouze pro individua, ale i pro kolektivní subjekty: v případě feminismu „ženy“. Butlerová tvrdí, že politické strategie feminismu problematizující esencialistické pojetí přirozených identit nemohou být efektivní bez výše popsané kritiky diskursivního formování pohlaví, genderu a sexuality.

Pavel Barša v textu *Judith Butlerová: teorie performativního rodu a dilemata současného feminismu*⁶² stanovisko Butlerové přibližuje v opozici vůči Carole Patemanové, a upozorňuje na „esencialismus“ druhé vlny feminismu. I když „[o]bě odmítají antropologický předpoklad humanistického feminismu – universalistický subjekt (...) a také vyjadřují své pohybnosti ohledně feministického rozlišení rodu (genderu) a pohlaví“,⁶³ přesto se mezi oběma pojetími objevuje zásadní rozpor. Patemanová navrhuje rozlišení mezi genderem a pohlavím právě proto, aby bylo možné znovu objevit pojetí přirozeného a „původního“ ženského těla, zatímco Butlerová poukazuje na to, že jednoznačné dělení mezi přirozeností a kulturním přivlastněním musí vždy-jíž nevyhnutelně být kulturní fantazií.⁶⁴ Barša dále tvrdí, že „[p]ro Patemanovou je tělo předkulturním základem politiky, podle Butlerové je každá „materializace“ těla

---

⁶⁰ „Říci, že pohlaví a tělo nejsou přirozenou, prediskursivní entitou, není to samé jako říci, že pohlaví a tělo neexistují, nebo že mohou být libovolně konstruovány a dekonstruovány.“ Záborská Kateřina, *Variace na gender*, c. d., str. 25.

⁶¹ Butlerová nepopírá anatomickou odlišnost pohlaví, – ačkoli provokativně tvrdí, že nemusí být jen dvě – ale snaží se problematizovat automatický přechod od anatomie k jednoznačné identitě v rámci diskursu.

⁶² Barša Pavel, *Judith Butlerová a teorie performativního rodu. Filosofický časopis*, Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1999, roč. 1999, č. 6.

⁶³ Tamtéž, s. 781.

⁶⁴ Ke kritice rozlišení příroda/kultura ve strukturální antropologii viz desátou kapitolu.

(tj. specifický způsob jeho existence ve světě – jeho „vtělení“) podmíněna diskursivními omezeními.⁶⁵ Platí však stejný proces i pro kolektivní subjekt politiky?

Butlerová skrze kritické čtení sociálně-kulturní konstituce genderu a pohlaví kritizuje „esencialistické“ pojetí politické identity druhé vlny feminismu. Tradičně chápaný feminismus je podle Butlerové omezený tím, že se snaží z kategorie „ženy“ vytvářet diskrétní, ahistorickou skupinu, od níž neodůvodněně předpokládá jednotné politické zájmy. Butlerová tvrdí, že tento přístup politický potenciál feminismu omezuje, když ve výsledku stejně předpokládá existenci jen dvou rozdílných kategorií: heterosexuálních mužů a heterosexuálních žen, jejichž zájmy se nemohou překrývat. Podle Butlerové by se feministické hnutí nemělo pokoušet jednoznačně určit stabilní identitu kolektivního subjektu „ženy“, ale mělo by se, jak výstižně shrnuje Laura Palazzaniová, „zaměřit na to, jak pojetí mocenských vztahů utváří naše chápání ženskosti nejen ve vztahu k celé společnosti, ale i v rámci menších skupin feministického hnutí.“⁶⁶ Politická strategie feminismu má být vymezena společnými zájmy, nikoli identitou jednajících. Jak si však představit praktický obsah takové poněkud abstraktní charakteristicky politické strategie? Butlerová se v závěru *Gender Trouble* snaží najít možnost, jakým způsobem zpochybnit předpokládaná spojení mezi genderem, pohlavím a objektem touhy.⁶⁷ Jak je možné, že některá těla lze označit jako normální a reálná, zatímco jiným tělům je jejich „reálnost“ upírána? Nezdůrazňuje takový přístup nevědomky právě konstituované pre-diskursivní pozadí, které předchází rozpoznání těla? Takové „nerozpoznání“ se ve výsledku ale nemusí týkat výhradně individuálních těl, ale může postihnout i určité skupiny, které se vymykají iluzivní představě heteronormativní identity. Zároveň je existence tohoto symbolického rámce k rozpoznání těla jako takového bezpodmínečně nutná. Minimální míře diskursivního násilí se tak nelze nikdy vyhnout, ale lze kriticky přeznačovat a zpochybňovat bezproblémové rozpoznávání různých identit.⁶⁸

---

⁶⁵ Tamtéž, s. 781.

⁶⁶ Palazzani Laura, *Gender in Philosophy and Law*, Berlin, Springer, 2013, str. 49.

⁶⁷ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d., 175-205. Butler Judith, *Trampoty s rodom*, c. d., s. 203-225.

⁶⁸ Butlerová tak ve výsledku uznává možnost změny konkrétních rámců, jakkoli nelze z procesu rámování jednoduše vystoupit ven.

Jako jednu z možných subverzivních strategií⁶⁹ narušení politického rozpoznávání zdánlivě přirozené identity uvádí Butlerová konkrétní performativní akt: parodické a teatrální představení transvestity („drag queen“) na travesty-show („drag show“).⁷⁰ *Drag queen* v takovém představení zpochybňuje označující automatismus rozpoznávání pohlavně/genderově diferencované identity. Odvíjet jeho/její genderovou identitu od anatomického pohlaví by se v podobné situaci zcela míjelo s realitou. Podobný parodický performativní akt upozorňuje na kulturní podmíněnost zdánlivě neutrální heterosexuální identity – obojí je *de facto* parodie bez jasně definovaného základu. Podobný performativní akt umožňuje nahlížet nestabilitu utváření zdánlivě přirozených identit. Právě skrze takový parodický performativní akt se pro Butlerovou otevírá možnost „subverze“ identity subjektu, ale nejde přitom o zpochybnění subjektivní pozice jako takové, což by bylo jistě napadnutelné jako příliš radikální krok. Butlerová se spíše snaží uchopit ambivalenci situací, v kterých je rozhodující kontext, který zároveň může být akty subjektu přeznačován a přetvářen. Nejde potom o jednoznačnou „sociálně-kulturní konstrukci“, jak předpokládají ti kritici, kteří její pojetí označují jako „konstruktivistické“,⁷¹ ale jak jsme se pokusili ukázat v předcházejícím výkladu, jde mnohem spíše spíše o konstituci, o komplexní vzájemné působení a spoluutváření obou kategorií, které ale před tímto „stáváním-se“ samy o sobě neexistují.

Zdá se tak, že nastíněné pojetí subjektivity je ve výsledku mnohem méně radikálnější, než by se mohlo na první pohled zdát. Domníváme se, že její pozice, zdůrazňující komplexní a nejednoznačný charakter performativní identity je značně vzdálena „ontologické absolutizaci epistemologického faktu, že se nemůžeme dostat za hranice jazyka.“⁷² Zároveň její pozice není ani vyostřeným voluntarismem, kdy si jedinec může

⁶⁹ Další z příkladů je hrdé přijetí původně pejorativního označení „queer“ („teplouš, podivín“) americkým LGBT hnutím. Viz např. Fulka Josef, *Od interpelace k performativu*, c. d., s. 48.

⁷⁰ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d., 187.

⁷¹ Nutno podotknout, že k tomu může opravňovat radikálnost pojetí, které předpokládají některé zjednodušující interpretace *Gender Trouble*, které autorčino pojetí interpretují jako radikální voluntarismus, kdy si mohu zvolit svou identitu stejným způsobem, jako si ráno volím šaty ze šatníku. Viz též Butler Judith, *Závažná těla*, Praha, Karolinum, 2016, s. 16-45.

⁷² Viz Nagl-Docekal Herta, *Feministická filosofie*, c. d., str. 79. Nagl-Docekal zmiňuje též charakterizaci Andrey Maihofer: „Sémiologická perspektiva se převrací v sémiologický idealismus. Nebo – chceme-li to vyjádřit analogií z dějin filozofie – Kantův transcendentální idealismus se převrací v ontologický idealismus Fichtův.“ Maihofer Andrea, *Geschlecht als Existenzweise*, Frankfurt am Main, Ulrike Helmer Verlag, str. 48. Citováno in Nagl-Docekal Herta, *Feministická filosofie*, c. d., str. 79.

u dobře vybaveného šatníku každý den znovu zvolit a definovat své pohlaví. Takové pojetí by implikovalo pojetí identity jako „performance“: tj. „představení“, které má jasně vymezený začátek a konec. Oproti takovému pojetí zahrnuje „performativita“ nejen konkrétní „performanci“, ale i diskursivní rámec, v němž se dané „představení“ odehrává, a který umožňuje určitým identitám jevit se v přirozené či nepřirozené formě. I uvedený subverzivní akt transvestity je podmíněn regulativním diskursem a konstituce pohlavně/genderové difference tvoří komplexní systém, z něhož nelze jednoduše vystoupit „ven“. To přesto umožňuje provádět více či méně úspěšné pokusy tento systém narušovat, upravovat a měnit.

Implikace tohoto pojetí, které se týká spíše konstituce subjektivní identity, má však zásadní důsledky i pro konstituci kolektivního subjektu politiky. Předpoklad kolektivní identity založené na biologické sounáležitosti se tak v třetí vlně feminismu rozpadá, ačkoli kritiky kategorie „genderu“ se objevovaly i v předchozích pojetích „druhé vlny“.⁷³ Individuální subjekt (v tomto případě „drag queen“ na jevišti) má v tomto pojetí potenciál k přetváření společenského uspořádání, zároveň ale nemůže nikdy zcela zbavit jeho účinků a vystoupit ven. Přes bezpochyby provokativní vyústění výše nastíněné dekonstrukce rozdílu mezi genderem a pohlavím však zůstává otázkou, zda je snaha o podvracení stabilní identity subjektu politicky „progresivní“ či spíše zrcadlí situaci „pozdního kapitalismu“, v kterém nepevnost a nestabilita každé identity není nijak subverzivní, ale je základním předpokladem systému, vyžadujícího „flexibilní“ přesun jedinců za prací, konstantní vystupování z vlastních identit a vstupování do nových rolí. V dalších kapitolách se především s určitým posunem Butlerové k obecnějšímu rovině politického rozměru tato otázka jako je velice důležitá. V následující kapitole popíšeme vztah Butlerové k tzv. queer teorii a zmíníme kritiky trans-feminismu, které byly vzneseny po uvedení *Gender Trouble*.

---

⁷³ Dworkin Andrea, *Life and Death: Unapologetic Writings on the Continuing War Against Women*. New York, Free Press, s. 33–34. Dworkinová zde tvrdí, že jejím „cílem je zničit mužskou dominanci a samotný gender.“

3 Transsexualita a/nebo queer politika?

Přes původní zacílení textu na poměrně úzké publikum⁷⁴ se studie *Gender Trouble* stala rychle velice populární. Butlerová uvádí⁷⁵ jako jeden z možných důvodů popularity *Gender Trouble* právě tehdejší unikátnost průsečíku mezi feministickým aktivismem a kontinentální filosofií. Ačkoli jisté předznamenání tohoto syntetického přístupu lze vidět již v o vztahu feminismu k BDSM, který byl analyzován v první kapitole naší práce, teprve v *Gender Trouble* se Butlerová systematicky zaměřuje na praktické propojení obou rovin. S odstupem tří desetiletí lze bez větších pochyb říci, že se Butlerové vydáním *Gender Trouble* povedlo spojit tematiku feministické politické teorie s konstitucí subjektivní identity v kontinentální filosofií a na základě těchto analýz kriticky problematizovat politiku feminismu, založenou na předpokládané identitě svého kolektivního subjektu a také ukázat, že předpoklad společně sdílených zájmů jednajících nemusí nutně značit jejich dlouhodobou soudržnost a stabilitu. Propojení „praktického“ aktivismu a „teoretické“ filosofické analýzy umožnilo jejímu dílu rázně vstoupit do diskuzí ohledně role feministického politického myšlení a překonat bariéru mezi akademickým prostorem, a aktivistickým hnutím za práva menšin. Přes komplikovaný styl *Gender Trouble*, který jako by tuto studii předurčoval spíše pro užší publikum, obeznámené s kontextem (post)strukturalismu (Lévy-Strauss, Foucault), psychoanalýzy (Freud, Lacan, Irigarayová) a feministické filosofie (de Beauvoir, Wittig) si kniha – trochu překvapivě i pro samotnou autorku – našla rychle cestu k nejširší veřejnosti, stala se určitou formou manifestu a brzy po svém vydání vzbudila mnohé kritické reakce. Několika z nich proto věnujeme tuto kapitolu.

---

⁷⁴ „Když jsem psala tento text [*Gender Trouble*, pozn. J.S.], byla jsem o mnoho let mladší a neměla jsem na univerzitě zajištěnou trvalou pracovní pozici. Původně jsem tuto studii napsala pro své přátele, a dokázala jsem si představit, že by si jí mohlo přečíst maximálně okolo 100-200 lidí. V té době jsem měla dva cíle: první spočíval v tom, poukázat na to, co jsem chápala jako všudypřítomný heterosexismus ve feministické teorii; druhý spočíval v tom, představit si svět, v němž ti, kteří se od genderových norem distancují či je považují za matoucí, budou schopni rozumět nejen tomu, že mohou žít „žitelný život“, ale i tomu, že si zaslouží určitý druh uznání. Pokud bych však mohla být mnohem upřímnější, tak jsem chtěla, aby bylo alespoň části „potíží s genderem“ rozuměno a aby bylo možné přisoudit těmto potížím náležitou důstojnost v rámci humanistických ideálů. Také jsem chtěla, aby tyto „potíže“ – a to zcela zásadně – narušily způsob, jakým feministická a sociální teorie pojímá kategorii gender.“ Butler Judith, *Undoing Gender*, New York, Routledge, 2004, s. 207.

⁷⁵ Butler Judith, RWM Son[i]a, *Interview with Judith Butler about politics, economy, control societies, gender and identity*. Zvuková nahrávka. 2016. Dostupné z WWW: <<https://www.macba.cat/en/rwm-sonia-judith-butler>> [cit. 31.5.2019]

Gender Trouble představuje jeden z textů, které bývají označovány jako zakládající spis „queer theory“ (queer teorie).⁷⁶ Zřejmě historicky první označení „queer theory“ použila literární kritička Teresa de Lauretis pro konferenci na University of California, Santa Cruz v roce 1990 a v následném čísle zvláštním čísle časopisu *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* s podtitulkem „Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities“.⁷⁷ Ironické a provokativní označení „queer theory“ mělo označovat snahu o vykročení z prostoru gay/lesbických studií a zpochybnit jejich identitární politiku. Původně provokativní pojem se ale nečekaně rychle rozšířil a bývá používán jako souhrnné označení teoretických přístupů, které využívají identitu „queer“. Ta umožňuje rozvíjet analýzu heteronormativních tendencí v myšlení i praxi, bez toho, aby vytvářela nové „homonormativní“ identity. Snaha nejrozumnějších queer teorií spočívá mj. v hledání subverzivních a heteronormativitu rozrušujících motivů v umění, literatuře, politice a filosofii. Je příznačné, že se z označení „queer theory“ rychle stal „bezmyšlenkovitý“ výtvar nakladatelského průmyslu“, jak uvedla sama de Lauretis o pouhé tři roky později.⁷⁸ Přesto však pojem „queer theory“ slouží dodnes⁷⁹ jako souhrnné označení pro různé teoretické přístupy, které se pohybují na hranicích politické,⁸⁰ literární⁸¹ či filmové⁸² teorie, psychoanalýzy,⁸³ antropologie,⁸⁴ a dalších disciplín.

⁷⁶ „Definice slova queer umožňuje zahrnout vše, co není normální, legitimní nebo dominantní. Queer nutně neodkazuje k něčemu konkrétnímu, je to identita bez esence.“ Halperin David, *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*, Oxford, Oxford University Press, 1995, s. 62.

⁷⁷ Lauretis Teresa de, *Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities*. *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, special issue. Duke University Press, Durham, 1991. Srov. Halperin David, *The Normalization of Queer Theory*. In *Journal of homosexuality*, 45, 2003, s. 339-43.

⁷⁸ Lauretis Teresa de, „*Habit Changes*.“ In *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 6, 1994, s. 297.

⁷⁹ Pozoruhodné je, že v současnosti zpravidla označuje období, které již alespoň částečně skončilo. Srov. Edelman Lee, *No Future: Queer Theory and the Death Drive*, Durham, Duke University Press, 2004. Ruffolo David V., *Post-Queer Politics*, Farnham, Ashgate, 2009. O'Rourke Michael, *The Afterlives of Queer Theory*, in *continent*, 1.2, 2011, s. 102-116.

⁸⁰ Viz Muñoz, José Esteban, *Disidentifications: Queers of Color and the Performance of Politics*, 1999. Warner Michael, *The Trouble with Normal*, Cambridge, Harvard University Press, 2000.

⁸¹ Sedgwick Eve Kosofsky, *Between Men: English Literature and Male Homosexual Desire*, New York, Columbia University Press, 1985. Sedgwick Eve Kosofsky, *Epistemology of the Closet*, University of California Press, 1990.

⁸² Edelman Lee, *No Future: Queer Theory and the Death Drive*, Durham, Duke University Press Books, 2004.

⁸³ Bersani Leo, *The Freudian Body: Psychoanalysis and Art*, New York, Columbia University Press, 1986. Bersani Leo, *Is the Rectum a Grave? and Other Essays*, Chicago, The University of Chicago Press, 2010.

⁸⁴ Rubin Gayle, *The Valley of the Kings: Leathermen in San Francisco, 1960–1990*, disertační práce, University of Michigan, 1994. Dean Tim, *Unlimited Intimacy: Reflections on the Subculture of Barebacking*, Chicago, The University of Chicago Press, 2009.

Sama Butlerová ovšem později⁸⁵ vyjádřila jisté pochybnosti ohledně označení *Gender Trouble* jakožto zakládajícího díla queer teorie. Zásadní přínos queer teorie podle Butlerové spočívá ve zpochybňování nutnosti politické sebeidentifikace sexuálních menšin s jasně vymezenými konkrétními identitami. „To znamená, že nemusíte být lesba, gay, nemusíte mít konkrétní identitu.“⁸⁶ Přes rozmanitost různorodých teoretických konceptů, které bývají jednotně označovány jako queer teorie, je všechny sjednocuje odpor vůči sexuální politice nutnosti jednoznačné identifikace s určitou identitou – pokud existuje něco jako politická strategie queer teorie, pak je jejím smyslem zaručení uznání právě pro ty, kteří se nijak neztotožňují s předem vymezenou identitou, nebo mají silnou nechuť k identifikaci s vnějšími znaky dané identity, ale přesto cítí potřebu bojovat za společné zájmy.⁸⁷ V tomto ohledu byla pro Butlerovou i pro další queer teoreti(č)ky klíčová snaha hnutí ACT UP⁸⁸ o zviditelnění politického rozměru nemoci HIV/AIDS, snaha o to aby se o této problematice debatovalo ve veřejném prostoru, aby nebyl rozměr této nemoci zařazen výhradně do oblasti soukromého, „do oblasti domovů, nemocnic a márnic.“⁸⁹ Queer teorie se proto snaží vypracovat takové teoretické modely, které umožňují politizaci těch oblastí, které dříve nebyly vnímané jako politické, a také uznání takových identit, které nejsou spojené vnějšími znaky, ani se nijak specificky společně neidentifikují – např. hnutí za práva žen či homosexuálů tak může přispívat ke zrovnoprávnění dalších menšin, má být otevřené i pro bi-sexuální, a-sexuální, trans-sexuální, další identity. Podle Butlerové tak queer teorie „vznikla proto, aby čelila užší a vysoce regulované identitární politice.“⁹⁰

Námítky ze strany komunity trans-lidí se objevily již brzy po vydání *Gender Trouble* – Butlerovou nastíněná možnost politicko-subjektivní subverze skrz „parodický performativní akt“ vyvolává dojem, že všechny identity, a tedy i „trans-“ identita, musí

⁸⁵ Butler Judith, Kolozova Katerina, Trajanoski Zarko (ed.), *Conversations with Judith Butler*, 2007, Skopje, Euro-Balkan, s. 20.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tento důraz předznamenává pozdější orientaci Butlerové směrem k hledání politických aliancí napříč na první pohled nesouvisejícími identitami.

⁸⁸ ACT UP bylo radikálně demokratické hnutí, které se pomocí přímých akcí snažilo upozorňovat na ignoranci státní institucí ohledně HIV/AIDS. O hnutí ACT UP a jeho vztahu k roli emocí v politice viz Gould Deborah B., *Moving Politics: Emotion and ACT UP's Fight against AIDS*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 2009.

⁸⁹ Butler Judith, Kolozova Katerina, Trajanoski Zarko (ed.), *Conversations with Judith Butler*, c. d., s. 22.

⁹⁰ Tamtéž.

být vždy jistým způsobem parodické.⁹¹ Jak do takového pojetí ale zařadit touhu a identitu těch, kteří chtějí změnit své pohlaví i po fyzické stránce, a to zcela jednoznačným způsobem, aby byli druhými rozpoznáni jako příslušníci či příslušnice konkrétního pohlaví? Není označení takové identity či touhy jako vždy-jíž parodické nutně zkreslující zjednodušení, které může být v daném kontextu velmi snadno urážlivé a zraňující? Jak do rámce performativní konstituce identity zahrnout touhy těch, kteří na své „stávání-se“ jiným rozhodně nenahlíží jako na parodii, případně chtějí změnit své pohlaví zcela reálně?

Jay Prosser v knize *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality* (*Druhé kůže: Tělesné narativy transsexuality*)⁹² kritizuje pojetí Butlerové ohledně dekonstrukce dichotomie pohlaví/gender. Pokud analýzy Butlerové jde se značným zjednodušením shrnout pomocí tvrzení, že pohlaví je vždy-jíž genderem, jak pomocí této teorie přistoupit k transsexuálním identitám?⁹³ Prosser se výrazně vymezuje vůči ztotožňování transsexuálních a transgenderových identit a silně kritizuje právě to, že se v *Gender Trouble* mezi těmito identitami nijak nerozlišuje: naopak jsou uváděné společně s *butch*⁹⁴ lesbami a transvestity („drag queens“), které mají poukazovat na performativitu genderu a na „ne-esenciální povahu pohlaví a neoriginalitu heterosexuality.“⁹⁵ Prosser zde ukazuje na důležitý problém, který komplikuje uvažování „queer“ aliance napříč nejrozličnějšími identitami – Prosser upozorňuje, že identity trans-lidí nemusí být nijak ztotožnitelné s queer politikou. Touha, být rozpoznán jako „reálná“ žena či muž totiž vůbec nemusí být označitelná jako „queer“, ale může jít i o touhu, která je podle měřítek queer teorie zcela heteronormativní a kvůli tomu také nemůže být označena jako „parodická“. Transsexuální identity se tak vymykají jak z feminismu druhé vlny, tak z queer feminismu třetí vlny. Parodické gesto performativity naráží v případě touhy být

⁹¹ „„Queer“ není ve vztahu k „hetero“ jako kopie k originálu, ale spíše jako kopie ke kopii. Parodická opakování „originálu“ (...) odhalují, že samotný originál není ničím jiným než parodií *ideje* přirozeného a původního.“ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d., s. 43. Butler Judith, *Trampoty s rodem*, c. d., s. 73.

⁹² Prosser Jay, *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality*, New York, Columbia University Press, 1998. Viz též Jagger Gill, *Judith Butler: Sexual politics, social change and the power of the performative*, New York, Routledge, 2008, s. 147.

⁹³ Prosser Jay, *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality*, c. d. s. 26

⁹⁴ *Butch* je slangový výraz pro maskulinní lesbu. Pro pozoruhodný rozbor *butch* identity viz Coyote Ivan, Sharman Zena (ed.), *Persistence: All Ways Butch and Femme*, Vancouver, Arsenal Pulp Press, 2011.

⁹⁵ Prosser Jay, *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality*, c. d. s. 26.

„reálnou“ ženou či mužem, a nebere v potaz touhy těch trans-lidí, jejichž cíl je „projít/procházet“ [to pass/passing]⁹⁶, tj. být druhými jasně rozpoznán jako žena či muž a do „heteronormativního“ rámce společnosti co možná nejhladším způsobem zapadnout. Právě v tom spočívá „potenciální hrozba“ pro esencialistické směry feminismu, které mohou spatřovat v takové snaze nebezpečné zpochybňování exkluzivní identity žen, pro kterou může transsexualita představovat ohrožení. Požadavek uznání ženské identity ze strany trans-lidí představuje výzvu zejména pro politiku feminismu druhé vlny.

Je z feministického hlediska možné stávat se ženou i pro ty osoby, které byly dříve vnímané jako muži, nebo tyto osoby vytváří specifickou kategorii? Je v zájmu feministické politiky kategorii kolektivního subjektu „ženy“ rozšiřovat, nebo naopak tato inkluзивita pro ženy a feminismus představuje potenciální ohrožení? Otázky ohledně vztahu feminismu k lidem s transsexuální nebo transgenderovou identitou se ukazuje právě ve druhé vlně feminismu: má být kategorie žen inkluзивní, nebo má být co nejbezpečnější k možným pokusům o narušení své identity? Čelí trans-lidé stejným problémům jako ženy, nebo představují ohrožení pro soudržnost ženské identity? V určitých podobách feministických kritik transsexuality se ukazuje, že je při konstituci stabilního kolektivního subjektu feminismu nutné některé subjekty vyřadit. Ukázkovým případem⁹⁷ takového vyřazování je kniha *The Transsexual Empire* Janice Raymondové, kde se autorka důrazně ohrazuje vůči snaze trans-lidí stát se ženami a označuje takovou snahu jako imperialistickou.⁹⁸

Při interpretaci vývoje vztahu feminismu k trans-lidem však nesmíme podlehnout dojmu lineárního vývoje k čím dál tím větší inkluзивitě. Zastánkyně konzerativnějšího pojetí ve vztahu k trans-ženám nalezneme i v dnešní době. Takové stanovisko se ukazuje v

⁹⁶ Viz Butlerová Judith, *Závažná těla*, Praha, Karolinum, 2016, s. 225-248.

⁹⁷ „V tomto proudu feministického myšlení se tvrdilo, že *drag* je cosi vůči ženám urážlivého a že se jedná o imitaci založenou na zesměšňování a znevažování. Zejména Janice Raymondová umísťuje *drag* do kontinuální škatulky spolu se zálibou v *cross-dressing*, tedy v šatech opačného pohlaví, a transsexualitou, přičemž opomíjí důležité rozdíly mezi nimi, a tvrdí, že v každé z těchto praktik jsou ženy předmětem nenávisti a přivlastnění a že na dotyčné identifikaci není nic úctyhodného ani povznášejícího.“ Butler Judith, *Závažná těla*, c.d., s. 173.

⁹⁸ Raymond Janice, *The Transsexual Empire*, New York, Beacon Press, 1979. Ohledně nevyhnutelných vyloučení při konstrukci kolektivního subjektu feminismu viz také Kobová Ľubica, *Sesterstvo zabíja sestry*, in: A2, č. 11, 2017, s. 18-19. Dostupné z WWW: <https://www.advojka.cz/archiv/2017/11/sesterstvo-zabija-sestry> [cit. 31.5.2019]

díle americké feministiky Sheily Jeffreysové, která v díle *Gender Hurts: A Feminist Analysis of the Politics of Transgenderism*⁹⁹ silně kritizuje inkluzivní strategie feminismu, a dílo Butlerové zařazuje do postmoderního proudu politického myšlení, který podle jejího názoru představuje pro feminismus ohrožení právě skrze to, že umožňuje osobám, původně narozeným jako muži, získávat ženskou identitu a vystupovat pod ní na veřejnosti. Jeffreysová však postoj Butlerové dezinterpretuje, když tvrdí, že pojímá gender jako „performanci“. Sama Butlerová v tomto smyslu vyzdvihuje, jak důležité je rozlišovat mezi pojetím genderu jako performancí a performativitou. Pojetí performance svádí k voluntaristické interpretaci, kdy bude identita výhradně volbou subjektu, zatímco performativita odkazuje k nutnému zprostředkování skrz diskursivní rámce, a implikuje vzájemnou konstituci.¹⁰⁰ Butlerová zdůrazňuje důležitost potenciálního uznání maskulinní identity i pro ty těla, která jsou z hlediska anatomie ženská a naopak – dokonce i operativní, „reálná“ změna pohlaví má být uznána jako lidské právo, i když zásadně překračuje možnost „hravé transformace“ a performativity.¹⁰¹ Jeffreysová kritizuje transsexuální a transgenderové identity obecně a tvrdí, že nejnebezpečnější dědictví queer teorie a queer politiky pro feminismus spočívá právě v podpoře trans-lidí. Strategií radikálního feminismu má být podle ní boj proti kategorii genderu, která vždy vytváří útlak, nikoli její hravé přetváření a zdůrazňování parodičnosti. Jeffreysová tak vytýká Butlerové nedostatek radikality, analýza rozvinutá v *Gender Hurts: A Feminist Analysis of the Politics of Transgenderism*, však ukazuje, že Jeffreysová zásadně odmítá téměř všechny formy uchopení feminismu ze strany trans-lidí, a nevyhnutelně tak představuje exemplární případ strategie vylučování, kterou Butlerová analyzovala již v *Gender Trouble*.

Další silně problematický prvek tvoří autorkou zdůrazňovaný „common sense“, který je údajně popírán tehdy, když trans-feministické politické teorie navrhují rozlišovat mezi „cis-“¹⁰² a „trans-“ identitami. Podobné snahy Jeffreysová rychle odmítá s argumentací,

⁹⁹ Jeffrey Sheila, *Gender Hurts: A Feminist Analysis of the Politics of Transgenderism*, New York, Routledge, 2014.

¹⁰⁰ Butlerová to později vyjadřuje mnohem lapidárněji, když tvrdí, že „život každého jedince je do jisté míry vždy v rukou druhých.“ Srov. Butler Judith, *Rámce války*, Praha, Karolinum, 2013, s.19.

¹⁰¹ Butler Judith, Williams Cristan, *Gender Performance: The TransAdvocate interviews Judith Butler*, 1.5.2014, dostupné z WWW: <https://www.transadvocate.com/gender-performance-the-transadvocate-interviews-judith-butler_n_13652.htm> [cit. 31.5.2019]

¹⁰² Přípona „cis-“ označuje opak „trans-“ identit: slouží jako nástroj k denaturalizaci těch identit, které se

že se jedná o příklad ukázkové situace, kdy muži autoritativně nařizují ženám, jakým způsobem se mají vyjadřovat a jakým způsobem mají označovat svou identitu. Zásadní problém ale tkví v tom, že Jeffreysová chápe identitu trans-lidí jako apriorně mužskou. Snaha po současném zrušení genderové diferenciaci a zachování biologického pohlaví tak vyjadřuje jeden z nejzásadnějších problémů druhé vlny feminismu.¹⁰³ Nemůže navíc nekritické odkazování na všeobecný „common sense“ poukazovat na takové pojetí přirozenosti, které se feministické myšlení snaží kritizovat?

Neplatí však tento problém i pro samotné cis-ženy? Neuzavírá se tímto způsobem radikální feminismus i před těmi ženami, které chtějí zcela svobodně naplňovat „heteronormativní“ představu ženskosti? Radikální feminismus druhé vlny v tomto ohledu představuje příklad procesu štěpení, vznikajícího uvnitř hnutí, které se snaží bojovat za své sjednocené zájmy, ale začíná se nevyhnutelně diferenciovat právě skrze svůj důraz na vynucovanou jednotu kolektivního subjektu. Jeffreysová ale nijak nezdůvodňuje, proč by měl radikální feminismus trans-ženy ze svých řad vyřazovat, upírat jim jejich sebeidentifikaci s genderovými normami, když tato sebeidentifikace představuje podmínku pro „žitelný život“ a nikoho neohrožuje? Právě zde se více než kdekoli jinde ukazuje, že feminismus není sjednocené hnutí, ale spíše způsob kritického myšlení a praxe, a nevyhnutelně překračuje limity hnutí za práva jedné identitární skupiny, ale rozvíjí se do šířeji pojaté univerzalistické politické strategie.

Butlerová v této souvislosti také zdůrazňuje,¹⁰⁴ že je třeba se vyhnout chronologickému chápání vývoje queer hnutí jakožto součásti lineárního vývoje progresivní politiky postupného zrovnoprávnění utlačovaných menšin – mohlo by se zdát, že se zde předpokládá určitá následnost: jako se feminismus rozvinul do hnutí za práva gayů a leseb, stejně tak navazuje queer hnutí na gay a lesbické aktivist(k)y: takové pojetí by však předpokládalo lineární vývoj, zmiňovaným hnutím nepatřičně vkládající určitou

---

identifikují s pohlavím, které jim bylo přisouzeno při narození a neproblematizují jej.

¹⁰³ Nutno podotknout, že to zdaleka neplatí pro všechny proudy feminismu druhé vlny. Například dílo Shulamith Firestoneové vykazuje pozoruhodné uznání nutnosti denaturalizace biologického pohlaví. Firestoneová považovala za zásadní technologický rozvoj automatizace lidské reprodukce, který by ženám umožnil dislokaci utrpení spjatého právě s reprodukcí. Ohledně vlivu Firestoneové na současnou koncepci xenofeminismu. Viz Hester Helen, *Xenofeminism*, Cambridge, Polity Press, 2018, s. 6-24.

¹⁰⁴ Butler Judith, Kolozova Katerina, Trajanoski Zarko (ed.), *Conversations with Judith Butler*, c. d., s. 21-23.

následnost, která ovšem dává smysl výhradně ze zpětného pohledu. Ve skutečnosti však všechny tyto hnutí působily, působí a budou působit paralelně, a ačkoli se nepochybně navzájem ovlivňují, rozhodně jejich návaznost nelze jednoznačně interpretovat jako důkaz lineárního vývoje směrem k progresivnější společnosti. Butlerová z hlediska politické teorie předpokládá radikální kontingenci a výrazně se vymezuje vůči interpretaci, která by nahlížela na vývoj v emancipatorních hnutích způsobem, který předpokládá lineární a čím dál tím více progresivnější vývoj: od feminismu, přes hnutí za práva gayů a leseb a queer hnutí, až po transgender aktivisty. Tento chronologizovaný a linearizovaný model ukazuje, jak problematické je vnímat následnost podobných hnutí z hlediska politické teorie či praxe. Interpretace ohledně jejich lineárního vývoje bývá v podobných výkladech navíc omezena na oblast USA, a ani tam není možné udržet její obecnou platnost. Z hlediska politické teorie je podstatné však hlavně to, že Butlerová nevnímá všechny zmíněné proudy jako po sobě následující, nýbrž pokouší se je myslet v jejich vzájemném prolínání. Kam však může směřovat nejšířejí vymezená queer politika poté, co dosáhla svých dílčích cílů, např. co se týče antidiskriminačních zákonů a uznání statusu LGBT+ identit? Nehrozí další normalizace identit? Pozornost, kterou dílo *Gender Trouble* vyvolalo, samozřejmě přinesla i mnoho dalších kritických reakcí. V následující kapitole se proto budeme věnovat těm kritikám, které pokládáme za nejdůležitější vzhledem k dalšímu vývoji autorčina politického myšlení.

4 Politika postmodernismu: nahodilost základů

Předcházející kritiky ukázaly, že Butlerová bývá označovaná jako postmoderní feministka.¹⁰⁵ Pojem „postmodernismus“ ve spojení s politickou rovinou Butlerová analyzuje ve článku *Contingent Foundations: Feminism and the Question of „Postmodernism“* (Náhodnost základů: feminismus a otázka „postmodernismu“)¹⁰⁶ z roku 1992,¹⁰⁷ kde vznáší otázku ohledně toho, jaký význam má použití původně historického označení určité estetiky v architektuře a literatuře v souvislosti s feministickou sociální a politickou teorií. Butlerová se zamýšlí nad častým způsobem uchopení postmodernismu, kdy tento pojem bývá používán hlavně podmiňovacím způsobem, v rámci negativní kritiky určité filosofické pozice. Ve formulacích typu: „pokud je všechno jen text...“, „pokud existuje jen diskurs...“, „pokud je subjekt mrtvý“, „pokud neexistují reálná těla...“ pojem „postmodernismus“ funguje převážně jako karikatura.¹⁰⁸ Takto pojatý „postmodernismus“ bývá uváděn opatrným podmiňovacím způsobem a také bývá předmětem povýšeného opovržení nad tím, co údajně představuje novou a iracionální pozici. Butlerová s ironickým nádechem tvrdí, že proti tímto způsobem karikovaného postmodernismu stojí ve zdánlivé opozici zcela „upřímná“ snaha vyjasnit základní předpoklady, a předem ustanovit pevnou identitu subjektu.

Základní předpokládané teze postmodernismu, za něž můžeme považovat prohlášení typu „subjekt je mrtvý“, „už nikdy nelze říci ‚Já‘“, či „neexistuje realita, ale pouze její

¹⁰⁵ Viz též Digeser Peter, *Performativity Trouble: Postmodern Feminism and Essential Subjects*, in *Political Research Quarterly*, Vol. 47, No. 3 (September 1994), str. 655 – 673. Ferguson Ann, *Butler, Subjectivity, Sex/Gender, and a Postmodern Theory of Gender*, in Andrew Barbara, Keller Jean, Schwartzman Lisa (ed.), *Ethics and Politics: Feminist Ethics and Social Theory*, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2005.

¹⁰⁶ Butler Judith, *Contingent Foundations: Feminism and the Question of „Postmodernism“*, In *Feminist Contentions. A Philosophical Exchange*, Nicholson Linda (ed.), New York & London, Routledge, 1995, str. 3 – 21. Slovenský překlad in ASPEKT, 1/1998, přel. Ľubica Hábová, Artfórum, Bratislava, 1998, str. 39 – 47.

¹⁰⁷ Článek vzniknul jako rozšířená podoba prezentace "Feminism and the Question of Postmodernism" na konferenci Greater Philadelphia Philosophy Consortium v roce 1990. Viz *Feminist Contentions*, s. 55.

¹⁰⁸ Butler Judith, *Contingent Foundations: Feminism and the Question of „Postmodernism“*, c. d., str. 3.

reprezentace“, souvisí podle Butlerové se zavádějící americkou interpretací francouzského poststrukturalistického myšlení, v níž bývá poststrukturalismus automaticky a nesprávně ztotožňován s postmodernismem. Takový přístup neoprávněně generalizuje řadu názorů jednotlivých myslitelů, čímž vytváří ničím neoprávněné zdání vzájemného sjednocení.¹⁰⁹ Butlerová proto navrhuje nejprve kriticky analyzovat samotnou otázku „Co je to postmodernismus?“.

Butlerová vybízí ke komparaci postupů různých poststrukturalistů¹¹⁰ a konstatuje, že jejich vzájemná odlišnost zabraňuje vytvoření zobecňující kategorie, jako je „postmodernismus“. ¹¹¹ Přesto Butlerová poukazuje na určité sjednocující prvky.¹¹² Postupy poststrukturalistických myslitelů ale přes svou nejednoznačnost vykazují určité podobnosti: zpochybňují taktiku zobecňování partikulárních příkladů, která ve výsledku vždy vede k jisté formě potlačování a vyřazování určitých prvků ze zkoumané oblasti. Iluze „celku“ se tak stává produktem partikulárního příkladu, který byl původně použit k dokreslení celku. Butlerová se domnívá, že právě kvůli této radikální kritičnosti bývá skrze pojem „postmodernismus“ sjednocováno, karikováno a zavržováno mnoho jinak

¹⁰⁹ Butlerová nesoudržnost pojmu „postmodernismus“ v článku rozvádí následujícím způsobem: „Některé protagonisty dění na tomto kontinentu [severoamerický kontinent – pozn. J.S.] možná překvapí, že lacanovská psychoanalýza se ve Francii staví proti poststrukturalistům, že Kristeva odsuzuje postmodernismus, že foucaultovci se jen zřídka odvolávají na derridovce.“ Tamtéž, str. 4.

¹¹⁰ „Lyotardovy texty jsou například v ostrém rozporu s texty Derridy, ale i s texty dalších autorů (...)“. Tamtéž, str. 5.

¹¹¹ Tamtéž, str. 5.

¹¹² Velmi výstižné srovnání „poststrukturalismu“ a „postmodernismu“ uvádí americký filosof Saul Newman: „Tyto dva pojmy jsou často zaměňovány, ale nejsou stejné. Poststrukturalisté jako Foucault by „postmodernismus“ odmítli a Foucault tak dokonce explicitně učinil, když řekl, že neví, co vlastně slovo „postmoderní“ znamená. Pro J.-F. Lyotarda postmoderna neodkazuje k úzce vymezenému historickému období, ale k podmínce kritiky jednotlivých a totalizujících praktik moderny – nedůvěry vůči metanarativům. Slovo „postmodernismus“ se však stalo natolik velkým klišé – viz fráze typu „Žijeme v postmoderním světě.“ atd. -, že se zdá být spíše **označením současné dějinné epochy**. [zvýraznil J.S.] Kvůli tomuto důvodu jsem se rozhodl používat pojem „poststrukturalismus“. Poststrukturalismus tvoří série strategií odporu vůči jednotlivým a totalizujícím praktikám moderny – vůči esencialistickým kategoriím, absolutní víře v racionalitu, morálku a vůči praktikám dominance, s kterými jsou zmíněné moderní kategorie často pevně spjaty. Avšak poststrukturalismus na sebe nenahlíží jako na historické období, ale spíše jako na kritiku vznesenou na hranicích moderny. Poststrukturalismus pracuje uvnitř diskursu moderny právě proto, aby ukázal na její vlastní hranice a odmaskoval její problémy a paradoxy. Poststrukturalismus představuje spíše určitou problematiku než řešení problému. Moderna není historické období, ale diskurs, jemuž jsme stále zavázáni. Není možné jednoduše překonat modernu a náhle se ocitnout v nihilistickém univerzu postmodernismu. Takový postup by zůstal vězet v pasti moderny, a pouze by obnovoval starý diskurs a autoritu. Je třeba stále udržovat kritický postoj nejen k moderně, ale i k jakémukoli diskursu, který by tvrdil, že modernu účinně překonává.“ Newman Saul, *From Bakunin to Lacan: Anti-authoritarianism and the dislocation of power*, Lenham, Lexington Books, 2001, str 13-14.

zcela nejednotných pozic. Takové kritiky podle ní předpokládají, „že se teorie vyskytují v organizovaných totalitách a že z historického hlediska soubor teorií s podobnou strukturou vzniká jako artikulace historicky specifického postavení daného myšlení.“¹¹³ Pokud by pojem „postmodernismus“ mohl přesto fungovat jako jistý sjednocující prvek, pak by podobné sjednocení probíhalo stále v rámci moderního paradigmatu. K takto pojatému „postmodernismu“ ale lze zaujmout pouze dvě pozice: lze jej buď přijmout anebo odmítnout. Butlerová se proto brání jednoznačnému zavržení postmodernismu, a i přes jeho značnou nepřesnost a nevhodnost se jej pokouší obhajovat. Význam „postmodernismu“ v rámci feministické politické teorie tkví v poukazování na to, jakým způsobem bývá výkon filosofie vždy spojený s mocí.¹¹⁴ Spjatost filosofie s výkonem určité moci ale není nijak nová, ani převratná. Právě proto nelze postmodernismus zaměňovat s příchodem radikálně „nové“ epochy – „pointa“ postmodernismu ale podle Butlerové spočívá právě ve zpochybňování možnosti existence něčeho zcela „nového“, co by nebylo nějakým způsobem implikováno ve „starém“. V tomto kriticko-reflexivním přístupu není postmodernismus nijak avantgardní, ale naopak patří do nejširší filosofické tradice.¹¹⁵

Butlerová přes všechny zmíněné výhrady na postmodernismu oceňuje myšlenku, že moc nevyhnutelně proniká i subjektivní pozicí, z níž bývá prováděno filosofické zkoumání – z mocenských struktur se nelze jednoduše vyčlenit a z pozice vnějšího pozorovatele o nich neutrálně vypovídat. To představuje podle Butlerové hlavní důvod, proč bývají teorie sjednocené pod pojem „postmodernismus“ tak častým předmětem kritiky. Nerozlučný vztah kritiky a moci ale v žádném případě neznačí nevyhnutelnost

---

¹¹³ Butler Judith, *Contingent Foundations: Feminism and the Question of „Postmodernism“*, c.d., str. 5.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 6.

nihilistického relativismu.¹¹⁶ Přítomnost moci v pojmech kritiky je nevyhnutelná, a představuje předpoklad každé politicky angažované kritiky:

„Stanovení souboru norem, nacházející se mimo síly a moc, tvoří významnou konceptuální činnost, která svou vlastní mocenskou hru kultivuje, maskuje a rozšiřuje tím, že se odvolává na metafory normativní univerzálnosti. Tato myšlenka neznamená zbavit se základů, (...) [ale] je třeba detailně zkoumat, co se teoretickým krokem stanovujícím základy ustanovuje, sankcionuje, vylučuje, a čemu se předchází. Zdá se, že [každá] teorie postuluje své základy neustále, a že průběžně vytváří implicitní metafyzické závazky, i když se jim snaží bránit; základy jsou tím, co se v rámci teorie nezpochybňuje a zpochybňovat nedá. Nevytvářejí však tyto samotné základy (tj. premisy sloužící jako sankcionující fundament) vylučovacím procesem status náhodného a zpochybnitelného předpokladu?“¹¹⁷

Butlerová zastává názor, že předpokládaná univerzální báze takového základu vytváří pouze další oblast zdánlivé nezpochybnitelnosti.¹¹⁸ Základ této nezpochybnitelnosti je ale velmi křehký, jelikož „pozice vyjádřená subjektem je vždy do jisté míry utvářena tím, co subjekt musí vyřadit, aby takovou pozici mohl vůbec zastávat, a tím, že teoretizující subjekt se jako takový rozhoduje na základě řady procedur vylučování a

---

¹¹⁶ Butlerová se v textu staví také proti kritice postmodernismu ze strany Jürgena Habermase a kritizuje jeho normativní politickou filosofii společně s pojetím ideální řečové situace, v níž mají komunikující aktéři „kontrafaktuálně“ předpokládat rovnost svých pozic a na základě tohoto rovnocenného vztahu usilovat o vytvoření normativního metapolitického základu pro kritické přezkoumávání mocenských vztahů. Butlerová na Habermasově koncepci kritizuje, že zdánlivě univerzalistický přístup je nereflexivně mocensky konstituován – pozice zaujatá zdánlivě mimo prostor mocenských vztahů uplatňuje svůj nárok na legitimitu tím, že se odvolává na předpokládanou, implicitně univerzální dohodu – a právě skrze tento předpoklad do Habermasova pojetí podle Butlerové prosakuje kulturní imperialismus, protože zdánlivě racionální program již předem předurčuje to, co je možné považovat za skutečnou dohodu, a tím nutně některé strategie vyjednávání vylučuje. Tamtéž, str. 6. K úvodu do problematiky Habermasovy „ideální řečové situace“ viz Horster Detlef, *Jürgen Habermas*, Praha, Svoboda, 1995, str. 30 – 31.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 7. K problematice universalismu „základů“ v politické teorii viz též dialog Butler Judith, Laclau Ernesto, Žižek Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues On The Left*, London & New York, Verso, 2000.

¹¹⁸ Taková pozice souvisí s performativním pojetím subjektu, který nelze neutralizovat a očistit od zdánlivě sekundárních charakteristik jako je pohlaví, rasa, kulturní předporozumění nebo jazyk.

selekce.“¹¹⁹ Butlerová tvrdí, že by se intuitivně mohlo zdát, že předpokladem cílevědomého konání subjektu musí vždy být subjekt s pevně danou identitou, která je zřetelně rozpoznatelná již před samotným konáním. V tomto smyslu je však třeba rozlišovat mezi subjektem *konstituovaným* a *determinovaným*. *Konstituce* je založena na obousměrném vztahu, kdy subjekt není pouhou „výslednicí sil“ mocenského diskursu, nýbrž akty subjektu mohou zároveň také ovlivňovat mocenský diskurs. Butlerová ukazuje, že rozdíl mezi naivním materialismem, předpokládajícím výhradně biologické odvození pohlavní identity a diskursivní konstrukcí genderu, jakožto výhradně diskursivně stanovené identity, odpovídá filosofickým kategoriím *determinismu* (materialita „pohlaví“ zcela determinuje naši identitu) a *svobodné vůle* („gender“ lze svévolně dekonstruovat, přetvářet, libovolně měnit).¹²⁰ Subjekt a jeho akty ale podle není možné Butlerové jednoznačně dělit na binární kategorie determinace nebo svobodné vůle. Subjekt může „zpětně“ (nejde o jednosměrný akt) ovlivňovat podmínky svého přijetí a to mu umožňuje následně přetvářet kontexty, v nichž je jako takový rozpoznáván. Mocenská konstituce se liší od determinace tím, že neurčuje subjekt zcela komplexně, neboť jak upřesňuje Butlerová, „tato moc nepřestává působit ani ve chvíli, kdy se jeho konstituovanost završí, protože subjekt není nikdy konstituovaný úplně, ale vždy si jej někdo podrobuje a dotváří. Takovýto subjekt není základem ani výsledkem, ale je permanentní možností procesu přeznačování [resignifying], kterým sice manipulují jiné mocenské mechanismy, ale zároveň představuje možnost transformace i pro moc samotnou.“¹²¹ Z tohoto důvodu v politickém myšlení Butlerové neexistuje pevná hranice mezi politickým a nepolitickým – individuálním jednáním.

---

¹¹⁹ Butler Judith, *Contingent Foundations: Feminism and the Question of „Postmodernism“*, c. d., s. 8.

¹²⁰ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d., s. 201. Butler Judith, *Trampoty s rodem*, c. d., s. 232.

¹²¹ Butler Judith, *Contingent Foundations: Feminism and the Question of „Postmodernism“*, c. d., str. 6.

5 Ke kritikám postmoderního feminismu

V debatě mezi Seylou Benhabibovou, D. Cornellovou, Nancy Fraserovou a J. Butlerovou, shrnuté v knize *Feminist Contentions*,¹²² kritizuje Benhabibová pojetí subjektivity u Butlerové a poukazuje na nevyhnutelné politické selhání jejího „postmoderního“ přístupu. V postmoderní situaci se podle Benhabibové ukazuje, že konec „velkých vyprávění“¹²³ se v politické teorii projevuje v selhání hegemonických tvrzení všech skupin či organizací, které by se prohlašovaly za autentické reprezentanty dějinných sil, nebo těch, kteří by chtěly jménem těchto dějinných sil jednat. I když

---

¹²² Nicholson Linda (ed.) *Feminist contentions: a philosophical exchange*, New York and London, Routledge, 1994. Ke shrnutí debaty viz též Webster Fiona, *The Politics of Sex and Gender: Benhabib and Butler Debate Subjectivity*, Hypatia, Vol. 15, No. 1 (Winter, 2000), s. 1-22.

¹²³ Benhabibová zde naráží na Lyotardovu charakteristiku postmoderní situace, v níž velké vyprávění moderní éry, jako je liberalismus nebo marxismus, nadále nedávají smysl. Moderní myšlení se dle Lyotarda vyznačuje tím, že se uchyluje „(...) [k příběhům] jako je dialektika Ducha, hermeneutika smyslu, emancipace rozumného subjektu či pracujícího člověka nebo rozvoj bohatství. (...) když se vědění legitimizuje určitým metanarativním příběhem, který v sobě obsahuje určitou filosofii historie, vede to nutně k otázkám ověřujícím právoplatnost institucí, které řídí sociální vazby.“ Lyotard Jean - François, *O postmodernismu*, Praha, Filosofia, 1993, str. 97.

Benhabibová oceňuje postmoderní kritiku, zároveň ale zdůrazňuje, že by důsledky této kritiky neměly nikdy omezovat možnosti politické imaginace:

„Postmodernismus ohledně teoretických a politických selhání různých utopií a fundacionalistických způsobů myšlení může říci mnohé, ale neměl by nás nikdy zcela odradit od promýšlení utopie. Ztráta utopické naděje by pro nás, ženy, znamenala příliš mnoho.“¹²⁴

Kritika Butlerové ze strany Benhabibové je zaměřena na dva primární cíle: první spočívá v kritice dekonstrukce kategorie „identity“ a identitární politiky, druhý v pojetí performativity. Benhabibová tvrdí, že kritika kategorie identity vznesená pomocí postmoderní teorie sama o sobě nemůže obstát, a nadto může způsobit i zásadní krizi identity feminismu. Taková krize může „eliminovat nejen specifčnost feministické teorie, ale také zpochybnit samotné emancipatorní ideály feministického hnutí.“¹²⁵ Další námitka se týká pojetí performativity. Benhabibová tvrdí, že kritické schopnosti subjektu tkví nutně v jeho (auto)reflexivitě, nikoli performativitě, která sama o sobě představuje pouze formalistickou a prázdnou kategorii. Právě auto-reflexivita s sebou automaticky přináší schopnost autonomie a intencionálního jednání.¹²⁶ Benhabibová se výrazně vymezuje vůči performativnímu pojetí subjektivity u Butlerové, a argumentuje, že její pojetí performativity nedokáže zajistit kritické schopnosti subjektu – samotná performativita ještě není s to zaručit, že subjekt feministické politiky bude schopen kriticky reagovat na nejrůznější výzvy a adekvátně vytvářet takovou politiku, která by mohla přinášet radikální emancipaci:

„Pokud tento přijmeme toto pojetí [názor Butlerové ohledně toho, že identita subjektu je performativně vytvářena samotnými „výrazy“, o nichž se obecně tvrdí, že jsou její výsledky – pozn. J.S.] konstituce „já“, je tu nějaká možnost změnit tyto

¹²⁴ *Feminist contentions*, c. d., s. 30.

¹²⁵ Tamtéž, s. 20. Viz též Webster Fiona, *The politics of Sex and Gender: Benhabib and Butler Debate Subjectivity*.

¹²⁶ *Feminist contentions*, c.d., s. 20.

„výrazy“, které nás konstituují? Pokud nejsme ničím jiným než celkovým součtem genderově diferenciovaných výrazů, které předvádíme,¹²⁷ je tu vůbec nějaká šance toto představení alespoň na okamžik zastavit, stáhnout oponu, a zvednout ji pouze tehdy, když daný účastník bude mít co dodat k celkovému ztvárnění [této identity – pozn. J.S.]?¹²⁸

Přes námitky vůči teorii performativity však Benhabibová v předchozí studii *Situating the self: Gender, community and postmoderism in contemporary ethics* uznává zpochybnění jednoznačného rozlišení mezi pohlavím a genderem, a její pozice není v natolik odlišná od Butlerové: „Konstrukce a interpretace anatomické difference samy o sobě vytváří sociální a historické procesy. (...) Pohlaví a gender nejsou ve stejném vztahu jako příroda a kultura.“¹²⁹

Přes částečné uznání zpochybnění jednoznačného vztahu mezi genderem a pohlavím ale Benhabibová tvrdí, že postmodernistické a poststrukturalistické pojetí subjektivity není kompatibilní s feministickou politikou a nedokáže vytvořit auto-reflexivní¹³⁰ subjekt politiky, který bude schopný skutečného politického jednání, zatímco Butlerová tvrdí, že takový názor reprezentuje autoritářský fundacionalismus neslučitelný s feministickým projektem. Podle Benhabibové tak postmoderní teorie Butlerové přispívají spíše k faktickému *rozkladu* identity subjektu, a tím podřývají samotný politický projekt feminismu, když znejišťují utváření jeho subjektu ještě před tím, než se vůbec stihl patřičně zformovat.¹³¹ Butlerová tak společně s dalšími „postmoderními“ feministkami nedokáže vysvětlit „ontogenezi identity“¹³² a předpoklad jejího politického rozměru. Ten pro Benhabibovou závisí jak na *identitě* jednajícího subjektu a také na daném *kontextu*. Právě v kontextu myšlení Butlerové klade Benhabibová poměrně

---

¹²⁷ Benhabibová zde ale Butlerové vkládá názor, že identita je performance, zatímco Butlerová zdůrazňuje rozměr performativity, který zohledňuje i rámec, v němž se představení odehrává.

¹²⁸ Tamtéž, s. 21.

¹²⁹ Benhabib Seyla, *Situating the self: Gender, community and postmoderism in contemporary ethics*, Oxford, Blackwell, 1992, s. 192.

¹³⁰ V kontextu úvah Benhabibové se sebe-reflexivita pravidelně vyskytuje společně s *morálními* (a politickými) principy, jako je zodpovědnost, sebe-určení a autonomie. Viz *Feminist contentions*, c. d., s. 20.

¹³¹ Tamtéž, s. 20-21.

¹³² Tamtéž, s. 108, 111.

provokativní otázku, když se ptá, „co činí subjekt subjektem svého kontextu“? Butlerová v následné reakci proti tomu však neméně provokativně namítá, že to není nic více než právě kontext samotný. Kontraintuitivní teorie performativní konstituce identity uvažuje identitu jako „emergentní“ jev, vznikající společně s jednáním a představuje nedělitelný komplex uznání a jednání. Vůči postmodernismu se Benhabibová vymezuje proto, jelikož podle ní právě postmodernistické myšlení přispívá k pojetí takového subjektu, který se ve feministickém hnutí vyhýbá vytvoření stabilní kolektivní identity a navíc ještě předpokládá politicky progresivní konsekvence nemožnosti nabytí jednotné identity. Samotná performativita „bez přívlastků“ podle ní nedokáže zformovat kolektivní subjekt, který by mohl úspěšně politicky vyjednávat pod vlastním jménem a který by dokázal rozvíjet své kritické schopnosti. Jak jsme viděli v předcházejícím výkladu, ačkoli se Butlerová snaží kritizovat právě předpokládanou identitu kolektivního subjektu feminismu, jejím záměrem ale není feminismus rozkládat, ale spíše kriticky podřývat jeho předpoklady, které ve výsledku vedou k tomu, že feministické politické strategie budou schopné rozpoznat vylučující mocenské strategie, které jinak velmi silně kritizují. Butlerová kritizuje obraz feminismu jakožto uzavřeného hnutí, které má své neměnné aktéry a neměnné cíle, po jejichž dosažení by ztratilo svůj smysl. Politika feminismu má v pojetí Butlerové podléhat neustálé dekonstrukci, právě kvůli tomu, aby mohla kriticky pojímat nově vznikající kontext, a neuvízla proto v zastaralé politické strategii. Podle Benhabibové je tomu však přesně naopak: politika feminismu by spíše než dekonstrukci své identity potřebovala co možná nejpevnější kolektivní subjekt se sdílenými zájmy, který bude schopen o kolektivních politických zájmech vyjednávat.

Nancy Fraserová, další účastnice debaty, v tomto ohledu výstižně namítá,¹³³ že se Benhabibová a Butlerová neshodnou ani v tom, jakým způsobem charakterizovat svůj vzájemný nesouhlas: pro Benhabibovou tkví zásadní moment nesouhlasu v tom, zda může postmoderní typologie „smrti člověka“, „smrti dějin“ a „smrti metafyziky“ podporovat feministickou politiku. Butlerová však na tuto otázku neodpovídá a místo toho vznáší další – spíše rétorickou – otázku ohledně toho, zda postmodernismus skutečně existuje jinde, než v paranoidních fantaziích těch, kteří se snaží zabezpečit

---

¹³³ *Feminist contentions*, c.d., s. 145-151.

pevné základy pro feministickou politiku pomocí neproblematizovaných metafyzických pojmů.

Fraserová v této souvislosti kritizuje ústřední bod sporu mezi Butlerovou a Benhabibovou, a problém jejich sporu vidí spíše v záměrně příliš vyostřených formulacích, než v reálné politicko-etické opozici a označuje jádro tohoto sporu jako „falešné antiteze“. Fraserová se snaží ukázat, že pojetí mocensko-diskursivní konstituce subjektu se nevyklučuje s možností skutečně kritické reflexe a se zohledněním kontextu a pokouší se ukázat, jak by mohla vypadat syntéza mezi pojetím Butlerové a Benhabibové. I když se obě myslitelky se liší v pohledu na vztah osvobození a identity (Butlerová kritizuje utváření pevné identity a zdůrazňuje nutnost upozorňování na vylučující mocenské mechanismy, zatímco pro Benhabibovou je přijetí identity společně s kritickou reflexí nutnou podmínkou osvobození), Fraserová zdůrazňuje, že by politické myšlení feminismu mělo být schopné obě úvahy kreativně spojit. Přesto však upozorňuje na nedůslednost Butlerové ohledně jejího pojetí parodických performativních aktů, které se mohou překvapivě lehce stát předmětem kapitalistické rozpínavosti. Fraserová se v závěru svého článku přibližuje onu „falešnou antitezi“ – jde právě o zdánlivou výlučnost mezi kritickou teorií a postmodernismem. Feministická politická teorie potřebuje kritické znejistění své tradiční historické identity stejně tak, jako potřebuje ustanovení nové subjektivity, která bude schopná provádět radikální kritickou reflexi.

Podobnou námitku vůči politickému vyústění *Gender Trouble* vznesla z pozic kritické teorie také Iris Marion Youngová¹³⁴ V článku *Kritické poznámky k Potížím s genderem*¹³⁵ nejprve shrnuje pozici Butlerové a zaměřuje se na její zdůrazňování radikálního potenciálu kulturní politiky. Youngová uznává problematičnost binárního dělení mezi materialismem a idealismem a tvrdí že

---

¹³⁴ Pro uvedení do kontextu myšlení Iris Marion Youngové, viz Hrubec Marek, *Feministická polemika mezi Iris Marion Young a Judith Butler*, in *Gender, Rovné příležitosti, výzkum*, roč. 10, č. 2/2009, str. 54-55.

¹³⁵ Young Iris Marion, *Kritické poznámky k Potížím s genderem*, *Gender, Rovné příležitosti, výzkum*, roč. 10, č. 2/2009, str. 57. Článek nebyl nikdy oficiálně publikován pod anglickým názvem, byl nalezen v autorčině pozůstalosti a poprvé byl vydán právě v citovaném časopise. Viz Hrubec Marek, *Feministická polemika mezi Iris Marion Young a Judith Butler*, c.d.

„z ryze ontologického stanoviska si jsem samozřejmě vědoma, že dichotomie mezi ‚idealismem‘ a ‚materialismem‘ je falešná (...) [a] zejména v sociální realitě jsou instituce a praktiky jednoznačně produktem diskursů a významů, stejně jako jejich opakem, a to do té míry, že je není možné analyzovat odděleně.“¹³⁶

Přesto Youngová tvrdí, že politika Judith Butlerové není dostatečně materiální a vytýká jí, že se nepatřičně a příliš úzkostlivě vyhýbá debatě o strukturálních a institucionálních změnách. Ty jediné mají v praktické rovině možnost přinášet subjektu Radikální politika má podle Youngové přetvářet strukturu vlastnictví majetku, má být schopna měnit distribuci mocenských vztahů, a skrze postupné vytváření nových institucí se musí střetávat „s jednotlivci, zájmy a institucemi, které mají prospěch ze zavedených poměrů.“¹³⁷ To vše se vymyká performativně-parodickému přetváření subjektivní identity, jejíž potenciální politickou podvratností Butlerové uzavírá své analýzy z *Gender Trouble*. Podle Youngové se ale subverze subjektivní identity nemůže stát primárním cílem hnutí za zrovnoprávnění menšin – v tomto případě gayů a leseb. Youngová označuje pojetí politického zápasu u Butlerové jako „jistý druh avantgardismu, (...) Jakkoli však avantgardní kulturní hnutí straní nebo jsou dokonce součástí radikální politiky, avantgardismus sám o sobě není politický. Sám o sobě je avantgardismus cynický, nihilistický nebo anarchistický – jde mu o destabilizaci sociálního řádu, o vyvolávání potíží, ovšem bez jasně definovaných cílů.“¹³⁸ Pojetí kulturní politiky u Butlerové proto podle její kritiky může být jenom partikulární taktikou nejrůznějších hnutí za zrovnoprávnění menšin, a jako takové z širšího hlediska nemůže definovat jejich směřování. Problém kulturní politiky tak tkví v samotném adjektivu „kulturní“. Kvůli svému zaměření na kulturu nedokáže taková politická strategie překročit horizont, který si vytyčila. Postoj menšin podle Youngové nemůže být zprostředkován výhradně skrz kulturní politiku, ale vyžaduje širší, institucionální zakotvení.

---

¹³⁶ Young Iris Marion, *Kritické poznámky k Potížím s genderem*, c. d., s. 57.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

Je možné poněkud abstraktní charakteristiku vztáhnout k nějakému příkladu z praktičtější politické roviny? Pozoruhodnou interpretaci postmoderní politiky rozvádí Katerina Kolozova v článku *Identities of Irony and Crisis: of the New and Peculiar Processes of Re-balkanization of the Balkan*¹³⁹ (*Identity ironie a krize: o nových a podivných procesech re-balkanizace Balkánu*), kde argumentaci zmíněné debaty rozvádí ve vztahu s konstitucí identit vznikajících na území bývalé Jugoslávie v 90. letech. Tento článek také výstižně shrnuje jádro argumentace celé debaty. V souvislosti s Balkánem Kolozova uvádí, že právě v tamější situaci v 90. a nultých letech, bylo patrné, že subjekt nemůže existovat již před rozličnými akty formování své identity. I ta identita, která se bude prohlašovat za „návrat ke staré identitě“, se stává něčím zcela novým. Taková identita zákonitě nemůže být „návratem ke kořenům“, jakkoli se může tvářit jako návrat k osvědčené identitě, ale nutně ztvárňuje reakcí na zcela novou situaci. Kolozova interpretuje spor mezi Butlerovou a Benhabibovou v souvislosti s utvářením balkánských identit, a staví se ve sporu na stranu Butlerové, když ukazuje, že se performativní subverzivita a kritické schopnosti subjektu navzájem nijak nevylučují. Performativní „balkánská identita“ vzniká až ve spojitosti se svými činy, a nemůže je nikdy předcházet – „nový balkánský subjekt“ kvůli tomu nepředstavuje návrat k nějaké osvědčené „staré identitě“, ale je to identita zcela nová. Tato nová balkánská identita se prezentuje jako „subverzivně-ironická kritika axiologické hegemonie civilizovaného západu (či západní Evropy). (...) Přesně tato (ironická) *performance identity*, není nic jiného, než výkon ‚kritických schopností‘ subjektu. Kognitivní schopnosti (a ontologická pozice) sebereflexivity se aktivují a začínají fungovat až skrze proces kriticky ztvárněné *performance identity*.“¹⁴⁰ Kolozova tvrdí, že pokud se pokusíme odkrýt, odmaskovat a identifikovat, že „za činem nemusí být činitel“¹⁴¹ [„there is no doer behind the deed“], znovu si budeme muset uvědomit, že „činitel“ – v tomto případě nový-a-subverzivní-Balkánský subjekt, není nic než sám „čín“: nová balkánská subjektivita představuje kontinuální čin i kritickou performativní reflexi.

¹³⁹ Kolozova Katerina, *Identities of Irony and Crisis: of the New and Peculiar Processes of Re-balkanization of the Balkan* in *Gender and Identity: Theories from and/or on Southeastern Europe*, Jelisaвета Blagojević, Kolozova Katerina, Slapsak Svetlana (ed.), 2006, Beograd, ATHENA s.191-201.

¹⁴⁰ Kolozova Katerina, *Identities of Irony and Crisis: of the New and Peculiar Processes of Re-balkanization of the Balkan*, c.d., s. 199.

¹⁴¹ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d., str. 195. Butler Judith, *Trampoty s rodem*, c. d., s. 226.

Tato nová balkánská identita je dočasná, provizorní a nemá žádné pevné jádro či stabilní základ. Je to identita, která nesměruje k tomu, aby se stabilizovala svůj neměnný základ. Přesně tyto „postmoderní“ charakteristiky mohly přispět ke kritickému zkoumání a překračování předchozího typu velmi stabilních národních identit v post-jugoslávském válečném období 90.let. Pojetí postmodernismu je tak v pojetí Koložovy mnohem mnohotvárnější – neslouží jako abstraktní charakteristika sjednocující určité historické období s jasně vymezeným počátkem a koncem, ale spíše představuje soubor dočasných taktik, jejichž úspěšnost se vztahuje ke konkrétnímu kontextu, v němž se tyto taktiky používají.¹⁴² Právě tento příklad dobře ukazuje, v čem lze vidět přínosnost postmoderního pojetí „neurčitosti“ identity. V situaci, která přímo vybízí k dekonstrukci stabilních identit, může sloužit velmi funkčně a kriticky, ale co v situaci, kde pevná identita absentuje?

Toto pojetí postmoderní politiky ale stále nedokáže zcela uspokojivě vysvětlit, jakým způsobem může individuální tělesný akt získávat politický rozměr. S některými výše zmíněnými námitkami vznesenými vůči pozicím zastávaným v *Gender Trouble* se Butlerová vyrovnává ve studii *Psychic Life of Power (Psychický život moci)*,¹⁴³ kde zkoumá formující procesy subjektu, a pokouší se odhalit paradoxní podmínku (ne)možnosti vzniku sebevědomého subjektu. Hlavní argument spočívá v tom, že konstituce subjektu je závislá na podřízení se mechanismům moci, zároveň tento podřízený subjekt není mocenskými mechanismy nikdy zcela kompletně začleněn a vymyká se jim. Butlerová se pokouší uchopit situaci, kdy podřízený subjekt nemůže nikdy být zcela definitivně zachycen skrze diskursivní mechanismy, ale zároveň materialita pohlaví je(jí)ho těla nemůže být vyjádřena jinak, než právě skrz diskurs. Butlerová tvrdí, že proces formování subjektu probíhá zároveň dvěma směry – k sebevztahujícímu mechanismu přidává vnější interpelaci subjektu. Butlerová tvrdí, že normalizující účinky sociálních norem vždy vytváří v subjektu neasimilovatelný zbytek, který umožňuje klást těmto normám odpor. Butler rozvádí pojetí „vášnivých

---

¹⁴² V následujících kapitolách uvidíme, že je problematické označit myšlení Koložové jako postmodernistické, protože kritizuje předpoklady postmoderního feminismu právě kvůli jistému dogmatickému setrvání na pozicích, které přejímá od poststrukturalického myšlení, ale nedokáže je překročit. Viz Koložova Katerina, *Cut of the Real: subjectivity in poststructuralist philosophy*, New York, Columbia University Press, 2014.

¹⁴³ Butler Judith, *Psychic Life of Power*, Stanford, Stanford University Press, 1997.

připojení/afektivních pout“ [passionate attachment], které umožňuje uchopit situace, v kterých se subjekt připojuje k podmínkám svého vlastního podřízení, a to i v tom případě, kdy jsou tyto podmínky zcela nepokrytě represivní. S tím se pojí i politický rozměr dané úvahy – přijetí podmínek svého vlastního podřízení. Subjekt v takové situaci nemůže rozpoznat, že by mohl žádat o svá politická práva. Takový pohyb naznačuje budoucí cestu Butlerové směrem od problematiky konstituce (kolektivního) subjektu v souvislosti s politikou feminismu, k obecnějším otázkám politické filosofie. Jakkoli v kontextu *Závažných těl* toto rozlišení materializace a diskursivního formování nepochybně platí, v následujících kapitolách uvidíme, že Butlerová poměrně brzy pojetí tělesnosti, které je podmíněné výhradně diskursivním formováním znovu promýšlí, a byť jej nikdy neopouští, postupně více rozvíjí i jeho minimálně „realistické“ či „materialistické“ znaky. V pozdějších kapitolách uvidíme, jak se samotná těla shromážděná na určitém místě mohou stát prvkem politické solidarity.

6 Foucault: těla a odpor

Příklad politického jednání nastíněný v závěru *Gender Trouble* je spíše východiskem pro další analýzy. Butlerová zde odkazuje¹⁴⁴ k politickému rozměru *drag show*, v němž

---

¹⁴⁴ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d., s. 175 – 193. Butler Judith, *Trampoty s rodem*, c. d., s. 203-225.

se podřívá stabilita toho, co obvykle označujeme jako gender – něco, co je chápáno jako sociokulturní rozměr nebo následnost pohlaví. Pomocí imitace transvestita odkrývá, že gender jako takový je imitace, původní přítomnost originálu („pohlaví“) vždy absentuje a kategorie genderu je na povrch těl vepsána nahodile. Představení transvestity tak zpochybňuje pojetí „pravé“ genderové identity. Politický rozměr takového představení tak spočívá v tom, že prakticky zpochybňuje dominantní politické normy a problematizuje předpoklady o „skutečné“ identitě. Jak může spíše individuální čin jako je crossdressing nabývat politického rozměru? Pro zkoumání této otázky se ještě jednou vrátíme k Foucaultovu pojetí těla a tělesnosti. Přestože např. Herta Nagl-Docekalová označuje¹⁴⁵ interpretace Butlerové za příliš radikální a normativní čtení Foucaulta zdá se, že u Butlerové jde spíše o specifický způsob interpretace Foucaulta, který se snaží kreativně uchopit ambivalenci jeho koncepce tělesnosti a zdůraznit možnost odporu v rámci diskursivního pojetí těla. Jak si ale konkrétně představit možnost odporu? Foucault hovoří v *Dějínách sexuality* o tom, že neexistuje a ani nemůže existovat jednotné místo odporu:

„Ve vztahu k moci neexistuje *jediné* místo velkého Odporu – duše revolty, ohnisko veškeré vzpoury, čistý zákon revolučnosti. Namísto toho existují jen mnohé odpory, z nichž každý je případem druhu: možné, nutné, nepravděpodobné plíživé, násilné, nesmiřitelné, ochotné ke kompromisům, zaujaté či obětující se; z definice nemohou existovat jinde než uvnitř strategického pole mocenských vztahů. (...) [J]sou také nepravidelně distribuovány: body, uzly, ohniska odporu jsou rozptýleny s větší či menší hustotou v čase a v prostoru, přičemž někdy definitivním způsobem organizují skupiny či individua, rozněcují určitá místa těl, určité okamžiky života, určit typy chování. (...) Tak jako síť mocenských vztahů končí zformováním husté tkáně, která jde napříč aparáty a institucemi, aniž by se v nich přesně lokalizovala, stejně tak rozptýlení bodů odporu jde napříč společenskými stratifikacemi a individuálními jednotkami.“¹⁴⁶

¹⁴⁵ Nagl-Docekal Herta, *Feministická filosofie*, c. d., str. 81.

¹⁴⁶ Foucault Michel, *Dějiny sexuality: Vůle k vědění*, c. d., s. 112-113.

Takto uvažovaná možnost odporu vůči moci však vytváří mnohé otázky, zejména co se týče role určitého těla jako konkrétního místa odporu vůči moci: Butlerová poukazuje na nesoudržnost a jistou ambivalenci ve Foucaultově pojetí tělesnosti subjektu: na jedné straně působí nevyhnutelná disciplinace, vůči které se subjekt podrobuje, a tak získává svou identitu, a na druhé straně se sám subjekt aktivně účastní své vlastní disciplinace: jde o subjekt zároveň disciplinující a disciplinovaný. Subjekt podle Foucaulta není nikdy zcela identický ani ve vztahu sobě samému: je vždy-již znovuvytvářený, znovu vynalézáný skrz nekonečný proces resubjektivizace, který je podmíněn mocí.¹⁴⁷

Butlerová ale kritizuje příliš zjednodušující interpretace ohledně Foucaultova pojetí moci. Foucaultovo komplexní pojetí moci bývá často často kritizované¹⁴⁸ za přehnaný důraz na normativitu moci, a její konstruktivistický účinek. Anonymní a všepřonikající Moc má v takovém pojetí charakter nejzazšího činitele či horizontu, který určuje jak limity vnějšku („tělo“) i vnitřku („duše“) individuálního subjektu. Moc je síť vztahů mezi subjekty, bez subjektů neexistuje a není možné její fungování zachytit pomocí hierarchického modelu s pevně daným centrem. Butlerová však kritizuje i takovou interpretaci Foucaulta, v níž je zdůrazněn význam sebe-produkce subjektu skrze „péči o sebe“, která bývá nahlížena jako primárně estetická kategorie. Péči o sebe jako sebekultivaci vykládá Slavoj Žižek ve studii *The Sublime Object of Ideology*:

„S Foucaultem se musíme obrátit zády k universalistické etice: každý subjekt musí bez jakékoli podpory univerzálních pravidel vytvářet svůj vlastní systém péče o sebe; musí harmonizovat svůj vnitřní antagonismus, a vykonstruovat své „já“ výhradně ze sebe sama, vynalézt svůj vlastní subjekt a najít své partikulární umění života. Právě kvůli tomu byl Foucault natolik fascinován marginálními životními styly, vytvářejícími své vlastní partikulární formy subjektivity, např. světem homosexuálního sadomasochismu.“¹⁴⁹

---

¹⁴⁷ K interpretaci vztahu Foucaulta a Butlerové viz též Kolozova Katerina, Kolozova Katerina, *The Lived Revolution*, Skopje, Institute of Social Sciences and Humanities - Skopje, 2016, s. 61-77.

¹⁴⁸ Viz předchozí pozn. k Nagl-Docekal.

¹⁴⁹ Žižek Slavoj, *The Sublime Object of Ideology*, London, Verso, 1989, s. 2.

Podle Butlerové se ale Žižek v uvedené poznámce mýlí právě tehdy, když mluví o Foucaultovi jako o fascinovaném pozorovateli sjednoceného a globálního „univerza“ homosexuálního sadomasochismu, zatímco v případě sadomasochismu jde spíše o soubor partikulárních „praktik“, než o sjednocené „univerzum“ – stylizovaný nejen skrze „já“, které zde „vynalézá“ a objevuje sebe sama. Sadomasochismus totiž umožňuje vynalézat takové praktiky, které konstituují subjekt, aniž by jej determinovaly. Proto skrze ně lze mocenské struktury hravě přetvářet, a nikoli je pouze slepě replikovat.¹⁵⁰

Subjekt je tak jediná možná aktivní instance, ale zároveň je jeho jednání nevyhnutelně pasivním přijetím „omezení a uvěznění“. V tom se dobře ukazuje ambivalence, se kterou Butlerová popisuje formování subjektivity již v *Gender Trouble*. Paralelnost procesu uvěznění a osvobození v kontextu Foucaultovy teorie zachycuje komplexní podobu procesu individuální disciplinace. Formativní, generativní účinky moci jsou komplexním výsledkem této „prohibice a restrikce“, která vychází z uplatňování disciplinačních mechanismů. „Osvobození“ individua je tak možné pouze paralelně s jeho „uvězněním“. Komplexní mnohost sil odporu platí i pro komplexní dynamiku disciplinačních mechanismů.

Kde v takovém pojetí zbývá místo na odpor vůči moci? Butlerová poukazuje na Foucaultovo pojetí těla, které jakoby pouze převracelo obvyklou hierarchii duše jako vnitřku a těla jako vnějšku. Tělo je v tomto kontextu čistá fyzikalita a Reálno, ale stále zůstává pasivním místem. Odpor se tak nachází ve stálém a stabilním místě. Butlerová se ptá:¹⁵¹ „Došla tato logika do paradoxního bodu, kdy Foucault chce prohlásit, že duše je vnější formou, zatímco tělo vnitřním prostorem“?

Katerina Kolozova ve studii *Solidarity in Pain* poukazuje v pomyslné odpovědi na rétorickou otázku Butlerové na to, že se Foucaultovo myšlení vyhýbá podobným archaickým dichotomiím a je třeba se ubránit tomu, vůbec takovou otázku vznášet, jelikož nedává v rámci Foucaultova myšlení smysl. Kolozova upozorňuje na Foucaultovu myšlenku ohledně dvojího smyslu Moci, o jejích simultánně

---

¹⁵⁰ Butler Judith, Kolozova Katerina, Trajanoski Zarko (ed.), *Conversations with Judith Butler*, 2007, Second edition, Euro-Balkan, Skopje, s.10. Srov. Butler Judith, *Závažná těla*, c. d. s. 271.

¹⁵¹ Butler Judith, 1997, s. 89.

podmaňujících a osvobozujících účincích. Ambivalence takového pojetí moci tvoří nekonečnou možnost transmutace mocenských pozic – Foucault tak ve výsledku nedeklaruje absolutní nemožnost odporu, a neříká, že by odpor byl ve své podstatě nemožný, nýbrž poukazuje na to, že se nikdy nelze dostat mimo mocenské a disciplinující vztahy, politický odpor nelze uvažovat jako utopickou snahu o vytvoření radikálně odlišné společnosti mimo vztahy dominance a submisivity, ale spíše jako soubor nejrůznějších, nutně dočasných taktik a strategií, které nelze univerzalizovat a ahistoricky předpokládat jako universální politickou strategii.¹⁵²

Foucault rozvíjí obecnější teoretický koncept, který umožňuje moc odebírat a stejně tak ji nabývat. Náзор, podle kterého ve Foucaultově pojetí není prostor k odporu – což je pojetí, které ovšem Butlerová zastává pouze hypoteticky – by měl být podle Kolozovy důrazně odmítnut; nejen kvůli jeho anachronistickému ladění, ale zejména kvůli tomu, že by popření možnosti odporu neumožňovalo zaujetí kritické pozice, z níž Foucault své analýzy provádí. Popření možnosti odporu by tak bylo v zásadním rozporu s celým Foucaultovým emancipatorním projektem. Navíc by toto hypotetické čtení, podle kterého by možnost rezistence byla mimo hranice subjektu, Já, mimo hranice duše, bylo v zásadním rozporu s konceptem „já“ z třetího svazku *Dějiny sexuality* – péče o sebe. Foucaultovo pojetí duše nelze omezit na subjekt „uvěznění“ ale je také příkladem možnosti osvobození a zakoušení slasti. V třetím svazku *Dějiny sexuality* Foucault rozvíjí takové pojetí Já, které je založeno na praktikách sebekultivace. Butlerová v interpretaci Foucaultových analýz zdůrazňuje to, že duše je nejen prostředkem nevyhnutelného „uvěznění“, ale také „osvobození“. Přesto je vyústění analýz u Foucaulta velmi podobné na politické rovině: zachycuje komplexní vztah vzájemné konstituce moci a odporu, uvěznění a osvobození, z nichž nelze vystoupit ven, ale lze je hravě přetvářet.

Neodpovídá však „nehotová“ subjektivita, kultivovaná skrze „péči o sebe“ „spontánní ideologii“ kapitalismu? V tomto ohledu může být mimořádně zajímavé zaměřit pozornost na texty, poukazující na spojnice mezi Foucaultovým pojetím moci s reálnou

---

¹⁵² Pro Foucaulta je např. marxismus zásadním způsobem omezen dobou svého vzniku a není možné jej uplatnit v pozdějším období 20. století: „Marxismus se v myšlení 19. století cítí jako ryba ve vodě: to znamená, že všude jinde přestává dýchat.“ Srov. Foucault Michel, *Slova a věci*, Brno, Computer Press, 2007, s. 204. (překlad upraven)

politikou neoliberalismu – podle Daniela Zamory se Foucault v pozdním období přibližuje neoliberalismu jak z hlediska socioekonomického, když vyzdvihuje pojetí negativní daně u Milтона Friedmana:

„[Foucault] nejenže zpochybnil sociální zabezpečení, byl zároveň okouzlen alternativou negativní daně z příjmu navrhovanou Miltonem Friedmanem. Vzhledem k mnoha vadám tradičního systému sociálního zabezpečení se Foucault zajímal o možnost nahradit ho negativní daní z příjmu. Úvaha je relativně jednoduchá: stát vyplácí podporu každému, kdo se nachází pod určitou hladinou příjmu. Cílem je zajistit bez velké administrativy takový stav věcí, aby se nikdo neocítl pod určitou minimální úrovní.“¹⁵³

Foucault se neoliberalismu dle Zamory přiblížil také z hlediska širší politické teorie, když kritizoval instituci sociálního zabezpečení a zdravotního pojištění jako disciplinární mocenský mechanismus, podobný vězení, kasárnám nebo vzdělávacím institucím.¹⁵⁴ Samotný formální rámec srozumitelnosti, v kterém toto osvobození probíhá však není možné revolučně zrušit, byť není zcela neměnný – je daný, nicméně tvarovatelný. Není tento předpoklad v potenciálním k první kapitole *Gender Trouble*, kde Butlerová kritizuje politiku feminismu za to, že předpokládá za neměnný právě rámec, v jakém se chce emancipovat. Je možné vystoupit z nerozhodnutelnosti liberálního pojetí, které předpokládá nutnost změny obsahu konkrétních rámců, ale zároveň staví na předpokladu, že rámování jako takové nelze nikdy opustit?

Vztah Butlerové k liberální politické filosofii velmi ilustrativně vystihuje studie,¹⁵⁵ zachycující dialog na konferenci v Ohridu, kde se ukazuje, proč Butlerovou nelze jednoduše zařadit do kategorie politického liberalismu, jak činí Slavoj Žižek. Na otázku Maji Uzelac: „Jak interpretujete rozdělení mezi soukromým a veřejným prostorem v

---

¹⁵³ Zamora Daniel, *Můžeme kritizovat Foucaulta?*, A2, 01, 2015, dostupné z WWW: <<https://www.advojka.cz/archiv/2015/1/muzeme-kritizovat-foucaulta>> [cit. 31.5.2019]

¹⁵⁴ Viz také Zamora Daniel, Behrent Michael C. (ed.), *Foucault and Neoliberalism*, Oxford, Polity Press, 2015.

¹⁵⁵ Butler Judith, Kolozova Katerina, Trajanoski Zarko (ed.), *Conversations with Judith Butler*, c. d., s.

tradiční politické teorii od Hobbse k Rawlsovi?“ Butlerová odpovídá: „Domnívám se, že privatizace rodiny, a také privatizace žen v klasické liberální filosofii byla vyjadřována skrze jejich podřízení.“¹⁵⁶ Butlerová v se v odpovědi na otázku záhy dostává k širší kritice politické filosofie liberalismu, když kritizuje Rawlsovo pojetí racionality, které v politickém jednání nutně předpokládá racionální aktéry – osoba, která vstupuje do politického vyjednávání je podle Rawlsovy teorie racionální a neodůvodněně se u ní předpokládá úspěšné oddělení racionality od emocionality – oddělení rozumu od těla.¹⁵⁷ Butlerová proti tomu namítá, že při teoretickém uchopení politického jednání je třeba předpokládat takové způsoby vyjednávání, které nemusí být vždy čistě racionální. V této souvislosti zřetelné oddělení racionality od emocionality, na němž staví teorie klasického liberalismu, zpochybnila Carol Gilliganová ve svém pojetí „péče“, která podle Butlerové představuje příklad přístupu, který není ani jednoznačně racionální či emocionální.¹⁵⁸ Butlerová upozorňuje na nové koncepce feministické epistemologie, které se snaží znovu promýšlet vztah mezi racionalitou a emocionalitou a neinterpretovat jejich vztah jako výlučný protiklad ve stylu „buď/anebo“¹⁵⁹

Butlerová upozorňuje na problematickou pozici klasické i moderní liberální politické filosofie, která předpokládá zřetelné rozlišení mezi soukromým a veřejným prostorem.¹⁶⁰ Takové rozlišení je však neudržitelné v souvislosti s otázkami feminismu a naráží na problém uznání možnosti státních intervencí do oblasti rodinného života, např. v problematice řešení domácího násilí. V rámci politické teorie liberalismu může být velice těžké uznat, že rodina by měla být objektem státní intervence. Podle Butlerové se je třeba pokoušet o deprivatizaci rodiny a přitom poukazovat na to, že právě instituce, jako je rodina nebo armáda fungují ve zvláštním režimu. Tyto instituce jsou neoddělitelnou součástí občanské společnosti, zabezpečené množstvím zákonů garantujících občanské svobody. Když do podobných institucí vstupujeme, může dojít k

---

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 91.

¹⁵⁷ Tamtéž. V tomto smyslu stanovisko Butlerové předpokládá minimální míru materialismu, když se vymezuje vůči dualismu těla a duše, a místo toho prosazuje imanentní rovinu emocionality a racionality.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 92

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 93.

určitěmu omezení jinak funkčních sociálních práv – jedinec je nucen podřídit se režimu fungování těchto institucí, které do jisté míry fungují samostatně, mimo standardní systém zákonů. V rámci liberální politické teorie ale může být velice těžko rozhodnutelné, kdy autonomie instituce jako je rodina či armáda překračuje zákon, a kdy je proto nutné, aby se stala předmětem státní intervence. Právě z tohoto důvodu Butlerová upozorňuje na to, jak obtížné může být zajištění širšího „občanského statusu“ pro ženy a děti, které jsou obvykle podřízeny jasně vymezeným rolím v rodině.¹⁶¹ Politická filosofie liberalismu je z tohoto hlediska podle Butlerové omezená v tom, že nedokáže překonat své striktní rozlišení mezi veřejným a soukromým prostorem. Problematika liberálního rozdělení mezi soukromým a veřejným naráží na snahu o deprivatizaci rodiny, která by měla být schopná vnímat svůj veřejný rozměr a nemá být uzavřenou jednotkou, kam by státu/zákonu měl být odepřen jakýkoli přístup. Butlerová však zároveň upozorňuje na možnost, že by plná deprivatizace rodiny mohla vést k příliš striktní kontrole státu v soukromé oblasti rodiny. Částečné uznání možnosti státní intervence do oblasti rodiny může zpochybňovat Žižekovo označení Butlerové jako „pozdně kapitalistické libertariánky. Jak ale ukáže další kapitola na příkladu cenzury, Butlerová nepodporuje možnost státních intervencí nijak univerzálně, a ačkoli je k jistým projevům liberální politické teorie kritická, zdá se, že s z širšího pojetí liberální či libertariánské politiky se vpsledku nedokáže zcela vyčlenit.

---

¹⁶¹ Tamtéž.

7 Zraňující řeč: nenávist a cenzura

I když Butlerová komplexní rámec Foucaultových analýz těla, moci a odporu nikdy neopouští, kvůli jejich nedostatečnosti se postupně obrací k využití dalších teoretických modelů. V souvislosti s kritickými reakcemi na *Gender Trouble* a *Závažná těla* v rozhovoru s Viky Kirby Butlerová poukazuje na nedostatečnost rámce Foucaultem inspirovaných analýz:

„Myslím, že se [v souvislosti s využitím Foucaultových analýz – pozn. J.S.] objevují dva hlavní problémy. Jeden spočívá v tom, že jsem v *Gender Trouble* i v *Závažných tělech* vyslovila silná tvrzení ohledně diskursivní konstituce subjektu, a v této souvislosti se mi také dostalo silné kritiky: co znamená být konstituován jako subjekt pouze pomocí diskursu? Jaký je mechanismus této konstituce? Co přesně označuje tato konstituce? V *Závažných tělech* jsem se pokusila uchopit konstituci skrze pojetí materializace. Ale takové pojetí se následně ukázalo jako příliš omezující, protože jsem cítila, že dominantní foucaultovský rámec, který jsem v těchto analýzách použila, nedokáže zcela vystihnout problematiku toho, co pro subjekt znamená být konstituovaný v diskursu. Subjekt je diskursem konstituován pouze částečně, nebo takovým způsobem, který nelze nijak předpovídat: jak lze pak mluvit o selhání konstituce subjektu? Jak lze mluvit o jeho těkavosti [tenuousness] nebo zranitelnosti? Jak lze mluvit o jeho nepředvídatelnosti?“¹⁶²

---

¹⁶² Butler Judith, Kirby Vicki, *On speech, race and melancholia: an interview with Judith Butler*, Theory, Culture & Society, 1999, Vol. 16(2): 163-174.

Nejednoznačnost Foucaultova pojetí tělesnosti¹⁶³ nevedla Butlerovou k celkovému opouštění jeho pojetí, ale spíše k čím dál většímu využívání jiných teoretických rámců. Jakkoli se může zdát, že východisko ke postupnému opouštění Foucaultova pojetí spočívá v problematice konstituce subjektivity, zásadní souvislost s politickým rozměrem performativity se objevuje právě v knize *Excitable Speech (Popudlivá řeč)*, kde Butlerová využívá teorie performativních řečových aktů J. L. Austina a teorie interpelace Louise Althussera. V souvislosti se nedostatečností foucaultovského rámce výhradně diskursivní konstituce se ukazují pojmy, které nelze označit za zcela diskursivně konstituované. Butlerová všechny zmiňované teoretické přístupy zkoumá v souvislosti s politickým rozměrem a klade si otázku, jak může mít promluva zraňující moc a jak ji lze postihnout zákonem. Ačkoli se Butlerová v *Excitable Speech* věnuje natolik diskursivnímu fenoménu jako je jazyk a řeč, schopnost zraňování představuje schopnost, která zásadně překračuje diskursivně-lingvistické formování. Na podobnou problematiku ale ukazuje již v *Gender Trouble* a *Závažných tělech*, když dává přednost pojetí *konstituce* před pojmem *konstrukce*, který by implikoval jednoznačně kauzální určení identity (v daném případě pohlaví/genderu) výhradně pomocí historicky podmíněného diskursu.

Předmětem knihy *Excitable Speech*¹⁶⁴ je zejména debata vedená v USA koncem 90. let ohledně role státu v regulaci „nenávistné řeči“, která se týká interpretace rozdílu mezi prvním a čtrnáctým dodatkem k ústavě USA. První dodatek zaručuje svobodu slova, zatímco čtrnáctý naopak zaručuje ochranu před škodami chování druhých. Hlavním zájmem příslušných soudních orgánů je tak rozpoznat, zda je možné určitou podobu nenávistné řeči označit jako způsob jednání. Pokud tomu tak je, intervence státu je legitimní. Pokud však soud shledá, že dané prohlášení je pouze projevem, který je možné označit pouze jako verbální vyjádření, jedná se o vyjádření svobody slova a intervence státu by byla v rozporu s prvním dodatkem. Z tohoto důvodu má zásadní

¹⁶³ Tato nejednoznačnost vděčí také tomu, že Foucault nemá univerzální pojetí tělesnosti, které by používal k analýze různých jevů, ale naopak pojetí tělesnosti vždy vypracovává v souvislosti se zkoumaným tématem (vězeňství, ústavy choromyslných, sexualita, aj.). Projekt *Dějin sexuality* byl navíc Foucaultem v průběhu prací radikálně přepracován a kvůli autorově smrti nebyl dokončen. Viz též Eribon Didier, *Michel Foucault (1926-1984)*, Praha, Academia, 2002, s. 325-341.

¹⁶⁴ Butler Judith, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, New York and London, Routledge, 1997. Slovenský překlad první kapitoly: Butler Judith, *O jazyku, ubližování a cenzúre*. in *Aspekt*, 3/1997, s. 50-61.

význam právě pojetí performativních řečových aktů – řeč, která zároveň něco činí, představuje příklad jednání, nikoli pouze verbálního vyjádření. V *Excitable Speech* Butlerová z této perspektivy zkoumá pornografii, status homosexuality v armádě USA, a státní regulaci rasistické nenávistné řeči. Je nenávistná řeč pouhým verbálním projevem, nebo může nabývat podoby „nenávistného činu“?

Právě důraz na druhou možnost tvoří kořen nesouhlasu mezi odpůrci a zastánci právního postihování nenávistné řeči. Řeč činí jedince rozeznatelnými a skrze to jim umožňuje sociální existenci, stejně ale dokáže jedince marginalizovat a dokonce jim způsobovat bolest – v tomto smyslu se v jádru subjektivity vyskytuje jistá forma „lingvistické zranitelnosti“. Samotná tato zranitelnost zároveň poskytuje možnost odporu. Butlerová zkoumá násilí vykonávané pomocí řeči a jako příklad uvádí účinek, který může vyvolat urážlivé oslovení. Butlerová zkoumá Austinovo rozlišení mezi ilokučními a perlokučními řečovými akty v kontextu Althusserova pojetí interpelace, v níž klade důraz na roli „suverénního hlasu“. Tento pohyb jí umožňuje vztáhnout řečové akty ke konstituci subjektivity, a zároveň zdůrazňovat mezeru mezi řečí a jednáním. Zdůraznění neekvivalentního vztahu mezi řečí a jednáním tvoří jádro její kritiky potenciálního právního postihování nenávistné řeči. Řeč v jejím pojetí nepředstavuje pouze nástroj instrumentálního rozumu či neutrální technologie, která by byla využívána suverénními subjekty za konkrétními účely. Je to samotná subjektivní identita, která je skrze řeč konstituovaná, a kvůli tomu subjekt nikdy nemůže mít výhradní kontrolu nad účinky svých řečových projevů. Butlerová využívá Althusserovu teorii interpelace a nastiňuje jím uvedený příklad rozpoznání jedince, jehož identita je zařazena do společnosti skrz rozpoznání a jeho reakci na oslovení druhého.¹⁶⁵ Althusser uvádí jako příklad své teorie interpelace scénu s policistou, který náhle osloví zády otočeného kolemjdoucího slovy: „Hej, vy tam!“ Podle Althussera spočívá nejzazší funkce ideologie v tom, když se kolemjdoucí právě skrze své otočení¹⁶⁶ [conversion] stává subjektem, když v obecně vzneseném, nepřímě adresovaném oslovení rozpoznává svou konkrétní osobu.¹⁶⁷ Althusserův příklad však vzbuzuje jisté otázky: není subjekt již

¹⁶⁵ Pro bližší obeznámení s Althusserovou teorií viz obsáhlou monografii Petra Kužela: Kužel Petr, *Filosofie Louise Althussera: O filosofii, která chtěla změnit svět*, Praha, Filosofia, 2014.

¹⁶⁶ Althusser pracuje s dvojznačností francouzského výrazu pro „otočení se“ a „náboženskou konverzi“.

¹⁶⁷ Althusser Louis, *Ideologie a ideologické státní aparáty*, in *Společenské vědy a audiovizí*, Bendová Helena, Strnad Matěj, Praha, NAMU, 2015, s. 300. Viz též Kužel Petr, *Filosofie Louise Althussera:*

v nějaké podobě ustanoven před touto scénou, když může v daném volání svou existenci skutečně rozpoznat a otočit se? Samotný akt „otočení se“ či „konverze“ se podle Althussera neoddělitelně spojuje s pocitem provinění, ačkoli ten samotný ještě nemůže celou situaci zcela uspokojivě vysvětlit. Butlerová pomocí výše uvedené dvojznačnosti zdůrazňuje, jak je v konstituci identity nutné paralelní spojení rozpoznání sama sebe, s proviněním z toho, „kým jsem“.¹⁶⁸

Butlerová Althusserovo pojetí utváření subjektu pomocí interpelace doplňuje teorií řečových aktů J. L. Austina. Austin ve sbírce přednášek *Jak udělat něco slovy*¹⁶⁹ problematizuje tendenci filosofie k tomu, myslet jazyk jako systém výhradně popisných (konstativních) tvrzení či výpovědí o světě, jejichž pravdivost může být následně na základě korespondence s realitou vyvrácena nebo potvrzena. Austin trvá na tom, že samotný jazyk je nástrojem sociálního jednání, a specifické řečové akty mohou vytvářet takové účinky, jejichž platnost je odvozena od samotného „vyřčení“ určitých řečových aktů. Austin rozlišuje dva typy řečových aktů: ilokuční a perlokuční. Butlerová interpretuje Austinovo pojetí ilokučních aktů jakožto „aktů, které činí to, co se v nich vypovídá, a činí to právě tehdy, když jsou vyřčeny.“ Perlokuční akty „jsou řečové akty, které následně po svém vyřčení vytváří určitý účinek. Ilokuční řečový akt je jako takový svým vlastním účinkem, zatímco perlokuční akt spíše vede k určitým účinkům, které ovšem nejsou totožné s aktem samotným.“¹⁷⁰ V ilokučním aktu se výpověď stává zcela totožná s tím, co se činí, s aktem (příkladem je věta soudce: „Odsuzuji vás.“). Ilokuční řečové akty vytvářejí účinky, které jsou zajištěny lingvistickými a sociálními konvencemi. Perlokuční akty, jsou výpovědi, které iniciují řadu následků, v perlokučním řečovém aktu výpověď vytváří určité následky, ale tyto následky nejsou totožné se samotným řečovým aktem.¹⁷¹

Austin poznamenává, že některé následky perlokučních aktů mohou mít nezamýšlené či nechtěné účinky, například nechtěná urážka. Austinovo pojetí řečových aktů bylo využito v řadě studií, které tvrdí, že pornografické reprezentace jsou performativní, že

---

filosofii, která chtěla změnit svět, c. d., 231-245.

¹⁶⁸ Butler Judith, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, c.d., s. 25.

¹⁶⁹ Austin John Langshaw, *Jak udělat něco slovy*, Praha, Filosofia, 2000.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 3.

¹⁷¹ Tamtéž, str. 17.

nejdou pouhou reprezentací reality, ale vyvábí samotný způsob jednání. Butlerová ale využívá Derridovo dekonstruktivní čtení, aby zdůraznila důležitost moment selhání v Austinově teorii. Derrida poukazuje na možnost selhání, společnou všem performativním aktům – Austin oproti tomu možnost selhání uvádí jen jako příklad, a nezobecňuje ji na všechny performativní akty. Butlerová detailně popisuje funkci konstitutivních a materializujících jazykových procesů. Pokud performativ představuje „lingvistifikaci politického pole“, ¹⁷² jak Butlerová naznačuje, pak je důležité zkoumat, jak může v souvislosti s fungováním jazyka docházet jak k selhávání, tak ke konformitě, stejně jako ke zcela nepředvídatelným účinkům a změnám jazykového systému samotného:

„Jazyk není statický a uzavřený systém, jehož výpovědi by byly funkcionálně zabezpečené před ‚sociálními pozicemi‘ k nimž se mimeticky vztahují. Síla a význam výpovědi nejsou výlučně určeny skrze předcházející kontexty či ‚pozice‘; výpověď může nabývat svou sílu kvůli zvratu v rámci kontextu, v němž je pronášena. Podobné zvraty v rámci předcházejícího kontextu, či v rámci běžného použití daného pojmu, jsou klíčové k uchopení politické funkce performativu. Jazyk nabývá své (ne)-běžné použití přesně kvůli tomu, aby zpochybňoval právě ten proces, skrze něj se jeho význam usazuje a pomalu se tak stává běžným.“ ¹⁷³

Austin ale připouští možnost výskytu takových řečových aktů, které nemusí mít bezprostřední účinek nebo mohou mít i pozdější následky. Butlerová v souvislosti s Derridovou kritikou však tvrdí, že jistý performativní účinek mají *de facto* všechny řečové akty, a stejně tak jsou i bezprostředně účinkující perlokuční akty ohrožené neustálou možností selhání, což tvoří podmínku jejich (ne)možnosti. Na druhé straně pro všechny jazykové akty platí to, že jsou do určité míry neurčité, a vždy se alespoň částečně se svým cílem mýlí. Tato konstitutivní (ne)funkčnost řeči umožňuje, aby z jednoho samého řečového aktu mohly vycházet odlišné výsledky.

---

¹⁷² Butler Judith, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, c. d., s. 74.

¹⁷³ Tamtéž., s. 145.

Podstatná část knihy *Excitable speech* je zasvěcena argumentaci proti právní koncepci „nenávistné řeči“ [hateful speech]. Butlerová kritizuje právní teoreti(č)ky, jako je Richard Delgado, Mari Matsuda a Catherine MacKinnonová, kteří Austinovu teorii řečových aktů používají k argumentaci obhajující státní cenzuru jako opatření proti rozličným formám nenávistné řeči, jako jsou rasistické urážky nebo pornografie, které pomocí teorie řečových aktů označují jako čin. Právě kvůli neustálé možnosti selhání nemůže Austinova teorie řečových aktů – zejména pokud bereme v potaz její Derridovu dekonstrukci – sloužit jako nástroj k jednoznačnému důkazu, že nenávistná řeč skutečně je pobuřujícím činem. Butlerová namítá, že ti, kdo prohlašují nenávistnou řeč za ilokuční akt, který se váže na své příjemce podobně jako kletba či doživotní trest, tak činí ve fantaskním návratu k suverénní řeči a suverénní autoritě. Takové pojetí však vnímá jazyk jako stabilní systém, v němž tyto urážky nemohou být ze strany příjemců odvrženy či odmítnuty, či případně přijaty a dále přetvářeny či podvraceny. Koncept nenávistné řeči tak umožňuje státním orgánům pomocí cenzury postihovat i ty situace, které se nenávistné řeči staví na odpor. Kvůli tomu může cenzura není vhodné antidiskriminační opatření, jelikož může sama vytvářet „další příležitosti k diskriminaci.“¹⁷⁴

Z hlediska státní cenzury je klíčový fakt, že řečové akty mohou také zcela minout svůj cíl, zatímco v jiných okolnostech se mohou intence mluvčích ukázat jako irelevantní a nemusí vůbec dosáhnout svého performativního úspěchu. (Derrida) To má zásadní vliv na to, jak Butlerová analyzuje „nenávistnou řeč.“ Butlerová se tak vymezuje vůči státní cenzuře nenávistné řeči, protože státní cenzura založená na ztotožnění řeči a činu by v důsledku nutně zabránila kritickému přezkoumávání násilí spojeného s řečí, i když by důvody pro její zavedení mohly být na první pohled přesvědčivé.

Butlerová zdůrazňuje, že cenzura na základě performativních řečových aktů by nedokázala zohlednit parazitní akty a nutně by postihla i ironické použití, které má pozoruhodnou schopnost podvracení nenávistné řeči, případně takový postoj, který se hrdě se ztotožňuje s urážkou, přeznačuje ji a ve výsledku její zraňující účinek ruší. Příkladem tohoto použití může být osud slova „queer“, ironické přisvojení původně

---

¹⁷⁴ Butler Judith, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, c. d., s. 75.

rasisticky urážlivého výrazu „nigger“ („negr“)¹⁷⁵ v rap-music, politická parodie a satira, ale i hlubší politicko-sociální kritika nenávistných projevů – i v soudním procesu je klíčové výrazy „nenávistné řeči“ znovu použít, zopakovat je v jiném diskursivním kontextu.¹⁷⁶

Butlerová v této souvislosti analyzuje několik případů, kdy nejvyšší soud USA aplikoval princip nenávistné řeči („slova jsou činy“) selektivně a spíše k obhajobě statusu quo, než k progresivnímu uznání práv menšin. Instituce „nenávistné řeči“ dává státní moci nástroj, jak v jistých případech pod rouškou progresivního přístupu propagovat konzervativní politické cíle a potlačovat snahu o progresivní politiku. Butlerová jako tento opačný příklad použití „nenávistné řeči“ ukazuje politiku armády USA „Don't ask, don't tell“ („Neptej se a nemluv o tom.“) a její vztah k situacím, kdy člen armády prohlásí: „Jsem homosexuál.“ Takové prohlášení je možné interpretovat jako „pobuřující čin“, jehož předmětem jsou všichni heterosexuální členové armády.

Butlerová v *Excitable Speech* zkouá politickou dimenzi řečových aktů, které mohou způsobovat násilí a v této souvislosti cituje spisovatelku Toni Morrisonovou, která tvrdí, že „utlačující jazyk je více než pouhou reprezentací násilí, [jazyk sám] je násilí.“¹⁷⁷ Skrze řečové akty je možné zraňovat i zcela nechtěně či nezáměrně, a přesto může účinek podobného řečového aktu dopadnout na svého adresáta zcela zásadně a způsobovat bolest, která snadno dokáže překračovat jednoznačnou dichotomii tělo – mysl. Zraňování, či jinými slovy, způsobování bolesti tvoří kategorii která se řeči jistým způsobem vymyká, ačkoli v *Excitable Speech* tvoří hlavní důraz způsobování bolesti skrze řeč. Právě v problematice nenávistné řeči se objevuje nedostatečnost modelu, v kterém neexistuje vnějšek diskursivně-lingvistické totality. Zranění skrze řeč tak získává mnohem širší rozměr a jak později uvidíme, tento poznatek nemusí sloužit jenom ke zdůraznění nevyhnutelnosti násilí spjatého s řečí – skrze zkušenost zraňování či bolesti může docházet i k nečekané politické solidaritě. Potenciální spojení utlačovaných tak nemusí být výlučně založené na sjednocené utlačované vrstvě, ale může obsáhnout mnohem širší pojetí útlaču – ekonomického, kulturního, sociálního.

¹⁷⁵ K problematice praktické resignifikace v hip-hopu viz Rose Tricia, *Hip Hop Wars*, New York, Basic Books, 2008.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 14.

¹⁷⁷ Butler Judith, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, c.d., s. 6.

Politický odpor může být iniciován bolestí, která překračuje rozlišení mezi duševním a tělesným účinkem, a může tak nabývat podoby, která není z hlediska politické teorie označitelná jako jednoznačný politický čin. Co si však pod touto poněkud abstraktní charakteristikou představit konkrétního? V závěru *Excitable Speech* Butlerová podává příklad takového „pobuřujícího činu“, který může být radikální a dokáže zásadně zpochybnit stávající mocenskou konfiguraci, když uvádí případ Rosy Parkové,¹⁷⁸ která svým individuálním odporem vůči rasistické politice segregace v USA dokázala – bez promyšlené politické strategie – způsobit radikální změnu. „Pobuřující čin“ afroameričanky Parkové spočíval v tom, že suverénně obsadila „místo nikoho“ – sedadlo v hraniční sekci tehdejšího autobusu městské hromadné dopravy, která oddělovala zónu pro černošské a bělošské cestující. Parksová se odmítla zvednout, i když si bělošský cestující chtěl sednout na její místo, ačkoli automatické opuštění místa ze strany černošských cestujících bylo vnímané jako nepsané pravidlo. Kvůli tomu byla Parksová zadržena a její čin vyvolal následnost událostí, které ve výsledku zpochybnilly dominantní pozici rasové segregace. Samotná „materiální“ přítomnost těla v určité situaci může nabývat radikálně politický rozměr – to závisí samozřejmě na kontextu, ale z kontextu samotného nelze politický potenciál výskytu konkrétních těla nijak odvodit.

V takové události lze spatřovat příklad pobuřujícího činu, který dekonstruuje vztahy mezi řečí, činem, násilím, odporem a diskursem. V následujících kapitolách uvidíme, jak se pojetí bolesti a těla přetváří v souvislosti s nedostatečností poststrukturalistického rámce, který Butlerová využívá. Je bolest pouze individuální zkušeností, nebo umožňuje vzájemné sdílení i mimo diskursivně-lingvistický prostor? Je bolest univerzalistickou kategorií, která překračuje humanistické omezení etiky a politiky? Ještě než prozkoumáme problematiku universalismu, obrátíme pozornost k další kritice, která byla vůči Butlerové vznesena právě kvůli jejímu dekonstruktivní intervenci do debat okolo nenávistné řeči.

---

¹⁷⁸ Butler Judith, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, c.d., s. 147. Butlerovou letmo zmíněný příklad rozvíjí Lisa Dischová v recenzi na *Excitable Speech*. Srov. Disch Lisa, *Judith Butler and the Politics of the Performative*, *Political Theory*, Vol. 27, No. 4 (Aug., 1999), s. 545-559.

8 Martha Nussbaumová: reálné potřeby reálných žen

Předmětem následující kapitoly je kritická esej americké filosofky a právní teoretičky Marthy Nussbaumové *Professor of Parody (Profesorka parodie)*,¹⁷⁹ která představuje další ukázkou kritiky pojetí performativity u Butlerové. Nussbaumová Butlerovou považuje za typickou představitelku „postmoderního vybočení“ z tradice akademického feminismu v USA, který byl vždy úzce propojen s praktickou rovinou: s bojem za dosažení spravedlnosti a rovnoprávnosti pro ženy. Na postmoderní pozici Butlerové také míří její kritika. Feministická teorie podle Nussbaumové *je a má být* vždy úzce spojena s konkrétním projektem společenské změny a musí se systematicky snažit o vypracování konkrétního politického programu. Jako příklad těchto programů Nussbaumová uvádí „reformy zákonů o znásilnění, upozorňování na problematiku domácího násilí a sexuálního obtěžování, zlepšování ekonomické situace žen a jejich pracovních podmínek či možností vzdělávání.“¹⁸⁰

---

¹⁷⁹ Nussbaum Martha, *The Professor of Parody*, The New Republic, Nov. 28, 2000, s. 37 - 45.)
Dostupné z WWW: <<http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Nussbaum-Butler-Critique-NR-2-99.pdf>> [cit. 31.5.2019]

¹⁸⁰ Tamtéž.

Vzhledem k množství a různorodosti feministických politických strategií a teorií je zcela pochopitelné, že se různé feministické teoretické přístupy mohou radikálně rozcházet v analýzách toho, co je na stávající situaci konkrétně špatně a také v tom, co je následně třeba udělat, aby se tato situace změnila. Nussbaumová však tvrdí, že v rámci USA postupně vzrůstá neblahý trend, kdy akademická feministická teorie nebere na zřetel boj žen mimo USA a postupně se odvrací od materiálních podmínek života a od „reálné situace reálných žen“.¹⁸¹

Nový druh postmoderního feminismu (tj. třetí vlna), který představuje Butlerová, se oproti tomu zaměřuje na mocensko-politický rozměr subjektivních identit a každodenního života. Aby postmoderní feminismus na tento rozměr subjektivních identit a každodennosti poukázal a problematizoval jeho zdánlivou neutralitu a přirozenost, svůj zájem proto přesouvá od konstruování kolektivní politické strategie směrem ke každodennímu použití řeči. Namísto subverzivní politické činnosti se tento nový druh feminismu zatíměřuje na subverzivní způsoby používání řeči. Tento nový feminismus také popírá možnost radikální sociální změny a podle Nussbaumové pouze konstatuje, že „všechny ženy jsou více či méně uvězněné ve strukturách moci, které určují ženskou identitu; tyto mocenské struktury není možné z širšího hlediska změnit, a ani jim nelze nikdy zcela uniknout.“

Nussbaumová konstatuje, že tyto nové postmoderní feministky jsou do značné míry inspirovány pojetím moci Michela Foucaulta, a jeho fatalistickou ideou vším pronikající moc, která strukturuje nejen veřejné jednání, ale i náš každodenní soukromý život.¹⁸² Podle Nussbaumové se nové feministiky zaměřují namísto boje za sociální revoluci na každodennost život a používání řeči – to se pokoušejí kriticky zpochybňovat a měnit, čímž ovlivňují pojetí samotné pojetí subjektu a subjektivity.

Nussbaumová kromě „obsahové kritiky“ také ostře kritizuje styl akademického psaní Butlerové. Prohlašuje jej za „obskurní styl“, který vytváří zdání autority filosofické „hvězdy“. Kritika literárního stylu Butlerové není podle Nussbaumové pouze sekundárním „přívazkem“ filosofického obsahu, ale v tomto případě ukazuje na širší

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Takové pojetí Foucaultovy teorie moci je však jednostranné, protože se dotýká pouze procesu „uvěznění“, který je však komplementární složkou mocenské disciplinace – účinkem podřízení se disciplinujícím mechanismům moci je „uvěznění“, ale i „osvobození“. Viz předcházející kapitolu.

limity postmoderního způsobu uvažování. Zhuštěná a komplikovaná próza, která zkoumanou problematiku spíše komplikuje, než aby ji zjednodušovala, vede Nussbaumovou k ostrému závěru: je třeba vznést otázku, zda Butlerová vůbec náleží do filosofické tradice, a zda nenáleží její dílo spíše do sofistiky a rétoriky.

Nussbaumová za ústřední myšlenku díla Butlerové považuje tvrzení, že „naše názory ohledně toho, co představují ženy a muži, nereflektují nic, co by existovalo věčně v realitě.“¹⁸³ V tom se podle ní analýzy Butlerové neliší od feministické kritiky druhé vlny. Nussbaumová také zpochybňuje její čtení Austina – Butlerová naznačuje, že Austinův první příklad performativního řečového aktu (Svatební „Ano!“) se svatebním obřadem značí, že „heterosexualizace sociálního svazku je paradigmatická forma pro ty řečové akty, které vyvářejí to, co pojmenovávají.“¹⁸⁴ Nussbaumová tvrdí, že takové čtení je násilná dezinterpretace: pro Austina má „svatební“ příklad stejnou hodnotu jako křest lodi, slib či omluva – Austin zkoumá pouze formální stránku takových výpovědí a feministická kritika jeho příkladu svatebního „Ano“ podle představuje obvyklou chybu, když ve filosofii klademe příliš velký důraz na konkrétní použité příklady.¹⁸⁵ Nussbaumová dále shrnuje „Když mluvíme a jednáme genderově diferencovaným způsobem, není to tak, že bychom jednoduše vypovídali o něčem, co je ve světě pevně usazené, ale skrze naše jednání a vypovídání to konstituujeme, replikujeme a posilujeme. Když se chováme jako bychom měli mužskou či ženskou přirozenost, vytváříme sociální fikci o tom, že tato přirozenost existuje.“¹⁸⁶ I když Nussbaumová částečně uznává pojetí Butlerové ohledně normalizující nutnosti podřítit se mocenským strukturám, její teoretický přínos omezuje konstatováním, že v tom není v ničem radikálně odlišná od předchozích feministických teorií. Přes uznání tohoto pojetí však Nussbaumová výrazně kritizuje její teorii ohledně toho, že za „činem nemusí být žádný

¹⁸³ Nussbaum Martha, *The Professor of Parody*, c.d.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Přesto je pozoruhodné, že Austin volí jako první příklad performativního řečového zrovna „svatební scénu“. Tento příklad je navíc fakticky chybný, (Austin uvádí příklad větu „I do“ („Ano.“), která se při svatebním obřadu nepoužívá) a selhává, což editor knihy J. O. Urmson odmítá jako nedůležitý detail. Pokud však vezmeme v potaz tvrzení Butlerové, že „mnohé [řečové akty] jsou v tomto ohledu značně komické, ostatně *Jak dělat věci slovy* je možné číst jako zábavný katalog nefunkčních performativů.“ (Butler Judith, *Excitable Speech*, c. d., s. 16), pak je příznačné, že hned první příklad performativního řečového aktu (svatební „I do.“) selhává ihned při svém uvedení. Selhání performativního řečového aktu je tak předem vepsáno do samotného prvního (performativního) příkladu, skrz který je tento akt popsán.

¹⁸⁶ Nussbaum Martha, *The Professor of Parody*, c.d.

činitel.“ Nussbaumová také kritizuje pojetí parodických subverzivních aktů – Butlerová podle ní nepatřičně předpokládá, že její čtenářky a čtenáři automaticky rozeznají to, co je dobré a co je špatné. Takový předpoklad ale vyjadřuje zabarvení teoretického přístupu, v němž se předem očekává soulad se stejně zamýšlejícími recipienty. Podle Nussbaumové je tato nepatřičnost důsledkem absence normativní teorie sociální spravedlnosti a lidské důstojnosti. Butlerová tak podle Nussbaumové nerozhodně osciluje mezi tvrzením o tom, jak bychom měli při zastávání univerzalistického postoje zohledňovat zkušenost utlačovaných lidí, ale už nedokáže vytvářet normativní teorii spravedlnosti. Nussbaumová dodává, že právě pojetí spravedlnosti má podobný status již u Aristotela: v případě spravedlnosti se nejedná o něco vrozeného, ale o prakticko-teoretickou zkušenost, kterou se učíme „performativně“ až tehdy, když jí provádíme. Právě proto Nussbaumová kritizuje, že jsou subverzivní akty v kontextu spravedlnosti u Butlerové automaticky vnímány pozitivně, ačkoli není žádný důvod předpokládat, že takový subverzivní akt bude mít progresivní vyústění.¹⁸⁷

Nussbaumová kritizuje praxi crossdressingu jako nedostatečně radikální z hlediska feminismu. Pokud radikální taktika feminismu spočívá v tom, že budou rovnocenně přijímány ženy, oblečené jako muži, jak to přispěje k univerzalistickému boji za sociální spravedlnost, který by měl primárně směřovat tam, kde jsou na tom ženy nejhůře?¹⁸⁸ Nussbaumová kromě toho vytýká Butlerové, že její pojetí subverzivních aktů se nachází „mimo dobro a zlo“ - očekává se, že jej čtenáři naplní předpokladem progresivní politiky budoucnosti, který se od nich implicitně očekává. Nussbaumová kritizuje, že jediná možnost spočívá výhradně v individuální parodii mocenského řádu, a tak nedokáže vytvořit širší kolektivitu. To Nussbaumová rozvádí pomocí spíše řečnické otázky: „není to stejné, jako kdybychom řekli, že otroctví je instituce, která se nikdy

---

¹⁸⁷ V následující kapitole uvidíme, že dílo Butlerové vzbudilo i námitky zcela protichůdné: za kryptonormativní předpoklad progresivní politiky jí kritizuje Lee Edelman. Srov Edelman Lee, *No Future: Queer Theory and the Death Drive*, Durham, Duke University Books, 2004. Viz následující kapitulu.

¹⁸⁸ Nussbaumová ale uvažuje jenom ženy nosící mužské šaty, zatímco Butlerová v *Potížích s genderem* a *Závažných tělech* rozvíjí spíše opačný příklad. Nussbaumová tímto krokem připomíná přístup „morálního feminismu“, který se omezuje na jedno pohlaví a nedokáže připustit, že by feminismus mohl týkat i „mužů, převlečených za ženy.“ Zásadní inspirací pro *Gender Trouble* byla filmová tvorba Johna Waterse (zejména snímek *Female Trouble* z roku 1974 a femininita jím často obsazované transgenderové postavy Divine).

nezmění, ale přesto je možné vytvářet různé způsoby subverze, a odkrývat prostor osobní svobody, avšak jen a pouze ve stávající struktuře otroctví?¹⁸⁹

Jsou výše zmíněné námitky skutečně opodstatněné – týkají se skutečně problémů „reálných žen“? V kapitole o *Gender Trouble* jsme se pokusili ukázat, proč je kritika ohledně fatalistické nezměnitelnosti rámců, kterou předkládá Nussbaumová, dezinterpretací – Butlerová naopak tvrdí, že i když nelze vystoupit mimo mocenské struktury – stejně tak nelze vystoupit z rámce normativity – přesto lze rámec, v němž jsou identity subjektu vnímány, přetvářet právě individuálními akty subjektů, které dokáží v určitém kontextu změnit celý rámec srozumitelnosti. Přestože tento formální rámec není zcela odstranitelný, je možné změnit jeho konkrétní podobu. Možnost jeho přetváření tak umožní, aby byl tento rámec snesitelnější pro čím dále tím větší množství menšin.

Nussbaumová silně kritizuje způsob jednání pomocí individuální parodické a symbolické subverze, který předpokládá postmoderní politická teorie, a zdůrazňuje, že namísto toho by měl feminismus změnit obecný rámec, v kterém se takové individuální jednání odehrává. Politika feminismu potřebuje silnou identitu a zastání skrze kolektivní instituce, nikoli neustálé znejšťování své identity. Taková kritika se do značné míry podobá stanovisku, které vůči *Gender Trouble* zastávala Seyla Benhabibová či Iris Marion Youngová. Přesto se zdá, že silně moralizující tvrzení ohledně „spolupráce se zlem“ či ohledně podpory „amorální anarchistické politiky“ jsou příliš ostrá. Nemůže být absence silné normativní teorie z politického hlediska spíše výhodou? Přes veškeré výhrady, které lze ke zmiňované kritice mít, je však třeba zdůraznit, že Nussbaumová poměrně přesně zachycuje obecný trend feminismu „třetí vlny“ k tomu, vzájemné odlišnosti spíše zdůrazňovat, poukazovat na nejednotnost kolektivního subjektu feminismu a namísto promýšlení nové kolektivní strategie uvažovat odpor spíše v rovině individuálních činů a v kritickém zkoumání jazyka. Obviňování ze „spolupráce se zlem“ ale představuje silně moralizující odsudek, který zcela opomíjí přínos Butlerové ohledně problematizace univerzální identity žen v rámci politické teorie feminismu. Ten je klíčový právě v kontextu universalismu a postkoloniálních strategií. Jak se může feminismus bránit tomu, aby se stal součástí kulturně-politického

¹⁸⁹ Martha Nussbaum, *The Professor of Parody*, c.d.

kolonialismu západních mocností a sloužil jako kulturní záminka agresivním vojensko-ekonomickým zájmům? A je vůbec možné v kontextu postkoloniální situace sjednotit zájmy žen do souvislého, nerozporného celku?

Zdá se, že Nussbaumová ve své kritice předpokládá platnost universalismu, který ale nikde blíže nespecifikuje, spíše jej nekriticky předpokládá, a nikdy není zcela jasné, jakou formu zrovna nabývá. Univerzalismus může tak posloužit universální protiargument proti teorii, která se zaměřuje právě na kritiku universalistických praktik.¹⁹⁰ Představuje však universalismus nevyhnutelně kolonialistickou kategorii, která je v současné politice již zcela nepoužitelná? Jak v následující kapitole uvidíme, Butlerová universalismus nijak explicitně neodmítá – jak by se dalo podle ostré kritiky Nussbaumové očekávat.

9 Limity universalismu a progresivní politiky

Svůj postoj k universalismu Butlerová rozvíjí detailněji v dialogické knize *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*. (*Kontingence, hegemonie, universalita: soudobé dialogy o levici*)¹⁹¹ V této kapitole přiblížíme její vztah k universalismu pomocí dialogu se Slavojem Žižkem. Pojem „universalismus“ bývá v rámci politické teorie postmodernismu vnímán jako zásadně problematický. Není předpoklad universalismu spojen s koncem „velkých vyprávění“ o němž hovoří J.-

---

¹⁹⁰ Kritika Nussbaumové přes zásadně odlišná východiska připomíná stanovisko, které vůči Butlerové zaujímá Slavoj Žižek: v konstatování absence universalismu, a méně už ve nezohlednění „reálných životů reálných žen“ – v tom se podobá spíše „antipostmoderní“ kritice Benhabibové a Youngové, které zdůrazňovaly nutnost získání pevné kolektivní subjektivity a institucionální opory.

¹⁹¹ Butler Judith, Laclau Ernesto, Žižek Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, New York a Londýn, Verso, 2000.

F. Lyotard? Lze v mnohosti a různorodosti globalizovaného světa třetího tisíciletí vůbec ještě myslet universalistický politický projekt?¹⁹²

Právě v této knize se Butlerová také vyjádřila ke kritice Nussbaumové, analyzované v předchozí kapitole – její výše nastíněnou kritiku odmítá právě kvůli důrazu na neproblematizovaný universalismus, který Butlerová ztotožňuje s návratem dominance „angloamerického“ feminismu.¹⁹³ Ten přehlíží kulturní odlišnosti, a může se tak ze své podstaty vyjadřovat požadavky pouze úzké skupiny západních žen, ačkoli se snaží sebevědomě mluvit za všechny ženy. Butlerová tak vznáší proti Nussbaumové prakticky stejné argumenty, když tvrdí, že její universalismus se týká jenom situace v euroatlantickém prostoru. Pozice, která předpokládá „universalismus bez přívlastků“ může jen těžko uspět v globalizovaném světě kulturních odlišností: jak zaručit universalistický nárok politické teorie, bez toho, aby byla pozice ne-západních žen radikálně omezována, a byly jim vkládány určité požadavky či naopak upírána taková rozhodnutí, která se nemusí shodovat se západním pohledem na svět? Butlerová se proto zabývá statutem universalismu. Jak ale může nabývat univerzalistický status politické myšlení autorky, která se proslavila zejména svým důrazem na zohledňování partikularit a na zohlednění nutných mechanismů vyřazování jednotlivostí při konstituci celku? Mohlo by se zdát, že takové pojetí bude automaticky implikovat odmítavý vztah k jakékoli podobě universalismu, jeho zpochybňování, a zdůrazňování jeho nedostatečnosti. Jak ale uvidíme, vztah Butlerové k universalismu je mnohem komplexnější a rozhodně se vymyká jednoznačnému odsouzení.¹⁹⁴

I když universalismus bývá často v textech post-kolonialistů pevně spojován s evropským kolonialismem a nadvládou západního způsobu myšlení nad zbytkem světa,

---

¹⁹² Jedna z nejvýraznějších post-kolonialistických kritik europocentrického universalismu myšlení pochází od literární teoretičky a filosofky Gayatri C. Spivak, která ve studii *Can the Subaltern Speak?* (Viz Spivak Gayatri Chakravorty. *Can the Subaltern Speak?*, in *Marxism and the Interpretation of Culture*, Nelson Cary, Grossberg Lawrence [ed.], Urbana, University of Illinois Press, 1988. s. 271-313.) ukazuje, jak v rámci radikálních evropských projektů emancipace zůstává vyřazení „sub-alterních“ obyvatel světa, kteří nejsou považováni za civilizované. Viz Spivak Gayatri, *A Critique of Postcolonial Reason*, Cambridge, Harvard University Press, 1999.

¹⁹³ Butler Judith, Laclau Ernesto, Žižek Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality*, c. d., s. 35.

¹⁹⁴ Butlerová ale připouští, že *Gender Trouble* mělo zásadně anti-universalistický rozměr, který ale později opustila: „V knize *Gender Trouble (Potíže s genderem)* jsem se často přikláněla k tomu, chápat „univerzálnost“ výlučně v negativním a vylučujícím smyslu. Došla jsem však k názoru, že tento termín má významné strategické využití jako nesubstanciální a otevřená kategorie.“ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d., s. xviii. Butler Judith, *Trampoty s rodem*, c. d., s. 17.

Butlerová jej v žádném případě neodsuzuje jako takový, kriticky zkoumá jeho předpoklady s přihlédnutím k post-koloniální kritice,¹⁹⁵ a snaží se jej uchopit skrze teorii performativity. Universalismus podle Butlerové nikdy nefunguje jako již hotová, předem připravená kategorie. Nejvlastnější část tvoří paradoxně právě jeho konstitutivní nerealizova(tel)nost, což nutně neznamená nevýhodu, jelikož takový universalismus může podléhat revizím a změnám, a zároveň může představovat pozici, která zpochybňuje partikularismus identitární politiky.

Butlerová v této souvislosti¹⁹⁶ poukazuje na používané formulace „lidská práva gayů a leseb“, „lidská práva žen“ – tento jev značí, že universalismus lidských práv postupně proměňuje samotné pojetí toho, co to znamená „člověk“ a zařazuje . Jejím cílem tak není označit universalismus jako bezvýhradně imperialistický pojem, který nutně implikuje předpokládanou nadřazenost euroatlantické civilizace nad zbytkem světa. Síla universalismu umožňuje uchopit demokracii, která nemá být nikdy definitivně uskutečnitelná, ale tvoří pomyslný horizont budoucnosti. Universalismus tak podle Butlerové představuje termín, který je podmínkou (ne)možnosti jakéhokoli politického myšlení:

„Univerzalita není vyslovitelná mimo jazyk určité kultury, ale to neznamená, že její vyslovení neznačí, že by byl k dispozici nějaký adekvátní jazyk. Tehdy, když vyslovíme její jméno, neunikáme použitému jazyku, nicméně můžeme – a musíme – překračovat hranice.“¹⁹⁷

Ve zmiňované dialogické knize proti tomuto pojetí universalismu vznáší zásadní námitky Slavoj Žižek. Ačkoli Butlerová i Žižek jsou do značné míry inspirováni Hegelem, Žižek vychází z lacanovské psychoanalýzy, jejímž terminologickým aparátem se pokouší reinterpretovat témata německého idealismu. Klíčovou snahou je pro něj zkoumání „spontánní“ ideologie. Žižek proto interpretuje množství kulturního materiálu

¹⁹⁵ Viz Butler Judith, Spivak Gayatri, *Who Sings the Nation-State?*, Oxford, Seagull Books, 2008.

¹⁹⁶ Butler Judith, *Undoing Gender*, New York, Routledge, 2004., s. 38.

¹⁹⁷ Butler Judith, Laclau Ernesto, Žižek Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, c. d., s. 41.

a kvůli tomu bývá často označován jako „kulturní teoretik“, ačkoli motivace pro tato zkoumání je svrchovaně filosofická, jelikož nezkoumá popkulturní materiál *an sich*, ale vždy jako projev určité politické ideologie a ontologie. Žižkovu ontologii je možné charakterizovat jako lacanovské čtení Hegela: to, co existuje je vždy-jíž zpochybňováno strukturou vnitřního antagonismu. Žižek oceňuje Hegela jako teoretika antagonismu, kontingence a vnitřní rozpolcenosti. Hegel podle něj nehledá transcendentní prostor za oblastí protikladů, ale spatřuje mezeru v realitě, inherentní kontradikci, která jakožto pravda nemůže být překonána. Podle Žižka je nutné Hegela doplnit Lacanem, protože teprve Lacanův koncept Reálna¹⁹⁸ vysvětluje dynamiku věčného pohybu v Hegelově myšlení.¹⁹⁹ Pro Butlerovou je oproti tomu nedokončenost formování subjektu spojena s demokratickým nesouhlasem s výsledky procesů nejrůznějších signifikací. Hegelovo myšlení pro Butlerovou představuje vhodný rámec právě kvůli zdůraznění nekonečného pohybu pojmů a kvůli odmítání ustanovení jasně vymezených podmínek toho, co jest, a co může být.²⁰⁰ Butlerová a Žižek se tak zásadně odlišují v tom, jak pojmově uchopit odpor demokracie ke své definitivní realizaci.²⁰¹

Podle Žižka umožňuje lacanovské pojetí Reálna radikálnější porozumění kontingenci, než pojetí Butlerové. Lacanovské pojetí kontingence se nezakládá na imaginární konstituci individuálního „já“, ani na re-signifikaci socio-symbolických koordinátů, ale zaměřuje se na transformaci samotného strukturujícího principu symbolického řádu. Lacanovské pojetí činu neodkazuje k částečným změnám, ale ke změně struktury samotné. Radikální eticko-politický akt se neobjeví v daném horizontu toho, co se jeví jako možné, ale redefinuje tento horizont a dokáže proměnit samotnou strukturu toho, co se jeví jako možné a dosažitelné. Pro Žižka tak performativní přeznačování [resignification] subjektivních identit neumožňuje skutečně radikální změnu, protože se

¹⁹⁸ Lacan rozděluje sféry psychického života na Imaginární (identifikace jedince se sebou samým, vyrovnání se se svým zrcadlovým odrazem), Symbolično (soustava sociálních rolí a očekávání, rejstřík promlouvajících subjektů a řád zákona) a Reálno („to“, co se vymyká či narušuje symbolizaci, nahodilost, „nemožný“ vnějšek Imaginárního a Symbolického). Pro úvod do lacanovské psychoanalýzy viz Fulka Josef, *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, Praha, Herrmann & synové, 2008.

¹⁹⁹ Viz např. Žižek Slavoj, *Sublime Object of Ideology*, c. d., 1989.

²⁰⁰ Butler Judith, Laclau Ernesto, Žižek Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, c. d., s. 12, s. 23-24.

²⁰¹ K Žižkově politické teorii viz Deanová Jodi, *Slast a politika: Žižkova politická teorie*, Praha, Filosofía, 2014.

pohybuje v stále v rámci samotné hegemonické struktury, která přeznačováním zůstává naprosto nedotčena.²⁰²

Žižek přesto na postmoderní politice oceňuje, že přinesla možnost politizace mnohých oblastí, které byly předtím nahlíženy jako výsostně nepolitické: diskriminace žen, sexuálních menšin a dětí, zdůraznění politického rozměru řeči a jazyka. V tom se podle něj postmoderní politika značně podobá marxismu, který radikálně politizoval sociální rozměr politické ekonomie a vykořisťování námezdně pracujících, ačkoli tyto jevy byly předtím také považovány za dané a přirozené. Přesto podle Žižka postmoderní politika nedokáže dostatečně radikálním způsobem vznášet otázku po možnosti existence alternativního politicko-ekonomického zřízení a politizovat tak existenci samotného kapitalismu, neboť „samotný pojem i forma ‚politická‘, v němž se postmoderní politika pohybuje, je pevně spojen s ‚depolitizací‘ ekonomie“^{203 204}

Žižkovu pozici – jak ostatně název článku *Class Struggle or Postmodernism? Yes Please! (Třídní boj nebo postmodernismus? Ano prosím!)* napovídá – ale není možné označit jako jednoznačné odsouzení postmodernismu. Přesto se ale kritika nakonec stejně stáčí ke konstatování nedostatečnosti postmoderní politiky jako takové, a kvůli tomu Butlerové vytýká, že se její politická teorie nutně mívá účinkem. Žižek tvrdí, že universalismus Butlerové není doopravdy univerzalistický: má status nikdy nekončícího procesu vyjednávání ohledně uznávání a vylučování dominantních ideologických univerzálních pojmů, když se ptá: „snaží se [Butlerová] uchopit formální souřadnice *každého* ideologicko-politického procesu, nebo pouze vypracovává pojmovou strukturu dnešní („postmoderní“) specifické politické praxe, která se objevuje po selhání klasické levice?“²⁰⁵ Žižek říká, že ačkoli se Butlerová explicitně přihlašuje k první možnosti (performativita není výhradně záležitostí současné epochy, ačkoli se samozřejmě napříč

---

²⁰² Butler Judith, Laclau Ernesto, Žižek Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, c. d., s. 121.

²⁰³ Tamtéž, s. 98.

²⁰⁴ Později se Žižek vyjadřuje mnohem lapidárněji když tvrdí: „[M]oje diskuse s Judith Butlerovou se týká toho, že co ona oslavuje, víte, že lidé nemají pevnou identitu, že naše identita je vždy konstruovaná performativně, že zkrátka její typ identity, budiž, budu velmi brutální, zapadá do pozdního kapitalismu. **Myslím, že je to stále pozdně kapitalistická libertariánka.** [zvýraznil J.S.] Žižek Slavoj, Hauser Michael, *Humanismus nestačí*, Praha, Filosofia, 2008, s. 15.

²⁰⁵ Butler Judith, Laclau Ernesto, Žižek Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, c.d., s. 156.

historií mění její konkrétní způsoby naplňování), její teoretické úsilí přesto představuje druhou možnost (její pojetí universalismu nezpochybňuje dominanci kapitalismu, ale předpokládá jej jako neměnný rámec), a tvoří tak příklad postmoderní situace, v níž je kritika kapitalismu a krize politické imaginace zásadně omezena, a ve výsledku tak zabraňuje si představit reálnou alternativu, která by se vyznačovala radikálně odlišným politicko-ekonomickým fungováním. Butlerová podle Žižka namísto toho přichází s postmoderním pojetím performativní individualizované politiky, které spíše cílí na to, jak v rámci stávajícího systému zvýhodňovat utlačované menšiny a přispívat k tomu, aby jejich hlasy byly slyšitelné. Samotný rámec, v němž se tato progresivní snaha odehrává, ale zůstává nezpochybněn.

Podle Žižka proto Butlerová připouští možnost universalismu pouze v rámci svého abstraktně formálního modelu, jehož záběr pokrývá zkoumané fenomény. Model Butlerové podle něj pracuje s nikdy nekončícím procesem komplexního vyjednávání o zkoumaném problému, ale nedokáže nikdy přinést konkrétní řešení. Žižek tak tvrdí, že formalismus i radikální historicismus tvoří „dvě strany jedné mince“: „každá verze historicismu spočívá na minimálním 'ahistorickém' formálním rámci, definujícím prostor, v němž se odehrává otevřená a nekonečná hra kontingentního vyjednávání, inkluzí/exkluzí, záměn a vyjednávání.“²⁰⁶ Žižek tvrdí, že právě v tom je myšlení Butlerové omezené předpoklady postmoderní politiky.

Podobnou, i když o poznání radikálnější kritiku z lacanovské pozice v tomto ohledu představuje Lee Edelman ve studii *No Future (Žádná budoucnost)*²⁰⁷ v níž kritizuje, že Butlerová zastává nepatřičně universalistický nárok právě tehdy, když slibuje všem menšinám možnost uznání, žitelné životy, sociální normy, a to zejména tehdy, když naivně předpokládá v možnost nekonečně se rozšiřujícího prostoru inkluзивity. Edelman obviňuje Butlerovou, že implicitně předpokládaný obraz progresivní politiky pevně určuje podmínky toho, jak by měla vypadat budoucnost, ačkoli Butlerová zdůrazňuje, že demokratický politika má být otevřená, a nedotvořená. Edelman z psychoanalytické perspektivy zdůrazňuje, že politika, ať již levicová či pravicová, je vždy formou

²⁰⁶ Butler Judith, Laclau Ernesto, Žižek Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, c.d., s. 140.

²⁰⁷ Edelman Lee, *No Future: Queer Theory and the Death Drive*, Durham, Duke University Press Books, 2004.

fantazie, která je nutně spojena s příslibem stability identit a subjektů a s imaginární totalizací, skrze níž se tyto identity jeví v rozpoznatelné podobě.

Edelman se nesnaží oceňovat nebo obhajovat uznání queer identit, ale naopak zdůrazňuje dialektický vztah mezi jejich přijetím a odmítáním, které může představovat paradoxně mnohem radikálnější formu uznání, než normalizující zařazení do společnosti (např. v podobě registrovaných partnerství, sňatků, adopce dětí, zaměstnávání menšin v represivních složkách jako je armáda a policie, apod.).

Právě postava „Dítěte“ personifikuje politiku reproduktivního futurismu. Nihilistická politika budoucnosti personifikovaná postavou „Teplouše“ („Queer“) vytváří radikální výzvu takto pojaté politice „progresivně-pozitivní“ budoucnosti ve „fatálně lákavé, sterilně narcistické rozkoši“ nereproduktivního sexu a má radikální schopnost destruovat význam sexuality a tím nevyhnutelně také samotný život. Když Edelman soustřeďuje a opakuje ty „nejkonzervativnější“ stereotypy, činí tak za určitým účelem: Jak tvrdí Jaana Pirsanen v článku *The Other and the Real. How Does Judith Butler's Theorizing of the Subject and Contingency Differ from the New Lacanian Thought?*,²⁰⁸ Edelmanovy provokativní tvrzení lze chápat jako svérázné, ale zcela vážně míněné přisvojení názorů silně homofobních religiózních konzervativců v USA, kteří ve schvalování homosexuálních svazků či v samotné existenci homosexuality spatřují blížící se konec civilizace. Místo toho, aby Edelman jejich scénář vyvracel či kritizoval, naopak jej z perspektivy queer teorie přijímá a přivlastňuje si jeho radikální logiku.²⁰⁹ Podle Edelmana snahou queer teorie nemá být úsilí o zrovnoprávnění a uznání ne-heterosexuálních identit, ale má politiku reproduktivního futurismu („Děláme to pro naše děti!“) – tedy v zásadě veškerou politiku – nemilosrdně odmítnout.

Postoj nejrůznějších queer teorií k uznání a získání rovnoprávnosti LGBT+ menšin tak nikdy nenabývá formy sjednocených požadavků za jednotný politický zájem. Zároveň je třeba zdůraznit, že postoj Butlerové k uznání LGBT+ sňatků či svazků je značně vzdálen automaticnosti progresivní politiky.²¹⁰ V následující kapitole nicméně nastíníme

²⁰⁸ Pirsanen Jaana, *The Other and the Real: How Does Judith Butler's Theorizing of the Subject and Contingency Differ from the New Lacanian Thought?* In SQS Journal, 3, 1, 2008. Dostupné z WWW: <<https://journal.fi/sqs/article/view/53644/16770>> [cit. 31.5.2019]

²⁰⁹ Viz Edelman Lee, *No Future*, c. d., s. 6-9, 104-107.

²¹⁰ Postoj Butlerové k uznání sňatků ne-heterosexuálních menšin ale má daleko k jednoznačné obhajobě

její námitky vůči odpůrcům těchto svazků z okruhů strukturální antropologie a lacanovské psychoanalýz .

10   Politika strukturální antropologie: musí být příbuzenství heterosexuální?

---

a je značně kritický. Viz Butler Judith, *Antigone's Claim*, New York, Columbia University Press, 2000, s. 69.

Otázky spojené se schopností zapojení LGBT+ menšin do instituce příbuzenství a rodičovství vytváří výzvy jak pro „tradiční“ rodinu, tak i v rámci samotné LGBT+ komunity. Právě strukturalistická antropologie²¹¹ ukázala, že kategorie příbuzenství není historicky nepodmíněná, ale napříč historií se posouvá, zmnožuje a podléhá neustálému vývoji a změnám. Butlerová se strukturalistickou antropologií a obrazem člověka v ní kriticky zabývá v souvislosti s tématem sňatků LGBT+ osob a v souvislosti s odporem vůči rozšíření tradičních sňatků nalézá možné paralely právě s východisky strukturální antropologie. Následující kapitola se proto zaměří na její kritické čtení strukturalistického pojetí příbuzenství v článku *Is Kinship Always Already Heterosexual?* (*Je příbuzenství vždy již heterosexuální?*) Kategorie příbuzenství tvoří zdánlivě nepolitické téma – přesto se však v politickém kontextu často hovoří o tradiční rodině, nebo se diskutuje nad tím, jak se tradiční rodina samotná radikálně mění, případně o tom, že jde o koncept, fakticky vznikající až v 19. století. Přesto zastánci tradiční rodiny často argumentují nutností návratu k tradiční rodině, případně konstatují její zásadní ohrožení právě ze strany aktivistů za rozšíření právní definice sňatků tak, aby mohly zahrnout i ne-heterosexuální vztahy. Skutečně je jediné možné příbuzenství pokrevní pouto k matce nebo otci? V této kapitole pokusíme nejprve krátce nastínit „strukturalistické“ pojetí příbuzenství u Clauda Lévi-Strausse, abychom mohli následně upozornit na kritické čtení ze strany Butlerové.

Lévi-Strauss ostře kritizuje karteziánské pojetí subjektu a jedinec je v jeho pojetí výsledkem dynamiky, na níž se podílí struktura konkrétního společenství a svou identitu z jedinec získává pouze v kontextu těchto vztahů. Lévi-Strauss lidské bytosti chápe jako primárně společenské tvory propojené kulturní sférou, jejíž komplexita se však zcela vymyká evropskému rozlišení na přírodní („primitivní“) a civilizované („euroatlantické“) národy – kulturní struktury všech společenství a jejich symbolických systémů se vyznačují značnou komplexitou, ať již jde o kultury „přírodní“ či „civilizované.“ Humanitní vědy by podle jeho pojetí strukturální antropologie neměly usilovat o čím dál přesnější poznání individuálních identit či „jádra“ subjektu, ale měly by spíše usilovat o to, aby se pomocí strukturální analýzy ukázalo samotné „já“ jako iluzorní pojem. Lévi-Strauss v poslední kapitole *„Myšlení přírodních národů“* píše:

---

²¹¹ V následujícím výkladu se omezíme na dílo Clauda Lévi-Strausse.

„(...) za poslední cíl věd o člověku nepokládáme konstituování člověka, ale jeho disoluci v elementární složky.“²¹²

Subjekt takovém pojetí získává svou identitu a funkci na výhradně základě strukturální pozice v určitém systému. Strukturalistická metoda je k pevné identitě subjektu osvícenské tradice nemilosrdná, přesto lze oprávněně namítnout, že si přístup strukturalistů alespoň částečně uchovává osvícenské pojetí poznání – subjekt „antropologa“ je v privilegované pozici vůči zkoumanému, ať již jde o předmět, text či „objekt“ antropologie – člověka.

Lévi-Strauss se problematice příbuzenství věnuje ve studii *Les structures élémentaires de la parenté*²¹³ (*Základní struktury příbuzenství*). Naším záměrem v žádném případě není podat shrnutí této studie, ale zaměříme se na pouze několik problematických prvků ohledně aplikace alianční teorie a pojetí směnných mechanismů, které kritizuje Butlerová ve článku *Is kinship always already heterosexual?*²¹⁴ Základním východiskem Lévi-Strausse je snaha o hledání nevědomých struktur lidského myšlení, jejichž projevy se objevují v organizaci společenských útvarů. Lévi-Strauss takové univerzální struktury spatřuje v binárních opozicích, které se projevují napříč civilizačními okruhy (např. příroda/kultura, syrové/vařené nebo kutil/inženýr).

Lévi-Straussovy úvahy ohledně příbuzenství vycházejí z tzv. alianční teorie, která zákaz incestu prohlašuje za univerzální princip lidské civilizace, zaručující exogamii. V mnoha typech lidského společenství je u určité kategorie příbuzných (zpravidla bratranců a sestřenic) zcela vyloučena možnost sňatků. Lévi-Strauss zkoumá zejména symbolické uchopení zákazu incestu v lidských společnostech a jeho následnou transformaci pro organizaci příbuzenských vztahů – zákaz incestu sice je univerzální pro všechny známé lidské společenství, ale v každém konkrétním společenství vznikají jisté variace a zákaz

²¹² Lévi-Strauss Claude, *Myšlení přírodních národů*, přel. Jiří Pechar, Praha, Dauphin, 2006, str. 299.

²¹³ Lévi-Strauss Claude, *Les structures élémentaires de la parenté*, Paris, PUF, 1949.

²¹⁴ Butler Judith, *Is Kinship Always Already Heterosexual?*, in *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 13.1 (2002), Durham, Duke University Press. Viz též Butler Judith, *Undoing Gender*, c. d., s. 102-131.

se týká zpravidla jiného okruhu příbuzných (sestřenic a bratranců) – právě zákaz incestu je tím, co předchází samotnou binární opozici *příroda/kultura*.

Podle Lévi-Strausse existují dva strukturální modely směny manželství. První, kterou nazývá „elementární struktura příbuzenství“ je model, v kterém se žena z určité skupiny stává objektem směny pro jinou skupinu, explicitně definovanou sociálními institucemi. Druhá možnost, kterou Lévi-Strauss označuje jako „komplexní struktura příbuzenství“, spočívá v tom, že ženě není přiřazen konkrétní muž, ale množství potenciálních partnerů je neurčené a vždy otevřené až na úzký okruh zcela zapovězených příbuzných (rodina, vzdálenější příbuzní), přičemž podobný komplexní model funguje i v moderních západních civilizacích.

Podle Butlerové se v Lévi-Straussových úvahách objevuje několik problematických postupů, přičemž se zabývá hlavně jeho pojetím zákazu incestu jakožto nejzazší univerzální struktury vlastní všem civilizacím napříč různými kulturami, a určující samotný rozdíl mezi přírodou a kulturou. Právě symbolický zákaz incestu spojuje „primitivní“ kultury²¹⁵ se západní „civilizací“, ačkoli se v konkrétních formách zásadně odlišují. Přestože je zákaz incestu bezpochyby určitým způsobem univerzální pro všechny společnosti, nejde v posledku spíše o arbitrárně zvolený jev, který není zcela vhodný ke jednoznačnému určování rámce *příroda/kultura*? Není samotné dělení *příroda/kultura* vždy-jíž spojeno s určitým kulturním kontextem?

Butlerová již v *Gender Trouble* kritizuje dominantní zaměření Lévi-Straussovy strukturální antropologie právě na vztahy mezi skupinami mužů. Zvolený model zkoumání neumožňuje více zohledňovat vztahy, které mají ženy vůči mužům, či ženy k sobě navzájem. Butlerová označuje samotné Lévi-Straussovo striktní binární dělení mezi *přírodou a kulturou* za výsostně *kulturní fantazii*, neboť pozice, z které je možné

²¹⁵ Přes jistě patrné rozdíly mezi euroatlantickou civilizací a tzv. přírodními národy zůstává takové binární dělení u Lévi-Strausse jako zjednodušující model nanejvýš problematické. Přestože Lévi-Straussovo pojetí antropologie výrazně zproblematizovalo jednoznačné označení primitivních kultur – systémy mýtů přírodních národů jsou stejně propracované a podobně komplexně uspořádané, stejně jako evropské racionální myšlení – stále je zde zachována romantizující představa „divocha“, který je zkažen západní civilizací. Zdá se, že hlavním problémem takového zjištění je teoretická pozice pozorovatele – nepředpokládá struktura Lévi-Straussových úvah, že je to právě pouze evropská racionalita, která je schopna sebereflexivně nahlédnout takovou souvislost? K přiblížení problematičnosti pozice „pozorovatele“ v diskursu Lévi-Straussovy strukturální antropologie viz též Derrida Jacques, *Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku*, in Derrida Jacques, *Texty k dekonstrukci*, přel. Miroslav Petříček, Praha, Archa, str. 177 – 195.

jednoznačně rozlišovat mezi přírodou a kulturou, spadá vždy-jíž do kulturní sféry. Lévi-Strauss dle Butlerové navíc nezohledňuje předpokládanou přirozenost heterosexuality, kterou naturalizuje jako předkulturní fakt, a zapomíná přitom, že heterosexuální identita je také zprostředkována a tvarována kulturou, zakořeněnou v diskurzech konkrétních dějinných období. K přirozenosti samotné nemá člověk nikdy přístup v čisté formě, ale musí být zprostředkován přes kulturní filtr.²¹⁶

Dalším problematickým místem je pojetí ženy/matky jako objektu směny a muže/otce jakožto stabilního prvku, kolem kterého se struktura příbuzenství formuje. Ačkoli v Lévi-Straussově systému dává takové dělení smysl, nedegraduje ve skutečnosti takový přístup ženu na pouhý objekt směny, zatímco muž zastává pozici autonomního subjektu?²¹⁷ Butlerová Lévi-Straussovo pojetí příbuzenství kritizuje v textu *Is Kinship Always Already Heterosexual?*, kde zpochybňuje oprávněnost použití jednoznačně rozlišitelných binárních modelů, jako je opozice *příroda/kultura*. Jádrem argumentu Butlerové je kritika primárního předpokladu zákazu incestu, který Lévi-Straus považuje za nejzazší bod, z kterého se následně odvozuje rozdíl mezi přírodou a kulturou. Je v tomto smyslu skutečně zákaz incestu nejzazším bodem zkoumání lidské společnosti? Butlerová tvrdí, že zákaz incestu je podepřený jiným zákazem, který však Lévi-Strauss nechává zcela nepovšimnutý a nevěnuje mu žádnou pozornost: zákazem homosexuality. To se podle Butlerové později projevuje jistým „návrtem vytěsněného“, paradoxně nikoli v díle samotného Lévi-Strausse, ale v jeho kulturním odkazu a v pozici, kterou strukturální antropologie ztělesňuje v rámci diskuzí o legalizaci homosexuálních sňatků ve Francii – právě Lévi-Straussovo pojetí příbuzenství totiž zmiňuje francouzská filosofka Sylvia Agacinski v článku ostře vystupujícím proti legalizaci homosexuálního rodičovství – a přitom volně parafrázuje Lévi-Straussovo pojetí příbuzenství ze *Strukturální antropologie*:

²¹⁶ Butler Judith, *Gender Trouble*, c. d. , str. 50-59. Butler Judith, *Trampoty s rodem*, c. d., 89-95.

²¹⁷ K feministické kritice Lévi-Straussova pojetí příbuzenství viz také Irigaray Luce, *Ce sexe qui n'en est pas un*, Paris, Éditions de Minuit, 1977. K úvodu do myšlení Luce Irigarayové viz Kalivodová Eva, *Feministický život Platónova textu Timaios*, in Slovo a Smysl, 7. Dostupné z WWW: <<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/195>> [cit. 31.5.2019]

„Biologické vazby vytváří model, na němž se zakládají příbuzenské vztahy. Tento model není logický či matematický (typu 1+1), ale biologický a kvalitativní (muž a žena), protože dvojice rodičů není vzájemně zaměnitelná. Právě z tohoto důvodu jsou rodiče dva – formují pár.“²¹⁸

Přesný citát z Lévi-Strausovy *Strukturální antropologie* však zní takto:

„má-li existovat příbuzenská struktura, musí v ní být přítomny tři typy rodinných vztahů, které jsou v lidské společnosti vždy dány, totiž vztah pokrevního příbuzenství, vztah aliance a vztah filiace; jinak řečeno, vztah sourozenectví, vztah manžela a manželky a vztah rodiče a dítěte“²¹⁹

Z uvedené patrné, že Lévi-Strauss poukazuje spíše na strukturální charakter obou rodičovských pozic, když hovoří o „typu rodinných vztahů“ – což v textu připouští i Agacinski, když později v textu uznává, že v „neúplných“ rodinách může být některý z rodičů fakticky nepřítomný, byť jeho „funkce“ zůstává zachována. I když Butlerová nezpochybňuje Lévi-Strausovy poznatky o tom, že pohlavně a rodově diferencované identity jsou produktem zákonů a různých tabu, od strukturalistických přístupů se odvrací zejména ve svém pojetí produktivní role zákona, kde se do značné míry inspiruje Foucaultem: zákon produkuje neuchopitelné identity a touhy, přičemž je zároveň potlačuje, aby ustanovil a udržel stabilitu konstituovaného pohlaví a genderově diferencovaných identit i v oblasti rodičovství a příbuzenských vztahů. Problematika příbuzenství se ještě více komplikuje v situacích, kdy dochází k oficiální legalizaci ne-heterosexuálních rodinných útvarů. Butlerová zkoumá argumentační rovinu sporů mezi zástupci a odpůrci legalizace ne-heterosexuálních rodin, přičemž si všímá pozoruhodného spojení mezi některými psychoanalytiky a strukturálními antropology ve veřejných diskuzích – Butlerová v jejich argumentaci spatřuje

²¹⁸ Agacinski Sylviane, *Deux mères = un père?*, Le Monde, 2.3.2013. Dostupné z WWW: http://www.lemonde.fr/idees/article/2013/02/03/deux-meres-un-pere_1826278_3232.html [cit. 31.5.2019]

²¹⁹ Lévi-Strauss Claude, *Strukturální antropologie*, Praha, Argo, 2006, str. 51-52.

neoprávněné předsudky vůči rodinám vymykajícím se z tradičních modelů heterosexuální rodiny. Psychoanalýza předpokládá pevnou identitu otce a matky, nutnou pro formování standardního psycho-sociálního vývoje.

Ohledně neinkluzivního přístupu k ne-heterosexuálním svazkům Butlerová kritizuje²²⁰ také sexuální politiku lacanovské psychoanalýzy: Jacques-Alain Miller, francouzský psychoanalytik, zřejmě nejznámější představitel lacanovské psychoanalýzy a výhradní správce Lacanova dědictví se ve francouzských debatách ohledně *PACS* (civilních sňatků) vyjádřil, že i když uznává, že bezpochyby mohou existovat silné vztahy mezi homosexuálními muži, přesto je proti možnosti sňatku mezi muži, neboť v takovém vztahu schází feminní prvek, který zaručuje věrnost. Butlerová takovou výtku kritizuje jako neoprávněný předsudek: Miller v takovém argumentačním postupu automaticky předpokládá věrnost v heterosexuálních vztazích, a navíc vůbec nemluví o možnosti sňatků lesbických párů.²²¹ Lacanovská psychoanalýza tak podle Butlerové selhává v uchopení jinakosti ne-heterosexuálních vztahů a zastává sexuální politiku, která nedokáže přijmout identity, které se vymykají z jejich formálních rámců, stejně jako v případě strukturální antropologie.

Pozůstatky takového pojetí sexuální politiky se do jisté míry projevují i u filosofů na Lacana navazujících, jako je Slavoj Žižek²²² nebo Alain Badiou, který v textu *What is Love?*²²³ zastává teorii, podle níž je plnohodnotná láska možná pouze v heterosexuálním vztahu, zatímco homosexuální vztah vyjadřuje pouhou touhu. Ačkoli Badiou tvrdí, že jde pouze o strukturální pojmové rozdělení, které se přímo neváže k pohlavní identitě účastníků daného vztahu („heterosexuální“ vztah lásky může fungovat i ve vztazích mezi členy jednoho pohlaví), není takové dělení také alespoň částečně zkreslující? Proč by vůbec měla být autentická láska mezi dvěma ženami nebo dvěma muži nějakým

---

²²⁰ Butler Judith, Kolozova Katerina, Trajanoski Zarko (ed.), *Conversations with Judith Butler*, Euro-Balkan, Skopje, 2007, s. 29.

²²¹ Tamtéž, viz též Butler Judith, *Antigone's Claim*, New York, Columbia University Press, s. 70.

²²² Žižek Slavoj, *The Sexual Is Political*, 1.8.2016. Dostupné z WWW: <http://thephilosophicalsalon.com/the-sexual-is-political/> Viz též Miell Sam Warren, *Slavoj Žižek is wrong about stuff*, 1.8.2016. Dostupné z WWW: <https://differentcolouredhats.wordpress.com/2016/08/03/slavoj-zizek-is-wrong-about-stuff/> [cit. 31.5.2019]

²²³ Badiou Alain, *What is Love?*, Dostupné z WWW: <http://theoryleaks.org/text/articles/alain-badiou/what-is-love/> [cit. 31.5.2019]

způsobem označována – byť metaforicky – jako „heterosexuální“? Proč by nemohla plnohodnotná láska fungovat i ve vztahu mezi dvěma maskulinními muži, či feminními ženami? Badiou se tak nevyhne jisté normalizaci takových vztahů, které se nedají přirovnat k milostnému vztahu heterosexuálního páru-Dvojici. Zároveň je třeba zdůraznit, že v komunitě lacanovců se objevují mnohé hlasy, které radikálně zpochybňují výše načrtnutý „heteronormativní“ charakter lacanovské psychoanalýzy. Např. Tim Dean v této souvislosti zdůrazňuje, že Lacanovo pojetí sexuální difference představuje komplexní pojetí, v němž vztah mezi pohlavím a genderem není pouhým výsledkem biologické determinace, ale stejně tak není pouze výsledkem rétorických či diskursivních strategií. Dean tak v Lacanovi spatřuje „queer teoretika *avant la lettre*.“²²⁴ Na Lacanovo progresivní stanovisko k homosexualitě poukazuje Elisabeth Roudinescu v dialogické knize *Jacques Lacan, Past and Present: A Dialogue (Jacques Lacan, minulý a současný: dialog)*, v níž se důrazně vymezuje vůči názorům, které zpochybňují homosexuální svazky odkazováním na nenahraditelnou funkci otce. Lacanovo pojetí role „otce“ má výhradně symbolický charakter, který je zcela nezávislý na biologickém pohlaví.²²⁵

Strukturální antropologie i lacanovská psychoanalýza však podle Butlerové neoprávněně zdůrazňuje nenahraditelnou funkci figury otce pro úspěšné formování příbuzenských vztahů. Butlerová v této souvislosti poukazuje na koncepce v současné sociologii, které pojmají příbuzenství jako vztah, který nemusí být nutně založen na pokrevním biologickém svazku a nemusí být nutně spojen s heterosexuálním párem. Studie Carol Stackové *All Our Kin*²²⁶ ukazuje v kontextu afroamerické komunity, že instituce příbuzenství nemusí být nutně založena na pokrevním svazku. Příbuzenství v komunitě zkoumané Stackovou fungovalo skrze sítě žen, u kterých biologické pokrevní vztahy netvořily rozhodující roli.

---

²²⁴ Dean Tim, *Beyond Sexuality*, Chicago, University of Chicago Press, 2000, s. 226.

²²⁵ Badiou Alain, Roudinescu Elisabeth, Smith Jason E., *Jacques Lacan, Past and Present: A Dialogue* Columbia University Press, 2014, str. 25.

²²⁶ Stack Carol, *All Our Kin: Strategies for Survival in a Black Community*, New York, Harper and Row, 1974.

Butlerová v tomto kontextu poukazuje také na antropologický výzkum Cai Hua²²⁷ v komunitě Na (také známí jako Mosuové), který z empirického hlediska zásadním způsobem zpochybňuje Lévi-Straussovo pojetí příbuzenství. Ve společenství Na není příbuzenství určováno skrze figuru otce či manžela, ale týká se výhradně žen, které mají v daném společenství dominantní postavení, což je ve výrazném rozporu s tím, jaký univerzální význam uděluje Lévi-Strauss figuře muže/otce, bez kterého není možné vytvářet a udržovat příbuzenské vztahy. Lévi-Strauss v upoutávce na přebalu zmíněné studie píše, že Cai Hua objevil společnost, ve které byla role otců „popřena či umenšena“.²²⁸ Podle Butlerové zvolená formulace ukazuje na Lévi-Straussův předpoklad, že otcovská role může ve společnosti Na stále fungovat, nicméně je vytěsněna těmi, kteří zde praktikují příbuzenské vztahy. Tato Lévi-Straussova formulace se tak dle Butlerové pokouší potlačovat pochybnosti, které v souvislosti s jeho modelem strukturální antropologie představují taková společenství, v nichž je příbuzenství strukturováno výhradně skrze ne-paternální linie. Butlerová ve zdánlivě marginálním postřehu výstižně zachycuje jistou „mechaničnost“ strukturalistických postupů, které občas vypouštějí výjimečnost určitých jevů, a kvůli oblibě ve formalizujících schématech jen obtížné umožňují uchopit situace v jejich celku a komplexnosti.

Butlerová kritizuje předsudky strukturálních antropologů ohledně změn institutu rodičovství a poukazuje na jistou spřízněnost s psychoanalýzou. Argument o nutnosti matky a otce jako dvojitého bodu odkazování ohledně původu dítěte rezonuje s Lévi-Straussovou pozicí v *Les structures élémentaires de la parenté*. Podle Butlerové se tak metody strukturální antropologie musí nevyhnutelně dopouštět jisté redukce ve vztahu ke zkoumaným jevům, a to právě z důvodu využití jasně rozlišených binárních opozic, které jsou násilně aplikovány na zkoumané jevy. I do antropologie tak pronikají takové pojetí, v kterých jednoznačně definované binární opozice (příroda a kultura, mužské a ženské, aj.) nejsou s to uchopit nejobecnější otázky ohledně lidské identity a jejích politických implikací. Předmětem politiky se tak stávají i jevy, které obvykle za politické nepovažujeme a v výsostně politický rozměr může mít i rozlišení kdo je či není člověk. Tato úvaha má pro pojetí Butlerové velice závažné implikace a

---

²²⁷ Hua Cai, *A Society Without Fathers or Husbands: The Na of China*, Přel. Asti Hustvedt, New York, Zone, 2001.

²²⁸ Tamtéž.

problematika politického rozměru uznání (ne)reálných životů se v jejím myšlení stává klíčovou.

11 Rámce války, nezajištěnost, nepravděpodobné aliance

Studie *Rámce války*²²⁹ představuje v Butlerové myšlení další orientaci vzhledem k širším otázkám politické teorie a zároveň ke konkrétním tématům, které se v souvislosti s konflikty na Blízkém východě. Její analýzy v *Rámcích války* se zaměřují se na problematiku „nezajištěného života“ [precarious life] v souvislosti s válkou. Následující kapitola se rozhodně nesnaží shrnout analýzy širokého množství témat z této studie, ale spíše poukáže. Tématika této práce se do značné míry prolíná s přístupem mediální teorie a hlavní zkoumanou otázkou je problém mediálního rámování válečného utrpení. Butlerová ale problematiku sexuální politiky neopouští a zkoumá ji právě v souvislosti s vlnou nacionalismu v USA následující po událostech 11.zář 2001 a zabývá se předpokládanou výlučností zastávání práv sexuálních menšin s osobami muslimského náboženství. Předmětem analýz sexuální politiky jsou též zrušné události v americké základně Abú Ghrajb. Butlerová analyzuje narativní struktury, skrz které je válečné utrpení zobrazováno v médiích a upozorňuje problematizuje souvislost nacionalismu, progresivní sexuální politiky a náboženské svobody. Mediální rámování, které vždy vyřazují určitou část příběhu ve výsledku zapřičiňují, že za některé životy lze truchlit a za jiné nikoli.

Butlerová však zkoumá zmíněné události v souvislosti s kategoriemi, které později Kolozova označuje jako realistické: jedná se o problematiku „žitelného života“ [livable

---

²²⁹ Butler Judith, *Rámce války*, Praha, Karolinum, 2013.

life], „života, za nějž lze truchlit“ [grievable life] – tyto kategorie se vymykají z jednoznačné konstituce skrz diskurs. Nejsilnější z těchto kategorií však je pojem „nezajištěný život“ odvozený od „prekarity“, který Butlerová interpretuje oproti sociologickému významu mnohem šířeji: „nezajištěnost“ [precariousness] není možné omezit pouze na socioekonomickou kategorii „prekarity“.²³⁰ Pro Butlerovou je ale dosah kategorie „nezajištěnosti“ mnohem širší a v posledku se týká nejen konkrétní socioekonomické situace konkrétního jedince, ale života jako takového:

„Nezajištěnost implikuje život ve společnosti, tedy skutečnost, že život každého jedince je do jisté míry vždy v rukou druhých.“²³¹

Oproti sociologickému termínu úzeji vymezenému „prekariátu“ Butlerová využívá širší pojem „nezajištěnost“ [precariousness] – ten není bezprostředně odvozen od socioekonomické struktury prekariátu, a umožňuje tak zahrnout širší množství marginalizovaných životů. Butlerová v této souvislosti analyzuje události které otřásly důvěrou veřejnosti USA vůči její armádě: mučení vězňů v Guantánamu, či věznici Abú Ghrajb. Na základě toho rozvíjí širší úvahy, které v kontextu euroatlantické post(sekulární) společnosti problematizují údajně výlučný vztah politiky zrovnoprávnění sexuálních a náboženských menšin. Zdůrazňování rozdílů mezi muslimskými a LGBT+ menšinami se v tomto ohledu jeví jako nástroj konzervativců k tomu, jak vykreslit osvobození těchto menšin jakožto vzájemně výlučné – Butlerová zpochybňuje názory, že se islám se nachází mimo modernitu a již pouze svou přítomností zásadně ohrožuje evropský prostor a „západní hodnoty“. V této souvislosti Butlerová upozorňuje na vznik neočekávaných koalic, které vznikají napříč sférami náboženských a sexuálních menšin:

„Mým cílem není vyměnit sexuální svobody za svobody náboženské, ale zpochybnit rámec, z něhož vyplývá, že nemůže existovat politická analýza usilující o

²³⁰ Viz Standing Guy, *Prekaritát: Nová nebezpečná třída*, Praha, Rubato, 2018.

²³¹ Butler Judith, *Rámce války*, Praha, c. d., s. 19.

analýzu homofobie a rasismu pomocí prostředků, které jdou za rámec této liberální antinomie. Je otázka, zda je možná konvergence či aliance mezi takovými boji nebo zda boj proti homofobii musí být v rozporu s boji proti kulturnímu a náboženskému rasismu.²³²

Toto pojetí předjímá pozdější pojetí možného spojení prekarizovaných menšin, které nesdílejí společné hodnoty, ale přesto mohou vytvářet „nepředvídatelné a nepravděpodobné spojení.“ Samotná nezajištěnost života tak může přispět k tomu, aby vznikl nový prostor solidarity, která nemusí mít nějaký pozitivní program, ale může stavět na radikálním nesouhlasu s určitými praktikami.²³³ Butlerová v této souvislosti uvádí ilustrativní příklad, když ukazuje na dvojí standard nizozemských antiimigračních zákonů, které zkoumaly uznání homosexuality jen u těch migrantů, kteří pocházejí z islámského světa. Evropský universalismus v takovém gestu zpochybňuje své vlastní předpoklady, když oproti předpokládanému nedostatku tolerance a uznání u muslimů automaticky předpokládá plné uznání těchto ne-heterosexuálních identit ze strany stávajících obyvatel evropského prostoru, a tím naturalizuje uznání homosexuality jako esenciální část evropské identity.²³⁴

Jak jsme viděli v předcházejícím výkladu ohledně strukturalistické antropologie, Butlerová problematizuje předpoklad psychoanalytiků a strukturálních antropologů ohledně nezastupitelné a esenciální role, kterou v rodině představuje otcovská role. Zastánci takového přesvědčení svou argumentací často ostatně snadno narazí v případě uchopení „neúplných“ rodin? Proč v takových rodinách otcovská funkce, zatímco v rodinách s odlišným rasovým původem je taková absence interpretována jako zcela klíčová a její role musí být suplována radikální státní intervencí? Butlerová ale poukazuje na souvislost strachu nad „netradičními“ rodinami a „netradičním náboženstvím.“ Role gay rodičovství je v tomto případě kritizována z pozice necivilizace,

---

²³² Tamtéž, s. 98.

²³³ „Tato práce si klade za cíl přeorientovat levicovou politiku směrem k chápání prekarity jako existujícího a slibného prostoru pro budování koalic.“ Tamtéž, s. 31.

²³⁴ Stejně tak může být problematické uznání těchto identit ze strany zastánců výsostně evropského katolického křesťanství, jak Butlerová ukazuje na analýze textů kardinála Ratzingera. Viz Butlerová Judith, *Rámce války*, c.d., s.104-106.

případně možnosti narušení civilizace, stejně jako islám. Narativ pokroku umožňuje využívat islám jako předmoderní element, který do evropského prostoru nepatří a ve výsledku tím zpochybňuje universalismus euro-atlantického pojetí:

„Zdalo by se, že jak sekulární rámec, tak civilizační mise, která sama je ve svém sekularismu ambivalentní, jsou ukázány jako pokročilé pozice, které opravňují k tomu předložit vlastní pojetí demokracie těm, kdo jsou charakterizováni jako předmoderní, jako ti, kdo se ještě nesrovnali se sekulárními podmínkami liberálního státu a jejichž náboženská víra je považována za dětinskou, fanatickou nebo vybudovanou na údajně iracionálních a primitivních tabu.“²³⁵

Právě toto automaticky předpokládané intolerance islámu ukazuje na neschopnost západního liberalismu uchopit své vlastní základy: uznání dříve vylučované, nyní normalizované menšiny, se stává policejní praxí pro disciplinaci jiné menšiny (migranti z islámských zemí). Proč může být obraz sexuálních menšin použit jako autoritativní strategie k policejní disciplinaci? Jak je možné, že se uznání homosexuality může stát vynucovací taktikou, která prokazuje civilizovanost určitého člověka?

V následující kapitole, která se zaměří na příklad konkrétní politické praxe, uvidíme, jak se podobné úvahy se prolínají se snahou Butlerové o kritiku vztahu státu Izrael k okupovaným palestinským územím.

---

²³⁵ Tamtéž, s. 109.

12 Antisemitismus nebo kritika státu Izrael: jak se stát sebenenávidějící se židovkou?

Butlerová své pojetí „nezajištěných životů“ rozpracovává ve vztahu ke konkrétní politické menšině – palestinskému národu. Jaké jsou však její důvody pro podporu právě tohoto národa a pro silnou kritiku politiky státu Izrael? Nepředstavuje Izrael jedinou blízkovýchodní demokracii západního ražení, která je k LGBT+ komunitě značně tolerantní?

Ve snaze o pochopení tohoto postoje je třeba upozornit na jistý posun zájmu jejího myšlení vzhledem vývoji politické situace v USA v souvislosti s útoky na WTC v New Yorku 11. září 2001, a s následnými válkami v Afghánistánu a Iráku. Tyto události se projeví v jistém posunu směrem k širším problémům politické teorie a etiky.²³⁶ Zmíněné události jí vedly také k jistému odklonu od prostoru USA směrem k situaci na Blízkém Východě, jak jsme viděli již v předchozí kapitole. Butlerová si v souvislosti s otázkou ohledně „životů, které si zaslouží truchlení“ [grievable life] začíná všimnout problematiky izraelské okupace palestinských území.

---

²³⁶ Birgit Schippersová v monografii o politickém myšlení Butlerové hovoří v této souvislosti o období „post-9/11“. Viz Schippers Birgit, *The Political Philosophy of Judith Butler*, New York, Routledge, 2014.

V souvislosti s tím Butlerová dlouhodobě podporuje mezinárodní hnutí BDS (*Boycotts, Divestment and Sanctions; Bojkoty, odepření, sankce*), které vytváří nenásilný nátlak na Izrael: na univerzitní úrovni zejména pomocí bojkotu izraelských institucí a zahraničních akademiků. Tyto strategie nenásilného odporu,²³⁷ spojené s konkrétními taktikami hnutí BDS, však očekávaně vzbudily i mnohé kritické reakce. V souvislosti s postoji, zaujatými vůči politice státu Izrael, byla Butlerová cílem nejružnějších kritik či dokonce i obvinění z antisemitismu. Jednu z nejvýraznějších kritik Butlerové podal ekonom a tehdejší prezident Harvard University Lawrence Summers, který k hnutí BDS zaujal silně kritický postoj a prohlásil jeho za aktivity za „způsob jednání, které je antisemitské – pokud ne ve svém záměrem, tak alespoň ve svém účinkem.“²³⁸

Ústředním argumentem Summersovy kritiky je zejména otázka, proč se kritici Izraele a podporovatelé BDS zaměřují výhradně na kritiku tohoto státu – nezasloužily by si okolní (tj. převážně arabské) státy mnohem silnější kritiku?²³⁹ Summers kritikům Izraele namítá, že používají dvojí standardy a radí jim, aby svou kritiku namířily na okolní arabské státy, které mají mnohem větší problémy s dodržováním lidských práv, svobodou slova a podle západních standardů rozhodně nejsou demokratické.

Butlerová se Summersovou kritikou zabývala ve dvou článcích: *No, It's Not Antisemitic (Ne, není to antisemitské)*²⁴⁰ a *The Charge of Anti-Semitism: Jews, Israel, and the Risks of Public Critique (Obvinění z antisemitismu: Židé, Izrael a rizika veřejné kritiky)*.²⁴¹ V druhém z nich objasňuje širší pozadí konfliktu mezi „pro-Palestinskými“ a „pro-Izraelskými“ akademiky v USA. Butlerová poukazuje na to, že počátek celého sporu podnítil vznik solidárního dopisu ohledně seznamu odborníků na blízkovýchodní studia, kteří byli kvůli své kritice politiky Izraelského státu označeni za antisemity. Pro zařazení na tento seznam stačila podpora práva na sebeurčení palestinského lidu. V

²³⁷ K problematice nenásilí a nenásilného odporu Viz Butlerová Judith, *Rámce války*, c. d., s. 141-157.

²³⁸ Summers Lawrence, *Address at morning prayers*, 17. 9. 2002. Dostupné z WWW: https://web.archive.org/web/20120729000443/http://www.harvard.edu/president/speeches/summers_2002/morningprayers.php [cit. 31.5.2019]

²³⁹ Viz též Summers Lawrence, *Academic Freedom and Anti-Semitism*, 29.1.2015, Columbia Center for Law and Liberty, dostupné z WWW http://larrysummers.com/wp-content/uploads/2015/01/AcademicFreedomAndAntiSemitism_FINAL_1-2.pdf

²⁴⁰ Butler Judith, *No, it's not anti-semitic*, London Review of Books, 25, 16, 2003. Dostupné z WWW: <https://www.lrb.co.uk/v25/n16/judith-butler/no-its-not-anti-semitic> [cit. 31.5.2019]

²⁴¹ Butler Judith, *Precarious Life*, London, Verso, 2004, s. 101-128.

solidaritě vznikla kampaň na podporu těchto akademiků, a mnozí další sami požádali o zařazení svých jmen na tento seznam. Butlerová upozorňuje na to, jaké kontroverze článek *Web Site Fuels Debates on Campus Anti-Semitism*²⁴², vyvolal a kritizuje právě jednoznačné rozdělení na „pro-Palestinské“ a „pro-Izraelské“ pozice, jakoby se nemohly obě pozice překrývat, a jakoby podpora práva Palestinců na sebeurčení měla sama o sobě antisemitskou povahu.²⁴³

Ústřední bod postoje Butlerové tvoří názor, že kritika politiky státu Izrael nesmí být zaměřována s antisemitismem. Označení kritiků Izraele jako antisemitů může představovat velmi účinnou rétorickou zbraň, jak kritické hlasy umlčet. Podle Butlerové dělá Summers ve své kritice chybu právě v tom, když nekriticky ztotožňuje stát Izrael a židovský národ, když jejich identitu považuje za totožnou a zcela stabilní. Kritika politiky státu Izrael ještě nemusí být automaticky zevšeobecňující kritikou určité národnosti, či dokonce vyjádřením rasistických a xenofobních předsudků. Je ostatně možné označit jako „antisemitismus“ kritiku politiky Izraele vznesenou ze strany samotných jeho občanů, či jiných praktikujících Židů? Butlerová zdůrazňuje, jak je funkce veřejné kritiky důležitá zejména pro demokratický stát, který je hodný tohoto jména. Izrael si silnou kritiku zaslouhuje právě díky tomu, že jde o demokratický stát západních standardů, plně uznávající práva žen i LGBT+ menšin. Izrael z tohoto hlediska představuje zvláštní protiklad, na jedné straně jde o ojedinělou výspu liberální demokracie na Blízkém Východě, na druhé straně představuje ve vztahu k palestinským územím nemilosrdnou okupační sílu. Liberálně demokratický režim tohoto státu je tak vykoupen kontroverzními aktivitami (mezi takové aktivity patří výstavba osad na okupovaných územích, bourání domů palestinských starousedlíků, omezení pohybu Palestinců, ekonomická blokáda pásma Gazy, aj.), které se odehrávají nejen na okupovaných územích. Butlerová poukazuje na to, že je třeba Izrael důsledně kritizovat právě kvůli této nejednoznačnosti a rozporu mezi demokratickými standardy dodržovanými na vlastním území a mezi chováním na okupovaných palestinských územích. Butlerová také kritizuje obraz Izraele jako progresivní, homosexuálním

---

²⁴² Lewin Tamar, *Web Site Fuels Debate on Campus Anti-Semitism*, New York Times, 27. 9. 2002. Dostupné z WWW: <<https://www.nytimes.com/2002/09/27/us/web-site-fuels-debate-on-campus-anti-semitism.html>> [cit. 31.5.2019]

²⁴³ Butler Judith, *Precarious Life*, c. d., s. 122.

identitám otevřené země – živá gay scéna v Tel Avivu slouží jako nástroj k odpoutání pozornosti od útlaku Palestinců a vytváří implicitní předpoklad, že palestinská identita je nutně spojena s homofobií.²⁴⁴ V dialogu s Athenou Athanasiou²⁴⁵ upozorňuje Butlerová na to, jak snadno mohou být feministické a queer identity podřízené zájmům národního státu a tvrdí, že je třeba zaměřit pozornost na to, jak se zdánlivě progresivní konfigurace pohlaví, genderu a sexuality zařazují do liberální politiky a biopolitických agend národního státu.²⁴⁶

Butlerová se přesto vyhýbá morálnímu odsudku těch kritiků, kteří ji obviňují z antisemitismu. Toto obviňování Butlerová chápe jako nástroj k cenzuře kritiky Izraele v rámci židovských komunit.²⁴⁷ Ve stejném rozhovoru také poukazuje na to, jak je třeba chápat boj Palestinců za osvobození primárně jakožto součást anti-koloniálních bojů. Jeden z nejdůležitějších teoretických úkolů je pojmově uchopit vznik osad na okupovaných územích jako druh nového kolonialismu:

„Antisemitismus se v diskursu a taktice palestinského odporu vůči koloniálnímu podrobení občas objevuje, a bývá proto využíván jako nástroj cenzury či jako způsob delegitimizace tohoto odporu ze strany Izraele. (...) Často se setkáváme se státním rasismem ve formě izraelských zákonů, politice územního rozšiřování a rozličných způsobů populační kontroly. Zřejmě se všichni musíme snažit lépe porozumět nejrozumnějším formám kolonialismu a rasismu, abychom byli schopni vypracovat takovou analýzu, která by dokázala přispět k uskutečnění téměř nemožných cílů radikální demokracie.“²⁴⁸

---

²⁴⁴ Nepředstavuje takový názor ale příliš radikální pojetí, které předpokládá vzájemnou korelaci obou faktorů, tj. přívětivost pro LGBT+ identity nutně implikuje nepřátelství vůči Palestincům? Nemohou být oba příklady nezávislé, nekorelující? Nutno ale říci, že Butlerová neříká, že by nutně přívětivost pro LGBT+ identity byla nutně spojena s označováním Palestinců za homofobní, ale že slouží jako „nástroj k odpoutání pozornosti od útlaku“.

²⁴⁵ Butler Judith, *Dispossession: The Performative in the Political. Conversations with Athena Athanasiou*, Cambridge, Polity Press, 2013, s. 49.

²⁴⁶ Ohledně problematiky homonacionalismu viz Puar Jasbir, *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*, Durham, Duke University Press, 2007.

²⁴⁷ Butler Judith, Falcone Daniel, *Judith Butler: On Israel, Palestine and Unacceptable Dimensions of the Status Quo*, 28.10.2014. Dostupné z WWW: <<https://truthout.org/articles/judith-butler-on-israel-palestine-and-unacceptable-dimensions-of-the-status-quo/>> [cit. 31.5.2019]

²⁴⁸ Tamtéž.

Palestinci tak představují příklad menšiny, jejíž životy nejsou z globálního hlediska hodny truchlení a ocitají se tak v zásadním ohrožení kvůli svému neuznání, kvůli tomu, že jejich životy nejsou interpretované jako rovnocenné s jinými životy. Palestinská identita je tak v ohrožení právě kvůli izraelské kolonizaci, která se ovšem tváří jako demokratická. Podle Butlerové je ale třeba zároveň zabezpečit, aby antisemitismus nebyl součástí hnutí odporu vůči izraelské politice, a stejně tak, aby státní rasismus a islamofobie nebyly součástí politiky státu Izrael. Kdo nebo co má ale takové zabezpečení zajistit? Pokud nemůže k nastolení takového stavu posloužit rovnost obou komunit, neimplikuje takový postoj nutně pozici třetího, který daný stav zajistí a udrží? Neplatí zde Edelmanova námitka, že Butlerová předpokládá určitou podobu politiky budoucnosti, ačkoli jinak pojímá skutečnost a budoucnost jako performativní? Není ale nevyhnutelně utopická představa politiky budoucnosti jedinou možností, jak formovat politickou imaginaci?

Kritiku postoje Butlerové vůči Izraeli předložil Cary Nelson, když v článku *The Problem with Judith Butler: The Political Philosophy of the Movement to Boycott Israel* (*Problém s Judith Butlerovou: politická filosofie hnutí za bojkot Izraele*)²⁴⁹ kritizuje ahistorické pojetí spravedlnosti, které Butlerová vůči pro-izraelským aktivistům zastává.²⁵⁰ Ačkoli lze taktiku hnutí BDS jistě respektovat jako legitimní a nenásilnou strategii odpůrců politiky Izraele vůči okupovaným Palestinským územím, nepochybně je problematická právě ahistorická a abstraktní forma uplatnění tohoto bojkotu. Nehrozí, že bojkot všech izraelských institucí může dopadnout i na ty, kteří sami z Izraele pocházejí? Nemůže takový bojkot přispívat spíše k prohlubování rozdílů mezi oběma tábory, než aby se pokoušel najít společné řešení? To je ostatně problematické i ve vztahu k Butlerovou nastiňovanému řešení dvounárodnostního státu, které je však silně abstraktní a poněkud vzdálené současné reálné situaci. Butlerová tak volá po ideálu „spravedlivé a míru-schopné formy ko-existence“, v prostoru „mimo válku“. Podpora

²⁴⁹ Nelson Cary, *The Problem with Judith Butler: The Political Philosophy of the Movement to Boycott Israel*, 16.3.2014. Dostupné z WWW: <<https://lareviewofbooks.org/article/problem-judith-butler-political-philosophy-movement-boycott-israel/>> [cit. 31.5.2019]

²⁵⁰ Je pozoruhodné, že tato kritika – ačkoli se nepochybně jedná o odlišné téma – vyčítá Butlerové přesný opak toho, co jí vyčítá Žižek a Edelman: přílišný universalismus, obecnost a ahistorické myšlení.

bi-nacionálního řešení ale podle Nelsona představuje spíše „fantasii“, která odpovídá spíše „zbožným přáním americké akademické levice, než realitě Blízkého východu.“²⁵¹

V souvislosti s výše nastíněným postojem vůči izraelsko-palestinskému konfliktu tak vznikají nejrůznější problémy. Butlerová ohledně vztahu mezi Izraelem a Palestinou uvažuje možnost dvou-národnostního (binacionalismus) soužití v jednom státě.²⁵² Jak však takové strategie reálně dosáhnout, když se vztahy mezi Izraelem a Palestinou v posledním desetiletí nijak výrazně nezlepšují? Není spíše antisemitismus i islamofobie nutnou a neodmyslitelnou součástí identit, vznikajících v obou zemích, s nimiž je třeba pro zabezpečení vzájemného soužití počítat a zavádět spíše opatření, které by snižovaly možnost násilných způsobů prosazování těchto strategií? Není v případě vztahu Izraele a Palestiny přijetí a uznání určité míry antisemitismu i islamofobie podmínkou *sine qua non* oboustranného soužití?

13 Návrat lidu do ulic: veřejné shromáždění, Trump a fašismus

Butlerová v pozdějších textech uplatňuje koncepci performativity na širší politická témata a ve studii *Notes Toward a Performative Theory of Assembly (Poznámky k performativní teorii shromáždění)* uvažuje o performativitě v souvislosti s identitou kolektivních subjektů, které se mohou objevovat na veřejných shromážděních. Typickým příkladem je nečekané shromáždění většího množství lidí na demonstraci. Butlerová se v tomto smyslu zaměřuje na určitý „návrat politiky do ulic“ po roce 2010 – konkrétně zmiňuje události z roku 2011 jako Occupy Wall Street, demonstrace na náměstí Tahrír v Káhiře, demonstrace z Madridu na náměstí Puerta del Sol, nebo istanbulske demonstrace v parku Gezi z roku 2013.²⁵³ Jaký je spojující prvek podobných

---

²⁵¹ Nelson Cary, *The Problem with Judith Butler: The Political Philosophy of the Movement to Boycott Israel*, c. d.

²⁵² Butler Judith *Parting Ways*, New York, Columbia University Press, 2012.

²⁵³ Tamtéž, s. 26.

událostí? Butlerová za takový prvek považuje snahu o kolektivní odmítnutí sociálně a ekonomicky navozené „nezajištěnosti“ – samotný akt shromáždění těl ve veřejném prostoru je výkonem shromažďovacího práva a vyjadřuje požadavek po tom, aby se životy zúčastněných staly žitelnějšími.²⁵⁴

Právě společenská „třída“ prekariátu, „nezajištěných“ tvoří podle Butlerové spojující prvek těchto demonstrací – její definice se ale odchyluje od sociologicky uchopeného významu ve smyslu analogie nové sociální třídy, a za prekariát považuje vrstvu „nezajištěných“ v nejširším slova smyslu. Prekariát v jejím pojetí tvoří všechny utlačované menšiny, které mohou vytvářet „nelehké a neočekávatelné spojenectví.“²⁵⁵ Nejednotnost demonstrujících a absence konkrétního politického programu na zmíněných demonstracích není nutně nevýhodou, ale poskytuje prostor k nečekanému sjednocení. Při veřejném shromáždění tak nikdy nevzniká jednotný „lid“, který má konkrétní a koherentní politické požadavky. „Lid“ podobných veřejných shromáždění je naopak vždy performativní, nemá jednoznačně vymezenou a stabilní identitu, ale jeho identita se formuje až během samotného shromáždění. Snaha demonstrujících tak nemusí být motivována jednoznačně sdílenými zájmy, které by tvořily příčinu jejich setkání, nýbrž dokonce i pouhé „nepolitické“ shromáždění těl na určitém místě může získat výsostně politický charakter. Butlerová tvrdí, že existuje určitá tendence k tomu, zaujímat ohledně návratu politiky do ulic v zásadě dvojí stanovisko: buď podobné demonstrace prohlásíme za autentickou a radikálně demokratickou snahu o změnu stávajícího stavu, nebo naopak prohlásíme, že snahy demonstrujících jsou pouze symbolické, a kvůli absenci konkrétního politického programu nemají šanci změnit rostoucí sociální a ekonomickou nerovnost. Pokud však podlehneme pokušení tyto události jednoznačně zařadit jedním či druhým směrem, pak riskujeme, že nám unikne jejich smysl, že je budeme poměřovat předcházejícím režimem.²⁵⁶

Podle Butlerové se klíčovým stává samotný požadavek po možnosti veřejného shromáždění, a dokonce i pouhé shromáždění těl ve veřejném prostranství může vznášet určité požadavky. Butlerová dává zmiňovaný návrat politiky do ulic do souvislosti s

---

²⁵⁴ Butler Judith, *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, Cambridge, Harvard University Press, 2015, s. 24-25.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 70.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 71.

postupující privatizací veřejných prostor.²⁵⁷ Právě zde se ukazuje, jak křehké může být dělení mezi veřejným a soukromým prostorem. Butlerová se inspirovala v politickém myšlení Hannah Arendtové, a veřejnou sféru uvažuje jako prostor „mezi“ lidmi: „prostor ukazování“ neexistuje sám o sobě, není předem daný, ale vytváří jej až samotné akty ukazování.²⁵⁸ Butlerová ale kritizuje dělení Arendtové mezi veřejným²⁵⁹ a soukromým prostorem²⁶⁰ a poukazuje na neudržitelné dělení mezi těmito dvěma sférami. Podle Arendtové ale jsou záležitosti odehrávající se ve skrytosti domova automaticky vyřazené z politické sféry – soukromý prostor a tělesnost je u Arendtové vnímán jako sféra před-politická a pouhé shromáždění těl bez výslovných požadavků by v takovém pojetí ještě nemohlo získávat skutečně politický charakter. Podle Butlerové podobné rozdělení

„znevažuje a znehodnocuje takové formy politického jednání, odehrávající se v oblastech, které se jeví jako před-politické, či se dokonce nachází zcela mimo politickou oblast. Podobné formy se do prostoru ukazování prolamují jakoby z vnějšku.“²⁶¹

Butlerová zdůrazňuje, že v revolučních obdobích si nikdo nemůže být jistý, kde přesně začíná a končí politický prostor, protože se proměňuje samotné vymezení politiky jako takové.²⁶² Butlerová v této souvislosti poukazuje na specifickou situaci, kdy se shromažďovací právo z různých důvodů (bezpečnost, privatizace, aj.) omezuje a právě tehdy se i samotné shromáždění těl může stát výsostně politickým činem. Butlerová tvrdí, že politické jednání má vždy tělesný rozměr, zatímco Arendtová o rozměru tělesnosti uvažuje pouze v soukromé sféře. Právě nové formy návratu politiky do ulic ukazují, jak je soukromá, tělesná sféra neoddělitelná od veřejné, politické sféry a

---

²⁵⁷ Tamtéž, s. 10.

²⁵⁸ Arendtová Hannah, *Vita Activa*, Praha, OIKOYMENH, 2007, s. 260.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 66 - 76.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 76 - 88.

²⁶¹ Butler Judith, *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, c. d., s. 78. Nepředpokládá ale tato zdánlivě marginální poznámka existenci vnějškovosti, která bývá obvykle v poststrukturalistické teorii popírána, nebo alespoň označována jako nepoznatelná? K problematice vnějšku jako limitu poststrukturalistického myšlení viz též Hauser Michael, *Cesty z postmodernismu*, Praha, Filosofia, 2012.

²⁶² Tamtéž s. 94.

dokonce i pouhé shromáždění těl může mít politický význam, ačkoli podle Arendtové by to bylo bez vznesení jasných požadavků shromáždění před-politické a pouze by vymezovalo konkrétní veřejný prostor.²⁶³ Individuálně-tělesná identita a politika pro Butlerovou netvoří oddělené oblasti, ale spíše se v jejich vzájemné interakci ukazuje, jak je striktní dělení mezi veřejnou a soukromou sférou v poslední instanci nemožné. Obojí se do sebe prolamuje, navzájem se ovlivňuje a ve výsledku tak tvoří neoddělitelný komplex. Butlerová dále performativitu lidu odehrávající se na veřejném shromáždění uvažuje v souvislosti s volebním procesem:

"I když mají volby reprezentovat suverenitu lidu, její význam se v nich nikdy zcela nevyčerpává. Volby jsou pochopitelně zásadní pro všechny koncepce suverenity lidu, ale výkon této suverenity volbami nezačíná ani nekončí. (...) Pomocí volebního systému tak není možné zcela přenést suverenitu lidu na zvolené reprezentanty – něco ze suverenity lidu zůstává vždy nepřenositelné, a označuje vnější prostor volebního procesu."²⁶⁴

Butlerová tvrdí, že pokud by se suverenitu lidu povedlo kompletně přenést na volené reprezentanty, ztratila by se možnost kritického myšlení, odporu a revolučních změn. Suverenita lidu se skrz volby pochopitelně převádí do jisté míry na mocenské dispozice reprezentantů, a stejně tak síla mandátu implikuje větší moc zvolených reprezentantů, nicméně takový převod není nikdy zcela adekvátní. Určitá část suverenity lidu zůstává pomocí volebních procesů vždy nepřeložitelná, nepřevoditelná a dokonce nenahraditelná. Suverenita lidu dovoluje pořádat volby, ale také zrušit určitý režim i bez voleb.²⁶⁵

Podmínky demokratické vlády závisí na výkonu lidové suverenity, kterou nelze zcela zahrnout pod určitý demokratický řád. Uznání suverenity však současně tvoří podmínku demokratické povahy dané moci, reprezentované parlamentem. Mimoparlamentní moc tvoří upozaděnou podmínku, bez které nemůže žádná parlamentní moc legitimně

²⁶³ Arendtová Hannah, *Vita Activa*, c. d., s. 260.

²⁶⁴ Butler, J., *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, c. d., s. 161-162.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 162.

fungovat. V jiných situacích ale může tato mimoparlamentní moc dokonce rozložit i moc parlamentu. Butlerová to nazývá²⁶⁶ jako anarchistický interval, permanentní princip revoluce, který se objevuje uvnitř demokratického řádu, a to zejména v zakládajících a rozkládajících momentech, ale který probíhá i tehdy, když demokracie tzv. normálně funguje a objevuje se právě v možnosti nečekaného veřejného shromáždění.

Výše nastíněné radikálně demokratické pojetí Butlerové se tak pokouší nacházet aktéry demokracie i mimo její oficiální podobu zvolených zastupitelů lidu, soustředěných v parlamentu. Navíc zdůrazňuje, že tento neoficiální rozměr demokracie výrazným způsobem podpirá její fungování i v oficiální podobě. Skutečná demokracie tak není tímto permanentně revolučním principem ohrožena, ale jeho prvky by měla umět využívat ke svému vylepšování a zdokonalování. Co si ale představit pod pojmem „skutečná demokracie“? Úvahy Butlerové se do značné míry inspiroují v Derridově pojetí „budoucí demokracie“ či „demokracie na příchodu“.²⁶⁷

„Skutečná demokracie má být spíše příslibem budoucí demokracie, která není omezená určitou teleologií a která není redukovatelná na konkrétní příklad svého uskutečnění. Skutečná demokracie má vytvářet takový závazek, který ‚konečnou‘ realizaci demokracie permanentně odkládá. Demokracie má být zabezpečena paradoxně skrz odpor ke své definitivní realizaci. Ať již je dosaženo jakýchkoli dílčích cílů, demokracie ‚jako takové‘ nelze nikdy dosáhnout – právě v tomto smyslu zůstává definitivní dosažení demokracie nemožné.“²⁶⁸

V pojetí Butlerové se tak nesetkáváme s pojetím globální revoluce, jako u myslitelů marxistického či postmarxistického ražení, kvůli čemuž lze jistě namítnout, že Butlerová je „pozdně kapitalistická libertariánka.“ Butlerová oproti (post)marxistům spíše zdůrazňuje revoluční pohyb, který se vždy-jíž odehrává uvnitř fungování

---

²⁶⁶ Tamtéž, s. 163.

²⁶⁷ Viz Derrida Jacques, *Voyous: Deux essais sur la raison*, Paris, Galilée, 2003, s. 33-73, 97-98. Viz též Derrida Jacques, *Politiky přátelství*, Praha, Filosofia, 1994.

²⁶⁸ Butler Judith, Connolly William, *Politics, Power and Ethics: A Discussion Between Judith Butler and William Connolly*, in *Theory & Event* 4, č. 2, 2000, s. 268. Citováno in Chambers Samuel, Carver Terrell, *Judith Butler and Political Theory*, New York, Routledge, 2008, s. 13.

demokratického systému. Ten nemá pomoci revoluce překonat stávající demokratický systém, a následně vytvořit systém nový, ale má spíše pomoci série různých událostí učinit stávající systém více vyhovujícím i pro utlačované menšiny. Cílem tak není postulovat podmínky, jak daný systém revolučně změnit, ale spíše ukázat, jak mohou progresivní změny vycházet zevnitř stávajících demokratických režimů. Veřejná shromáždění tak mohou výrazně přispět k vyvolání radikálních změn, stejně jako mohou naopak přispět k zachování stávajícího režimu. Performativita veřejného shromáždění je vposledku neutrálním jevem, kterému lze jen obtížně přisuzovat nějaké hodnotící soudy, ve smyslu progresivního či regresivního vývoji dané společnosti.

V souvislosti s výše nastíněnou teorií se však objevují určité otázky či problémy. Jedna z nich spočívá v tom, jak má být dosaženo „nepředvídatelných spojení“ napříč „nezajištěných“. Jakkoli lze podobné výzvy po vytváření takových spojení jistě ocenit, zůstává problematická pozice i v případě mnohem užšího vymezení prekariátu *jako* sociální třídy. Pokud má prekariát nahrazovat proletariát, pak lze poukázat na mnohem větší rozrůzněnost prekariátu, která může přinášet i zásadní překážky v uvažovaném vzájemném spojení, jelikož prekariát je možné interpretovat jako „třídu“, která má tendenci se donekonečna vnitřně dělit. Na úskalí zvláštního postavení a soudržnosti prekariátu ukazuje politolog Guy Standing. Podle něj prekariát postrádá stabilitu i předvídatelnost,²⁶⁹ a kvůli tomu lze od něj jen těžko očekávat možnost – byť dočasného a partikulárního – sjednocení. Nejistota prekariátu vyvolává snahy po tom, označit jako původce daného stavu nějakého konkrétního činitele: zahraniční dělníky, migranty, nezaměstnatné. Vzhledem k organizaci práce funguje „prekariát“ mimo tradiční instituce zabezpečující pracovní práva, jako jsou odbory a tak zabraňuje sebeorganizaci pracujících. Vzhledem k jazykovým a kulturním bariérám tak nová „třída“ nemůže snadno vytvořit solidaritu, která by měla radikálně „intersekcionalní“ podobu.

Zdá se tak, že Butlerová nedává dostatečný důraz na toto vnitřní rozštěpení „nezajištěných“, jejich nesoudržnost a vnitřní stratifikaci. „Nezajištění“ mohou snadno vytvořit neočekávané spojení, ale z dlouhodobého hlediska může vytvářet zásadní rozepře ohledně sdílených zájmů. To však nemusí být automaticky nevýhoda. Butlerová

²⁶⁹ Standing Guy, *Prekariát*, c. d., s. 33-35.

v tomto ohledu zdůrazňuje, jak síla performativních veřejných shromáždění spočívá právě v jejich dočasném charakteru. Jak ale ukazuje Christopher Menke v recenzi na *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, pro dosažení dlouhodobější strategie je třeba, aby se veřejné shromáždění lidu dříve nebo později přetavilo v kolektivní subjekt jiné povahy a organizace, např. do podoby politické strany.²⁷⁰

Zdá se, že síla veřejných shromáždění tak tkví v především v bezprostředním odporu vůči určité situaci. Udržení revolučního potenciálu takové události je však podmíněno transformací veřejného shromáždění lidu na politický subjekt nové úrovně, jako je politická strana či hnutí. Bylo by však nespravedlivé se domnívat, že si Butlerová tento problém neuvědomuje, neboť se pokouší o jeho řešení v rámci „nepředvídatelného spojení nezajištěných“. Zůstává ale otázkou, nakolik reálné je jeho vytvoření a zejména jeho následné dlouhodobé udržení okolo konkrétních otázek. Zdá se, že revoluční potenciál veřejných shromáždění tkví spíše v negativním vymezení se vůči stávajícímu režimu, přičemž hlavním spojujícím prvkem zúčastněných bývá zejména sdílený odpor vůči určité podobě moci. Podobná spojení se nemusí shodovat na přesné strategii politického aktivismu, ale přesto se mohou spojit za společným cílem. Fakt, že podobné spojení jsou ze své podstaty nestálá, pak nelze brát jako nevýhodu, ale zároveň to nevyhnutelně předurčuje jejich dočasný charakter.

Zřejmě nejzásadnější otázky ohledně výše nastíněné teorie vyvolává v této souvislosti rozhovor²⁷¹ k vydání *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, kde se Butlerová věnuje situaci v USA po zvolení Donalda Trumpa na prezidentský post. V tomto rozhovoru se ukazuje, kde může být nejproblematictější místo v jejím pojetí veřejného shromáždění – jakkoli se Butlerová obecně vymezuje proti „většinové“ definici lidu ve vztahu k volebním výsledkům, ve vztahu k Trumpovi neváhá argumentovat právě pomocí většinového pojetí volebních výsledků a poukazováním na složitý volební systém v USA, který umožňuje, aby byl zvolen kandidát s absolutně

²⁷⁰ Menke Christopher, *Judith Butler: Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Dostupné z WWW: <http://ndpr.nd.edu/news/notes-toward-a-performative-theory-of-assembly/> [cit. 31.5.2019]

²⁷¹ Butler Judith, Salmon Christian, *Trump, fascism, and the construction of „the people“: An interview with Judith Butler*. 29.12.2016. Dostupné z WWW: <https://www.versobooks.com/blogs/3025-trump-fascism-and-the-construction-of-the-people-an-interview-with-judith-butler> [cit. 31.5.2019] Viz též Butler Judith, *Reflections on Trump*, 18.1.2017. Dostupné z WWW: <https://web.archive.org/web/20170201060836/https://culanth.org/fieldsights/1032-reflections-on-trump> [cit. 31.5.2019]

menším počtem hlasů, tedy kandidát *de facto* menšinový. Na podobnou úvahu se přímo nabízí ironická odpověď: „Nebyla to menšina, byl to lid.“ Jakkoli by taková kritika většinového pojetí prezidentských voleb mohla být naprosto legitimní, zdá se, že je v protikladu vůči autorkou zdůrazňovanému menšinovému pojetí lidu, který se nijak nemusí překrývat s volební většinou, ale přesto dokáže prosadit své zájmy. Pokud výsledek voleb, který neodpovídá předpovědím, průzkumům a očekáváním, prohlásíme za vyjádření vůle lidu, zdá se pak, že lid může nabývat radikálně odlišné podoby, než je společenství nezajištěných menšin, které odloží své partikulární zájmy, aby společně zastávaly – Butlerovou předpokládané – progresivní požadavky. Zmíněný rozhovor s Butlerovou tak v souvislosti s výše nastíněným pojetím poukazuje na zcela zásadní problém současné liberální demokracie: pokud uznáme právo menšin na prosazení určitých zájmů i proti vůli nejširší většiny, může být následně velmi těžké uznat legitimitu situace, kdy jiné menšiny, jejichž zájmy podle svého „angažovaného“ přesvědčení nepovažujeme za progresivní, svou volbu nakonec prosadí. Performativní pojetí lidu, který se stává „sebou samým“ až v teprve na konkrétním veřejném shromáždění, by však nemuselo mít pouze podobu shromáždění na demonstraci či protestu. Nemůže mít revoluční a performativní charakter i „veřejné shromáždění“ hlasů v legitimních demokratických volbách?

Jak lze potom v rámci této performativní teorie pojmout například do jisté míry revoluční zvolení Donalda Trumpa prezidentem? Výtkám Butlerové ohledně toho, že její díky složitosti volebního systému ve Spojených státech *de facto* nevolila většina amerického lidu, lze ale v rámci její vlastní teorie performativity veřejného shromáždění namítnout, že tato „menšina“ se přesto mohla stát „lidem“, který v rozhodujícím okamžiku voleb vydal svůj hlas. Proč ostatně omezovat „performativní konstituci lidu“ jenom na „fyzické“ shromáždění lidu na demonstraci? Zdá se, že takové pojetí předpokládá poněkud „staromódní“ vymezení veřejné sféry pouze ve formě „ulice“ či „náměstí“, zkrátka konkrétního prostoru, kde musí dojít k fyzickému shromáždění většího množství osob. Jakkoli jde namítnout, že právě takové shromáždění umožňuje specifické vznesení požadavků a vytváří sjednocující charakter, není možné, aby k „performativní konstituci lidu“ docházelo také například ve „virtuálním“ prostoru sociálních sítí či ve „sterilním“ prostředí volebních místností?

Zdá se, že slabost performativní teorie tkví v předpokladech, které implicitně předjímají, kdo v dané politické situaci zastává progresivní stanovisko, a kdo naopak zastává stanovisko regresivní, ba přímo „fašistické“. Je příznačné, že při skutečně důsledném uplatnění performativní teorie lidu se mohou do dané teoretické konstrukce vrátit „binární opozice“, které předtím Butlerová natolik výrazně kritizovala. Zdá se tak, že teorie performativity má větší potenciál především ohledně subjektivní identity jedince, kde umožňuje zkoumat komplexní konstituci subjektu, který svou identitu získává v interakci mezi „svými“ činy a diskursivním prostředím. Při snaze o to, přenést teorii performativity na kolektivní subjekt ve veřejném prostoru se setkáváme s nerozhodnutelnou překážkou, která zabraňuje jednoznačně určit legitimitu daného rozhodnutí kolektivního subjektu. Performativita lidu se tak velmi snadno může vymknout z předpokládané progresivní orientace, kterou ji Butlerová přisuzuje (tj. potenciální sjednocení progresivních požadavků prekarizovaných menšin) a může naopak umožnit vyzdvihnout ty menšiny, které mají spíše snahu politické osvobození „progresivních“ menšin zastavit, a spíše hájit konzervaci svých stávajících práv.

Na rozpor mezi ústavními formulacemi o suverenitě lidu a formací moderního liberálně demokratického státu upozornil konzervativní německý politolog Peter Graf Kielmansegg ve studii *Volkssouverenität*, v níž detailně analyzuje zvláštní nesoulad mezi *de iure* ústavně zajištěnou suverenitou lidu a mezi nemožností její vlastní faktické realizace.²⁷² Suverenita lidu tak slouží pouze jako určitý „záchytný bod“ či fetiš, který ale ve skutečnosti neumožňuje, aby lid skutečně převzal vládu – v takovém případě by byly zásadně zpochybněny principy liberální demokracie. Suverenita lidu musí být vždy-jíž zprostředkována skrz instituce liberální demokracie. Kielmansegg dochází k závěru, že ústavní formulace ohledně „suverenity lidu“ nemohou sloužit jako normativní základ pro liberální stát moderní éry. Jakkoli má konzervativní „pointa“ Kielmanseggovy analýzy ukazovat spíše fakt, že pro zdárný vývoj liberální demokracie je nutné předpoklad „suverenity lidu“ opustit, stejně tak je možné ji číst zcela obráceně – jako důkaz toho, že konstitutivní prvek liberální demokracie tvoří její neschopnost dostát svým vlastním závazkům, a svůj sebelegitimizující předpoklad ohledně

---

²⁷² Kielmansegg Peter Graf, *Volkssouverenität: Eine Untersuchung der Bedingungen demokratischer Legitimität*, Stuttgart, Ernst Klett Verlag, 1977.

suverenity lidu musí dříve nebo později negovat. Suverenita lidu tak může být spojena pouze s „ustavujícím násilím“ zakládajících či revolučních momentů daného státu či s ustavujícím momentem demokracie, a poté musí být tiše opuštěna. Nepodněcuje toto popření tendenci účastníků demokracie k porušování svých vlastních demokraticky zvolených standardů? Zdá se, že porušování a zároveň rozšiřování demokratických principů je vlastně nejzazším pohonem demokracie, která je fetišisticky živena svými selháními, a rozvíjí se – a zároveň narušuje – proto, aby tato selhání následně mohla napravovat.²⁷³

Je příznačné, že radikální demokracii a „obrat k lidu“, projevující se snahou o prosazení přímé demokracie využívající institut všeobecného referenda, v dnešní politice zastávají především takové strany, které bývají svými odpůrci označovány jako populistické, případně až fašistické. V tomto smyslu je také třeba poukázat, a to zejména v souvislosti s výše nastíněnou kritikou, jak zastánci „politiky Reálna“ poukazují²⁷⁴ (v tomto kontextu Žižek a Kolozova) na to, že nejvíce radikální se dnes zdá být paradoxně hájení stávající institucionální podoby demokracie, a to v takové podobě, v jaké funguje, a doposud v Evropě fungovala. V souvislosti s tím se však objevuje zásadní otázka ohledně toho, nakolik podobná strategie odpovídá voláním po radikální „politice Reálna“? V čem je taková politika radikálně odlišná od více či méně „konzervativních“ (nikoli ve smyslu protikladu vůči politickému liberalismu, ale jako „konzervace“ současného stavu) snah, například od sociálně demokratické taktiky po co největším uchování stávajících

²⁷³ „Demokratický postoj je vždy založen na jistém fetišistickém rozštěpení: *Velmi dobře vím* (že demokratická forma je jen formou pokaženou skvrnami patologické nerozváženosti), *ale přesto* jednám, jako kdyby demokracie byla možná. Toto rozštěpení, zdaleka neindikující její fatální vadu, je pravým zdrojem síly demokracie: demokracie je schopna vzít na vědomí fakt, že její mez leží v ní samé, v jejím vnitřním ‚antagonismu‘.“ Žižek Slavoj, *Looking Awry*, Cambridge, MIT Press, 1991, s. 168. Citováno in Deanová Jodi, *Slast a politika: Žižkova politická teorie*, Praha, Filosofia, 2014, s. 130.

²⁷⁴ Kolozova Katerina, Joy Eileen, *The (Socialist) Future Is Not Necessarily Utopian: An Interview with Katerina Kolozova*, 27. 8. 2015. Dostupné z WWW:

<<https://punctumbooks.com/uncategorized/interview-with-katerina-kolozova/>> [cit. 31.5.2019]

Oproti revolučnímu charakteru politiky Reálna u Žižka nepostuluje Kolozova nutnost globální revoluce, její teorie socialismu se spíše než revolučnímu socialismu blíží akcelerationistické praxi, která se nepokouší skrze revoluci (ať již realizovanou lidem či avantgardní skupinou revolucionářů) svrhnout „třidu vykořisťovaných“, ale spíše využít „zbraně kapitálu ve prospěch všech.“ Kolozova však zpochybňuje technopozitivní předpoklad akcelerationistů ohledně emancipatorního potenciálu technologie. Cílem levicové politické teorie tak je spíše zajištění rovnostářských konsekvencí takového vyústění akcelerationistické taktiky. Viz Kolozova Katerina, *Toward a Radical Metaphysics of Socialism: Marx and Laruelle*, New York, Punctum Books, 2015.

jistot sociálního státu v pozdním kapitalismu? Není takový přístup pouhou konzervací stávající situace, která se stejně dříve nebo později rozpadne? Jak může taková strategie odpovídat „události“, „retroaktivnímu činu“, či „politice Reálna“? Taková „politika Reálna“ se v tomto případě nebezpečně blíží sociálně demokratické politice „třetí cesty“,²⁷⁵ která se, namísto radikální kritiky kapitalismu a pokusu o nalezení alternativního socio-ekonomického uspořádání, snaží spíše zachovávat zbytky sociálního státu a chránit dosavadní privilegia střední třídy. Vzhledem ke globálně politickému vývoji a množstvím výzev, které demokracii přináší (uprchlická krize, stále se zmenšující množství vlastníků světového bohatství, ekologická krize aj.), se v rámci demokracie taková snaha napříč Evropou a USA stává pomalu ale jistě voličsky neatraktivní.

Butlerová se v tomto smyslu nesnaží prosazovat radikální alternativu vůči nynějšímu systému, nýbrž se snaží radikalizovat samotnou demokracii. Snaha o radikální, přímou demokracii se ale může – a to zcela v souladu s nastíněnou performativní teorií lidu, jak jsme se pokusili ukázat výše – snadno „zvrhnout“ spíše v regresivní omezení stávající demokratické praxe, v níž následně budou zásadní otázky politické praxe řešené výhradně pomocí lidových referend či pomocí veřejných shromáždění, jejichž (ne)platnost může ve výsledku zásadně ohrozit fungování zastupitelské demokracie. Referenda jsou samozřejmě naprosto legitimním demokratickým nástrojem, bývá v nich však zcela zásadně rozhodující, jakým způsobem a v jakém kontextu je kladena otázka, na níž poté lid v referendu odpovídá své „ano“ či „ne“. Radikální či „přímá“ demokracie právě z tohoto důvodu lid pojímá jako méněcenný, protože zavádí striktně binární opozici mezi tím, kdo danou otázku klade, resp. kdo má právo se účastnit jejího vytváření a mezi těmi, kteří ji budou schvalovat a případně na ní budou také odpovídat své „ano“ či „ne“. Lid nejdřív pomocí petice potvrzuje legitimitu kladení otázky, aby se následně vyjádřil ano-ne. Na obsah samotné otázky však nemůže mít žádný vliv ani toto předběžné „petiční“ stádium. Radikální demokracie se tak střetává s problémem, jak docílit stavu, v němž bude její radikálnost prostředkem k progresivnímu vývoji, a jak zároveň zabezpečit nezvratnost dosavadních úspěchů, emancipací různých menšin, atd. Proto se zdá, že performativní teorie lidu představuje jeden z potenciálně

---

²⁷⁵ Giddens Anthony, *Třetí cesta: obnova sociální demokracie*, Praha, Mladá Fronta, 2001.

nejproblematictějších článků politického myšlení Butlerové právě vzhledem k předpokládanému progresivnímu postoji vzniknuvšího „lidu“. Jakkoli lze předpokládat, že se mohou prekarizované menšiny dočasně sjednotit pro politický boj, dříve nebo později se tento moment může obrátit proti demokracii samé.

V této souvislosti lze uvažovat právě zvolení Trumpa jako „průlom Reálna“: objevuje se politický vůdce nového typu, který bývá často považován za populistu, ačkoli v tomto případě se z populismu stává zcela nová politická forma.²⁷⁶ Překvapivé volební vítězství nového druhu politického vůdce do jisté míry připomíná radikální „čin“ o kterém mluví Žižek: to, co dříve nebylo možné a ani představitelné, při svém uskutečnění retroaktivně vepisuje do reality podmínky své vlastní možnosti. Butlerová avšak Trumpovo zvolení kritizuje jako neautentické, a nelegitimní.²⁷⁷ Pokud podle teorie Butlerové může představovat „lid“ spíše menšina, shromážděná na určité demonstraci, více než většina, která vyjádřila svůj názor u demokratických voleb, pak vzniká otázka, zda podobné pojetí nemůže skrz radikalizaci ohrozit samotnou demokracii, která přes své nedostatky přestavuje svou výhodu právě v tom, že spontánní politické síle „lidu“ zabraňuje v tom, mít bezprostřední následky na politickou realitu.

Přes časté označování Trumpa jako fašisty, kterému se nevyhne ani Butlerová, je třeba trvat na tom, že v politice „nového typu (metapopulistických) vůdců“, spojených do jisté míry s fenoménem alt-right,²⁷⁸ nelze spatřovat nějaký „návrat ke staré identitě“. Ačkoli se příznivci „temného osvětlení“ rádi odvolávají na „návrat k tradicím“ a silně konzervativním hodnotám jako jsou historicky dané role muže a ženy, rasová separace, oslava drobných kulturních odlišností, které musí být v rámci zachování rozmanitosti zachovány, musíme poukázat na formální souvislost s performativním ustanovením

---

²⁷⁶ Michael Hauser v článku *Metapopulism in-between democracy and populism: transformations of Laclau's concept of populism with Trump and Putin* rozvíjí teorii, která v Trumpově vítězství spatřuje zcela nový politický fenomén, který se vymyká Laclauově pojetí populismu. Zdá se, že vzniká nový druh „vůdce“, který se angažuje v politice zcela přímo, bez nutnosti delegování svých požadavků na nějakou politickou stranu, která by měla poté skrytě hájit jeho požadavky. „Neskryté“ takové politické formy představuje výzvu pro teorii demokracie, která předpokládá, že kapitalismus dříve nebo později jako průvodní efekt přináší právě liberální demokracii. Viz Hauser Michael, *Metapopulism in-between democracy and populism: transformations of Laclau's concept of populism with Trump and Putin*, Distinktion: Journal of Social Theory, 19:1, 2018, s. 68-87.

²⁷⁷ Butler Judith, *Reflections on Trump*, c. d.

²⁷⁸ Nagle Angela, *Kill All Normies: Online Culture Wars From 4Chan and Tumblr to Trump and the Alt-Right*, London, Zero Books, 2017.

identity „nového subjektu“. Jakkoli se může objevovat tendence k tomu, vnímat – a to jeho kritiky i podporovateli – fenomén „temného osvícenství“ jako návrat ke starým osvědčeným hodnotám, v případě „alt-right“ je nutné zdůrazňovat, že jde o radikálně nový fenomén, se zcela jiným způsobem organizace, i způsobem šíření svých myšlenek. Příliš rychlé ztotožnění tohoto nového druhu politiky s fašismem tak snadno může samotný základ teorie performativity, a příliš snadno zhatí snahu o teoretickou analýzu radikálně „nového“ fenoménu pouze skrze moralizující odsouzení. Ačkoli jistě lze chápat motivaci k tomu, prohlásit jako odsouzeníhodné volání po konci multikulturalismu, oslavu rasové čistoty, a další máme za to, že je třeba se vyhnout pokušení tato hnutí a způsoby uvažování pouze odsoudit, a následně ztotožnit s fašismem.

14 Nový feminismus nebo návrat k materialismu?

Jistý odvrát kulturně orientovaného feminismu třetí vlny od třídní analýzy a od zohlednění socioekonomických podmínek ženské práce vytváří podmínky pro vznik nového feminismu, který bude založený na materialistickém či realistickém základu, a bude schopen naznačit možnost budoucí solidarity a emancipace mezi ženami napříč třídami, národy i náboženskými skupinami. Není divu, že v souvislosti s odvrátem feminismu třetí vlny od zkoumání možnosti vytvoření silné kolektivity, jsou některé teoretické přístupy poslední doby vykreslovány jako návrat ke druhé vlně feminismu.²⁷⁹

Nina Powerová ve studii *One-Dimensional Woman (Jednorozměrná žena)*²⁸⁰ z roku 2009 ukazuje, jak se politická představitost feminismu dostala na mrtvý bod. Powerová ve zmiňované práci zkoumá proměny práce žen v pozdním kapitalismu a vzrůstajícím tlakem na self-managment, sebepropagaci a absolutní sebeidentifikaci s chutí pracovat. Ústřední tezí knihy – což ukazuje že rozhodně nejde o pouhý návrat k „exkluzivní“ tradici druhé vlně feminismu – je „přesvědčení, že ženy a muži mají inherentní schopnost být víc než jednorozměrní.“ Powerová to vykresluje skrz jejich vztah k určitým utopickým momentům v alternativních dějinách – pornografie a různé formy imaginárního života v kolektivu. Způsob, jakým Powerová problematizuje feministický cíl „zrovnoprávnění žen“, se opírá o nevyhnutelnost podřízení se nemilosrdné organizaci současného kapitalismu:

„Kam se poděly všechny zajímavé ženy? Pokud bychom se podívali na současný obraz ženskosti, vrcholem úspěchu žen jsou drahé kabelky, vibrátor, práce, byt a muž – pravděpodobně v tomto pořadí. (...) Fakt, že stupeň údajné ženské emancipace

²⁷⁹ Viz Kolozova Katerina, *Je feminismus třetí vlny v krizi?*, dostupné z WWW: <https://sok.bz/clanky/2017/je-feminismus-treti-vlny-v-krizi> [cit. 31.5.2019]

²⁸⁰ Power Nina, *One-dimensional Woman*, London, O Books, 2009. Slovenský překlad: Power Nina, *Jednorozměrná žena*, in Glosolália, 1.-5. část, 2014-2015. Její studie odkazuje na studii Herberta Marcuseho *Jednorozměrný člověk*, jež měla zásadní vliv na studentské radikální hnutí 60.let. Marcuse v této studii zkoumal tehdejší ideologické formování „šťastného a spokojeného člověka“, jehož iluze o vlastní svobodě jsou vtlačeny technologickou nadvládou. Marcuse Herbert, *Jednorozměrný člověk*, Praha, Naše Vojsko, 1991.

je v dokonalém souladu s konzumem, je nelichotivým znakem politicky bezútěšné doby.²⁸¹

Liberální feminismus tak podle Powerové velmi úspěšně zapadá do reality „pozdního“ kapitalismu, který vytváří pevný rámec politické imaginace a tím vymezuje i možnosti osvobození. Taková feministická emancipace může fungovat pouze a jen v prostředí úspěšných vrstev, původem z prvního a částečně druhého světa, a jejím výsledkem může být ve výsledku jenom přijetí konzumního způsobu života. Powerová kritizuje americké liberální feministky za to, že nejsou takovou situací znepokojené, a za to, že jsou schopné myslet emancipaci pouze v rámci současného kapitalismu a ani si nesnaží představit možné alternativy, které by mohly zpochybňovat samozřejmost podřízení se tomuto systému.

Fakt, že snaha o zrovnoprávnění může být pozoruhodně úspěšná pouze tehdy, kdy jde o bezproblémové zařazení se do kapitalistického systému ostatně neplatí jenom pro ženy, ale i pro další menšiny, jejichž jinakost neohrožuje kapitalistické fungování. Hnutí za práva homosexuálů či queer hnutí se ostatně potýkají s podobným problémem – „jinakost“ takových menšin se v posledku stává velice snadno zařaditelná do systému, který dokáže ladně inkorporovat jejich identitu. Powerová upozorňuje na tento pohyb v současném liberálním feminismu: Zrovnoprávnění „ženy jako schopné manažerky“ však nutně předpokládá i určitou sexuální politiku, která není natolik liberální, jak by se mohlo zdát: vyžaduje ženu, která bude schopná skloubit svou kariéru s osobním životem, případně dá přednost jedné z této možností a „plně se v ní realizuje“. Zdánlivá emancipace ale představuje pouze přijetí jedné předem připravených alternativ, popřípadě jejich více či ladné kombinování. Je pochopitelné, že takto pojatá emancipace se neshoduje s radikálním pojetím osvobození. Tato ideologie má podle Powerové materiální základ, a k jejímu překonání nestačí pouze být sebevíce upřímná pozice tradiční politiky: tj. pedagogická snaha o to, vysvětlovat nevzdělaným masám z „osvícené“ pozice, že jsou zmanipulované a ovládané ideologií. Neidealisticky pojatá kategorie ideologie ukazuje, že existují reálné a materiální překážky vůči snahám o

---

²⁸¹ Power Nina, *Jednorozměrná žena*, c. d., str. 71.

rovnost. Ve zmíněné studii se Powerová snaží nastínit podobu těchto překážek a rozvinout možnosti jejich kritiky a překonání.

Powerová ukazuje, jak dominantní západní ideologie umně využívá feminismus zbavený radikalismu jako určitou pomůcku při protlačování svých geopolitických strategií. Feminismus je tak zapojen do mechanismu, který se však ve výsledku zcela míjí s jeho osvobozujícím potenciálem. Powerová to rozvádí pomocí několika názorných příkladů. Jedním z nich je role feminismu v mediálním rámování invaze do Afghánistánu a Iráku. „Západ o veřejnou podporu vojenské intervence se rozpoutal prostřednictvím kombinace liberálně ‚feministického‘ diskursu o právech a jestřábí premisy, podle níž může být řešením tohoto problému pouze kobercové bombardování utlačitelského nepřítele.“²⁸² Takové snahy ale ve výsledku k šíření demokracie a progresivních hodnot nepřispívají protože v daných zemích přispívají k tomu, že je feminismus ztotožněn se strategií „okupantů a kulturních imperialistů.“ Powerová se zamýšlí nad tím, jak by feminismus mohl být rozšířen na celé politické spektrum. Právě spojení imperialismu s liberálním feminismem vytváří situaci, ve které je žena trestána za to, že je utlačována. Powerová to ukazuje na příkladu debaty ohledně nošení šátků ve Francii.²⁸³ Snaha potrestat patriarchální tradice nakonec dopadá jenom na ty ženy, které se z nich jediné mohou vymanit, případně si tyto tradice mohou přisvojit jako formu kritické distance či zachování určité identity.

Přestože Powerová tematizuje mnohé otázky související s materiální situací žen a problematiky „kolektivní subjektivity“ v současném kapitalismu; je otázka zda hovořit o návratu k druhé vlně, novém feminismu.²⁸⁴

Zároveň se kritika Powerové vymyká obvyklým marxistickým argumentům proti příliš partikulárnímu a kulturnímu zaměření. Zdá se, že odsuzovat feministické myšlení za to, že se nesnaží bojovat primárně proti kapitalismu, by se zcela míjelo s reálnou možností dosáhnout minimalizaci utrpení, bolesti či vykořisťování i v současné situaci. Powerová

---

²⁸² Power Nina, *Jednorozměrná žena*, c. d., s. 76

²⁸³ Tamtéž. Viz též Butler Judith, *Rámce Války*, c.d., s. 108.

²⁸⁴ K problematice „post-poststrukturalistického“ feminismu viz Kolozova Katerina, Joy Eileen A. (ed.), *After the Speculative Turn*, New York, Punctum Books, 2016. Dostupné z WWW: <https://punctumbooks.com/titles/after-the-speculative-turn-realism-philosophy-and-feminism/> [cit. 31.5.2019]

ovšem přesto zásadně upozorňuje na potřebu obnovy politické imaginace ve feministickém myšlení. Kritické myšlení má představovat výzvy současnému systému a ne se snažit se mu co nejvíce přizpůsobit. V kontextu politického myšlení Butlerové je třeba zdůraznit, že taková snaha není omezena na feminismus, ale i na queer teorii. Identity, které se vymykají z obvyklé heteronormativní představy lze pozoruhodně snadno začlenit do fungování kapitalistického systému. Oproti radikálním politickým strategiím z počátku těchto hnutí na přelomu 60. a 70. let lze mluvit o postupné normalizaci: tento pohyb zkoumá Jasbir Puarová ve studii *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times* na příkladu zrovnoprávnění v proměňujícím se kontextu – „progresivním“ požadavkem se stává, aby mohly tyto menšiny vstupovat do armády bez obav o problémy při vystupování pod svou identitou.²⁸⁵ Puarová poukazuje na koncepci homonacionalismu, který ukazuje, jak snadno mohou menšiny, které dostaly v daném režimu svá práva, zaujmout vůči jiným menšinám (muslimové) stejné vylučovací strategie, jaké vůči nim většinová společnost uplatňovala dříve.

Na stejný problém poukázala Butlerová, když upozornila na představu ohledně náboženských menšin, u kterých se předpokládá neschopnost uznat odlišnou sexuální identitu. Přijetí „queer“ identit se tak může stát i předmětem policejní praxe.²⁸⁶ Jak ukazuje v *Rámcích války*, když kritizuje nizozemské nařízení zkoumající civilizovanost na základě uznání homosexuálních identit. Bylo by proto nedůsledné obviňovat Butlerovou, že tuto představu o feminismus schvaluje, když v *Undoing Gender* tvrdí:

„vztah mezi feminismem a levicí je ožehavé téma, jelikož nyní existují podoby feminismu, které podporují byznys a snaží se zdůrazňovat potenciál žen v podnikání, přičemž využívají takové modely sebevyjadřování, které dříve byly výsadou progresivní část tohoto hnutí.“²⁸⁷

---

²⁸⁵ Puar Jasbir, *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*, Durham, Duke University Press, 2007.

²⁸⁶ Viz Butler Judith, *Rámce Války*, c.d.. s. 94-96.

²⁸⁷ Butler Judith, *Undoing Gender*, c.d., s. 175.

Butlerová ale neurčitost, nedotvořenost a vnitřní rozporuplnost feminismu nahlíží jako výhodu, jelikož právě nemožnost zahrnout politiku feminismu do jednoho soudržného celku jasně vymezených stanovisek či premis ukazuje, že jde o vitální hnutí, které dokáže vyvolávat plodné diskuze ohledně svých často protichůdných interpretací a navíc dokáže úspěšně pracovat s „nepotlačitelnou, demokratickou kakofonií své identity.“²⁸⁸ Politika takto pojatého feminismu vystihuje mnohem obecnější danost, a sice to, že všichni členky a členové zdánlivě jednotné komunity spolu nikdy nemůžou souhlasit a že jejich nejvlastnější hodnoty musejí být otevřené vyjednávání. Butlerová tvrdí, že právě tento vnitřní antagonismus či nesoulad uvádí feministické hnutí v pohyb, a snaha toto dnutí sjednotit v homogenní celek by byla mnohem nebezpečnější, než výše zmiňovaná „neurčitost“. Stejně tak poukazuje na to, že nelze nikdy rozdělovat feministickou politickou teorii od feministického hnutí a aktivismu. Jak teorie, tak aktivismus musí být vzájemně provázány a skrze to se inspirovat k další činnosti. Butlerová zdůrazňuje, že právě nesoulad mezi feminismem druhé a třetí vlny ukázal, že v globálním kontextu vždy budou existovat protichůdné názory ohledně strategie tohoto hnutí i inklinací feministického myšlení.²⁸⁹

Přesto se Butlerová v *Undoing Gender* snaží zohlednit kategorie, obvykle vlastní „materialistickému feminismu“, a tvrdí, že otázka ženské práce tvoří nejdůležitější problém, který feminismus třetí vlny nedokázal zcela produktivně uchopit. Butlerová zde tvrdí, že se v pojetí prekarizace znovu setkáváme s problematikou rozvíjenou socialistickými feministkami, a ukazuje se důležitost témat jako je ekonomika domácnosti, reprodukce práce, rozdíly v produkci negramotnosti a chudoby. Podle Butlerové prekarizace popisuje proces, skrz který je nejširší vrstva populace nucena zvykat si nejen na nejistotu pracovního uplatnění, ale na mnohem obecnější nejistotu. V takové situaci postupně zanikají rozdíly mezi zaměstnanými a nezaměstnanými. Prekarizace je však nejsilněji spojena s očekáváním budoucích událostí: nezajištěnost se projevuje právě v pocitu z budoucnosti a v krizi politické imaginace.²⁹⁰ Přesto právě znevýhodnění na trhu práce tvoří faktor, který spojuje ženy na celém světě a v tomto

---

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ Butler Judith, *Dispossession: The Performative in the Political. Conversations with Athena Athanasiou*, Cambridge, Polity Press, 2013, s. 78.

ohledu představuje radikálně univerzalistický faktor, který by mohl sloužit k potenciálnímu sjednocení. Podle Powerové bylo však radikální myšlení feminismu zcela zastoupeno zrovnoprávněním v rámci kapitalismu a očekáváním, že se ženy zařadí do pracovního procesu stejně ladně jako muži. Inkluzivita feminismu, schopnost problematizovat základy vlastní identity a zohlednit možnost politické solidarity s jinými, radikálně odlišnými menšinami, umožňuje, aby se původně „politická strategie určité identity“, mohla stát univerzalistickým projektem, který dokonce umožní zohlednit i subjektivity, které se vymykají z přísně humanistického vymezení. Pokud je v díle Kolozovy teoreticky interpretována možnost politické solidarity, vyplývající ze sdílené „zkušenosti s bolestí“, pak je třeba dodat, že nejružnější koncepty, vycházející z „nového“ feminismu míří tímto směrem: vymykají se z postmoderních koncepcí a uznávají jistou míru realismu/materialismu, byť je interpretují různými způsoby.²⁹¹

Jedním z aspektů společně sdílené solidarity, schopné překonat větší či menší difference, může být právě solidarita založená na faktoru, který je obvykle prohlašován za veskrze subjektivní: na utrpení, a to ve formě nesnesitelné fyzické bolesti, strukturálního kapitalistického vykořisťování či nehmotného zraňování skrze jazyk. Bolest tvoří zkušenost, která je univerzální, reálná, materialistická a to bez ohledu na to, zda je způsobena prostředky diskursivními (např. nenávistná řeč) nebo fyzickými.

Kolozova v této souvislosti upozorňuje²⁹² na rozdělení mezi „reálným“ a „nereálným“, které je klíčové pro politické a etické myšlení Butlerové. Tento posun značí klíčovou změnu teoretického důrazu v dílech po roce 2000. Studie *Precarious Life* a *Rámce války* potvrzují tento posun a ukazují přesun zájmu Butlerové k otázce, co to znamená „být reálný“ (a to nezávisle na tom, zda je toto „reálno“ vytvořeno diskursivně) v jejím politickém myšlení. Tento posun je také důležitý v souvislosti s tím, jaký důraz se

---

²⁹¹ Jde např. mikrofeminismus Luciany Parisi (Parisi Luciana, *Abstract Sex: Philosophy, Biotechnology and the Mutations of Desire*, Continuum, London, 2004.), agenciální realismus Karen Baradové (Barad Karen, *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Durham, Duke University Press, 2007.) manifest xenofeminismu kolektivu Laboria Cuboniks (Cuboniks Laboria [aut. kol.], *Xenofeminismus: politika odcizení*, in *Mysl v Terénu: Filosofický realismus v 21. století*, Janoščík Václav, Likavčan Lukáš, Růžička Jiří (ed.), Praha, AVU/Display, 2017, s. 173-183. Viz též Helen Hester, *Xenofeminism*, Cambridge, Polity Press, 2018.) či genderový nihilismus (Escalante Alyson, *Gender Nihilism: An Anti-Manifesto*, dostupné z WWW: <<https://libcom.org/library/gender-nihilism-anti-manifesto>> [cit. 31.5.2019] Viz též *What Is Gender Nihilism? [A Reader]*, kol. aut., Contagion Press, 2016.).

²⁹² Kolozova Katerina, *Cut of the Real*, c. d., s. 72.

objevuje vůči uznání takových událostí, které mohou existovat před diskursem či mimo diskurs. Butlerová v *Undoing Gender* volá po nutnosti uznání „reálného“ statusu pro dané individuum či skupinu, jejíž či jehož „Reálný“ status se stává otázkou politického uznání. Těm jedincům nebo skupinám, kterým je status „Reálna“ upřen a jejichž životy byly prohlášeny za „nereálné“, je stejně tak upřen i politický status a stávají se obětí politické anihilace. Označit jedince či skupinu za „nereálnou“ je jistý druh brutálního politického útlu. Diskursivní vymazání jména či projevu jedince či kolektivu znamená jeho kompletní umlčení: jeho odstranění z politické agory je aktem vyřazení z politického pole. Derealizace má v tomto smyslu radikální účinek, neboť i kdyby se tyto „nereálné“ hlasy dostaly k až nám, zůstanou stejně nerozeznatelné a nesrozumitelné.

Kolozova klade otázku, zda samotný „holý život“²⁹³ může mít politický význam a poukazuje na to, že oproti poststrukturalistickým koncepcím může existovat prelingvistická identifikace s Druhým, která může fungovat mimo struktury diskursu. Revoluční potenciál takového pojetí umožňuje zajistit inkluzivitu politického pole, které nebude nutně omezené pouze na člověka. Samotné tělo se stává místem jednání, protože je to právě tělesné utrpení, které umožňuje identifikovat se s Druhým, a to bez nutnosti lingvisticko-diskursivního zprostředkování.

Politická emancipace či získání politických práv a moci spočívá v tom, že oblast „reálna“ budou schopni obsadit právě ti, kteří bývají jinak označováni jako „nereální“ - ti, kterým byla upřena základní možnost rozpoznání ze strany společnosti, a to nejen ohledně (lidských) práv, ale z hlediska samotného nejzazšího uznání jejich existence, jakožto účasti na realitě. Butlerová v celém svém díle volá po uznání marginalizovaných a zavržených většinou společností, a ačkoli jejich emancipace nespočívá pouze v zajištění (lidských) práv,²⁹⁴ přesto zůstává Butlerová do jisté míry limitována předpokladem humanismu a nedokáže jej překročit. Ilustrativním vyjádřením Butlerové je v tomto smyslu rozhovor s Adrianou Zaharijevič:

---

²⁹³ Viz Agamben Giorgio, *Homo Sacer*, Praha, Oikymen, 2011.

²⁹⁴ Kolozova Katerina, *Cut of the Real*, c. d., s. 73.

„Pojem ‚člověk‘ nemůžeme opustit, stejně jako již můžeme být ‚humanisty‘ v tradičním smyslu tohoto termínu. Pojem ‚člověk‘ je na jednu stranu ‚kontaminován‘ formami mocenského útlaku, na druhou stranu tento pojem slouží nikoli jako základ, ale jako kritérium pro rozpoznání druhých. Právě kvůli tomu, že stále existují ti, kteří ještě nebyli či obvykle nebývají označeni jako ‚lidé‘, je třeba pojem ‚člověk‘ udržet, abychom byli schopni rozumět tomu, jak se napříč historií proměňuje. Stejně tak je důležité zkoumat, jak rozlišení mezi člověkem a zvířetem je používáno k ustanovení rasových hierarchií mezi lidmi – právě proto je třeba upozornit, že člověk je také jedním ze zvířat.“²⁹⁵

Samotný pojem „člověk“ je třeba nahlížet v rámci teorie performativity - „člověk“ nemá neměnnou esenci, ale je to kategorie, která vzniká tak říkajíc „za pochodu.“ Kolozova přesto spatřuje²⁹⁶ revolučnost přístupu Butlerové v jejím pojetí truchlení, které přes svůj zdánlivě soliterní charakter může sloužit jako zdroj politické solidarity.²⁹⁷ Truchlení umožňuje se identifikovat se samotným utrpením, které prožívá Druhý.²⁹⁸ Identifikace s utrpením Druhého tak má potenciál vytvářet politickou solidaritu, která se utváří nezávisle na diskursivní rovině. „Pokud se identifikujeme se ‚samotným utrpením‘, identifikujeme se tak (...) s nejzazší zkušeností bolesti, což je prelingvistická kategorie.“²⁹⁹

Kolozova poukazuje na politické implikace prelingvistických předpokladů v pozdějším myšlení Butlerové. Tělo je a zároveň není mé (pod mou kontrolou), je vystavené bolesti – to je prelingvistická a společně sdílená vlastnost, která konstituuje subjekt.³⁰⁰ Kolozova však tvrdí, že lingvistický feminismus vycházející z poststrukturalismu a feminismus materialistický či realistický se vzájemně nevylučuje, ale naopak, analýzy

²⁹⁵ Butler Judith, Zaharijević Adriana, *In conversation with Judith Butler: Binds yet to be settled*, Filozofija i društvo, XXVII (1), 2016, s. 107. Dostupné z WWW: [http://journal.institfdt.bg.ac.rs/index.php?journal=fid&page=article&op=view&path\[\]=556](http://journal.institfdt.bg.ac.rs/index.php?journal=fid&page=article&op=view&path[]=556)

²⁹⁶ Kolozova Katerina, *The Lived Revolution*, c. d., s. 115.

²⁹⁷ Srov. Kolozova Katerina, *Cut of the Real*, c. d., s. 49, kde Kolozova cituje Butlerovou: „Mnoho lidí si myslí, že smutek je privatizující, že nás vrací do soliterní situace, nicméně já si spíše myslím, že truchlení odhaluje konstitutivní socialitu já“, a umožňuje vytvořit základ pro myšlení politické komunity komplexního řádu.“ Butler Judith, *Undoing Gender*, c. d., s. 19.

²⁹⁸ Butler, *Undoing Gender*, c. d., s. 30.

²⁹⁹ Kolozova Katerina, *The Lived Revolution*, c. d., s. 116.

³⁰⁰ Butler Judith, *Undoing Gender*, c. d., s. 145-146.

každého směru jsou cenné a mohou se vzájemně vhodně doplňovat. Politická teorie feminismu by se tak měla zaměřit jak na analýzu partikulární, tak na analýzu univerzalistickou. Ta má oproti zkoumání různých diferenciací vycházet spíše z toho „že subjektivní pozice žen má na globální úrovni ekonomicky nižší postavení. Ženy jsou vystaveny silnějšímu ekonomickému vykořisťování ve všech společnostech. To zahrnuje jak cis- i trans-ženy, západní i východní kultury, ženy z vyšších i nižších tříd.“³⁰¹

Postoj Kolozovy velmi výstižně shrnuje John Ó Maoilearca ve studii *All Thoughts Are Equal (Všechny myšlenky jsou rovné)* upozorňuje, že zakoušení bolesti vytváří možnost universalistické politické solidarity, která umožní zahrnout zvířata do nového druhu politiky, neboť se taková „solidarita těl zakoušejících bolest“ nutně vymyká omezení jednoznačně humanistickou orientací: „V knize *The Lived Revolution* se solidarita s jakýmkoli „tělem zakoušejícím bolesti“ stává novým „politickým univerzálnem“. Reálná, žitá revoluce se stává tělesným postojem či stanoviskem, zaujatým proti bolesti, vytvářející možnost solidarity, která bude moci být sdílená jak lidmi, tak ne-lidskými zvířaty: „v jádru člověka je to, co se nachází mimo (či spíše za) lidství(m) – Tělo, organismus vystavený bolesti a čelící nezrušitelnému volání po sebezachování, vždy-jíž zapojený do boje o přežití.“³⁰²

Situaci, kdy bolest a utrpení může sloužit jako sjednocující faktor a nabývat politický rozměr, nelze jistě chápat jako „esenciální“ základ subjektu politické solidarity, ale spíše jako provizorní a dočasnou zbraň v boji proti útlaku, zneuznání či dalším podobám násilí. Jakkoli je utrpení a truchlení³⁰³ faktorem, který jen těžko může být považován za pozitivní, přesto může v určitém momentu sloužit jako sjednocující prvek pro vznik takových spojení, které se vymykají uvažování kolektivního subjektu v tradičních politických teoriích.

---

³⁰¹ Kolozova Katerina, *Je feminismus třetí vlny v krizi*, dostupné z WWW: <<https://sok.bz/clanky/2017/je-feminismus-treti-vlny-v-krizi>> [cit. 31.5.2019]

³⁰² Maoilearca John Ó, *All Thoughts Are Equal*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2015, s. 213-214.

³⁰³ Jak upozorňuje Lisa Dischová, Butlerová se nesnaží tvrdit, že truchlení dokáže reálně zlepšovat naši společnost, ale snaží se nalézt způsob, jak z truchlení učinit politicky relevantní záležitost. Disch Lisa, *Judith Butler and the Politics of the Performative*, Political Theory, Vol. 27, No. 4 (Aug., 1999), s. 545-559.

Závěr

V předložené disertační práci jsme se pokusili kriticky analyzovat politické myšlení Judith Butlerové. Poslední dvě kapitoly naznačují, jakým směrem může směřovat kritika a návaznost na myšlení Butlerové z pozic realismu či materialismu. Tento vývoj však neplatí pouze pro recepci či kritiku Butlerové, ale jak jsme se pokusili ukázat, platí také, pokud vezmeme v potaz postupný přesun zájmu Butlerové samotné – snaha o zkoumání výhradně diskursivně-lingvistického utváření subjektivní identity naráží na přelomu 20. a 21. století na mnohé problémy. Je stále možné předpokládat politicky progresivní charakter poststrukturalistické snahy o to, vyhnout se stabilní, pevné identitě a namísto jednoty prosazovat odvozenost identity subjektu od vnějších sil, a zdůrazňovat mnohost, různost a nestabilitu? Nestaly se tyto vlastnosti s rozvojem tzv. pozdního kapitalismu spíše podmínkou *sine qua non* úspěšného života v současném uspořádání společnosti? Důraz na mnohost a nestabilitu se projevuje i v politické rovině – možnost kolektivního odporu vůči stávajícímu systému je omezená na minimum, a oproti tomu je zdůrazňována potřeba mnohosti perspektiv, míst odporu a různosti

realizace jedinců? Není takový požadavek v souladu se „spontánní ideologií“ současnosti, která raději připouští postupné přisuzování práv různým menšinám ve stávajícím systému, než aby dovolila vznik silné kolektivní subjektivity, která by mohla předpoklady stávajícího systému zpochybnit? Není tak postmodernou vyzdvihoaná oslava mnohosti a nestability spíše příznakem jediné možné subjektivity, kterou tento režim dovoluje?

Politické myšlení Butlerové, přes důraz na analýzu konkrétních událostí, rozvíjí kritiku identitární politiky feminismu a LGBT+ právě tímto směrem, a snaží se jeho potenciál rozšířit do podoby souboru univerzalistických strategií, které budou schopny uvést v soulad partikulární požadavky se snahou o „neustálý revizionismus“ svých základů. Pokusili jsme se ukázat, že myšlení Butlerové od je značně vzdálenou od zkoumání „podmínek možností“ radikálního konstruktivismu, a často přesahuje uznání (byť minimální) formy realismu či materialismu, když připouští existenci takových oblastí, které se radikálně vymykají výhradně diskursivním charakteristikám („žitelný život“, „nezajištěný život“, „nezajištěnost“). To však v žádném případě nepředstavuje opuštění či popření původních východisek, ale spíše jejich rozvinutí. Pokusili jsme se průběžně rozvinout kritické čtení autorčin koncepcí, a zejména v závěru práce jsme se snažili poukázat na problémy v autorčině koncepci, které potenciálně mohou vést ke krizi demokracie. To ale ukazuje spíše na výhodu autorčina myšlení: není omezené kladením formálních rámců na zkoumané oblasti, ale myšlení rozvíjí nesubstančně, formou „konstantního revizionismu“.

Lze se domnívat, že spíše než o selhání autorčina myšlení jde o širší problém vztahu budoucnosti politické imaginace. Jak ostatně v přechodové době nastínit politické koncepce, jejichž platnost bude relevantní vzhledem ke stále rychlejšímu vývoji společnosti? Myšlení Butlerové může poskytnout klíč k tomu, proč nelze vnímat boj za práva žen a menšin (feminismus, LGBT+ aktivismus) a kritiku kapitalismu (radikální levice) za vzájemně se vylučující taktiky. Ačkoli je možné Butlerovou označit jako libertariánku, pouze za předpokladu uznání její kritiky liberální politické filosofie a praxe. Butlerová ale nepožaduje garanci co největší míry svobody – právě zdůraznění toho, že „život každého jedince je do jisté míry vždy v rukou druhých“³⁰⁴ a její analýzy

³⁰⁴ Butlerová Judith, *Rámce války*, c. d., s. 19.

možného zrodu kolektivního subjektu – „lidu“ [the people], ukazují, že se Butlerová zásadním způsobem vymyká z tradice liberalismu i libertariánství. To se ukazuje také tehdy, když Butlerová zdůrazňuje, jak snadno může liberální kapitalismus inkorporovat původně radikální snahu o osvobození a uznání nejrozličnějších menšin, a používat jí v rámci svých geopolitických zájmů. V souvislosti s nastíněnými kritikami jsme ukázali, jak stimulující dokáže myšlení Judith Butlerové být, když vedlo v mnohém, často si zcela protiřečícím kritikám. Myšlení Butlerová tvoří jeden z neoriginálnějších způsobů filosofické reflexe politicko-etických problémů současnosti, které se snaží analyzovat v jejich komplexitě a neredukovat zkoumané jevy pomocí formalizujících schémat. V analýze několika témat jsme se pokusili ukázat, že myšlení autorky nemá charakter „ligvistického absolutismu“, ale nevylučuje ani analýzy materialistické či realistické. To neplatí pouze pro myšlení Butlerové po roce 2001, ale i pro její dřívější dílo. Spíše než definitivní rozhodnutí mezi materialismem či diskursivitou, se myšlení Butlerové zaměřuje na neustálé promýšlení jejich prolínání těchto kategorií. Jakkoli taková snaha může být vnímána kvůli svému konstitutivně nedefinitivnímu charakteru jako neuspokojivá, je třeba minimálně uznat, že je výsostně filosofická.

Seznam použité literatury

Agacinski Sylviane, *Deux mères = un père?*, Le Monde, 2.3 2013. Dostupné z WWW: http://www.lemonde.fr/idees/article/2013/02/03/deux-meres-un-pere_1826278_3232.html [cit. 31.5.2019]

Agamben Giorgio, *Homo Sacer*, Praha, Oikoymenh, 2011.

Althusser Louis, *Ideologie a ideologické státní aparáty*, in *Společenské vědy a audioviz*, Bendová Helena, Strnad Matěj, Praha, NAMU, 2015.

Arendtová, Hannah, *Vita Activa*, Praha, OIKOYMENH, 2007,

Austin John Langshaw, *Jak udělat něco slovy*, Praha, Filosofie, 2000.

Badiou Alain, Roudinesco Elisabeth, Smith Jason E., *Jacques Lacan, Past and Present: A Dialogue* Columbia University Press, 2014.

Badiou Alain, *What is Love?*, Dostupné z WWW: <http://theoryleaks.org/text/articles/alain-badiou/what-is-love/> [cit. 31.5.2019]

- Barad Karen, *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, Duke University Press, 2007.
- Barša Pavel, *Judith Butlerová a teorie performativního rodu*. Filosofický časopis, Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1999,
- Benhabib Seyla, *Situating the self: Gender, community and postmoderism in contemporary ethics*, Oxford, Blackwell 1992,
- Bersani Leo, *The Freudian Body: Psychoanalysis and Art*, New York, Columbia University Press, 1986.
- Bersani Leo, *Is the Rectum a Grave? and Other Essays*, Chicago, The University of Chicago Press, 2010.
- Butler Judith, *Lesbian S&M: The politics of dis-illusion*, in *Against Sadomasochism: a radical feminist analysis*, (ed.) Linden Robin Ruth, Pagano Darlene R., Russel E.H. Diana, Star Leigh Susan, San Francisco, Frog in the Well, 1982.
- Butler Judith, *Gender Trouble*, Routledge, New York, 1990. Druhé vydání: Butler Judith, *Gender Trouble*, Routledge, New York, 1999. Slovenský překlad druhého vydání: Butler Judith, *Trampoty s rodom*, Bratislava, Aspekt, 2014. Český překlad (1. kapitola): Butlerová Judith, *Subjekty pohlaví/genderu/touhy*, in *Společenské vědy a audiovizu*, Bendová Helena, Strnad Matěj (ed.), Praha, NAMU, 2014, s. 671-712.
- Butler Judith, *Bodies That Matter*, Psychology Press, London, 1993. Český překlad: Butlerová Judith, *Závažná těla*, Praha, Karolinum, 2016.
- Butler Judith, Rubin Gayle, *Sexual Traffic: Interview of Gayle Rubin with Judith Butler*. In *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 6.2+3, 1994.
- Butler Judith, *Contingent Foundations: Feminism and the Question of „Postmodernism“*, In *Feminist Contentions. A Philosophical Exchange*, Nicholson Linda (ed.), New York & London, Routledge, 1995, str. 3-21. Slovenský překlad: Butler Judith, in *ASPEKT*, 1/1998, přel. Ľubica Hábová, Artfórum, Bratislava, 1998, str. 39-47.
- Butler Judith, *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, New York, Routledge, 1997. Slovenský překlad první kapitoly: Butler Judith, *O jazyku, ubližování a cenzúre*. in *Aspekt*, 3/1997, s. 50-61.
- Butler Judith, *Psychic Life of Power*, Stanford, Stanford University Press, 1997.
- Butler Judith, Kirby Vicki, *On speech, race and melancholia: an interview with Judith Butler*, *Theory, Culture & Society*, 1999, Vol. 16, 2, s. 163-174.

- Butler Judith, *Antigone's Claim*, New York, Columbia University Press, 2000.
- Butler Judith, Laclau Ernesto, Žižek Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues On The Left*, London & New York, Verso, 2000.
- Butler Judith, Connolly William, *Politics, Power and Ethics: A Discussion Between Judith Butler and William Connolly*, in *Theory & Event* 4, č. 2, 2000, s. 268.
Citováno in Chambers Samuel, Carver Terrell, *Judith Butler and Political Theory*, New York, Routledge, 2008,
- Butler Judith, *Is Kinship Always Already Heterosexual?*, in *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 13.1 (2002), Durham, Duke University Press. Viz též Butler Judith, *Undoing Gender*, c. d., s. 102-131.
- Butler Judith, *No, it's not anti-semitic*, *London Review of Books*, 25, 16, 2003.
Dostupné z WWW: <<https://www.lrb.co.uk/v25/n16/judith-butler/no-its-not-anti-semitic>> [cit. 31.5.2019]
- Butler Judith, *Precarious Life*, London, Verso, 2004.
- Butler Judith, *Undoing Gender*, New York, Routledge, 2004.
- Butler Judith, Kolozova Katerina, Trajanoski Zarko (ed.), *Conversations with Judith Butler*, Euro-Balkan, Skopje, 2007.
- Butler Judith, Spivak Gayatri, *Who Sings the Nation-State?*, Oxford, Seagull Books, 2008.
- Butler Judith, *Frames of War*, London, Verso, 2009. Český překlad: Butlerová Judith, *Rámce války*, Praha, Karolinum, 2013.
- Butler Judith *Parting Ways*, New York, Columbia University Press, 2012.
- Butler Judith, *Dispossession: The Performative in the Political. Conversations with Athena Athanasiou*, Cambridge, Polity Press, 2013.
- Butler Judith, Williams Cristan, *Gender Performance: The TransAdvocate interviews Judith Butler*, 1.5.2014, dostupné z WWW:
<https://www.transadvocate.com/gender-performance-the-transadvocate-interviews-judith-butler_n_13652.htm> [cit. 31.5.2019]
- Butler Judith, Falcone Daniel, *Judith Butler: On Israel, Palestine and Unacceptable Dimensions of the Status Quo*, 28.10.2014. Dostupné z WWW: <<https://truthout.org/articles/judith-butler-on-israel-palestine-and-unacceptable-dimensions-of-the-status-quo/>> [cit. 31.5.2019]

- Butler Judith, *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, Cambridge, Harvard University Press, 2015.
- Butler Judith, RWM Son[i]a, *Interview with Judith Butler about politics, economy, control societies, gender and identity*. Zvuková nahrávka. 2016. Dostupné z WWW: <<https://www.macba.cat/en/rwm-sonia-judith-butler>> [cit. 31. 5. 2019]
- Butler Judith, Zaharijević Adriana, *In conversation with Judith Butler: Binds yet to be settled*, Filozofija i društvo, XXVII (1), 2016. Dostupné z WWW: <[http://journal.instifdt.bg.ac.rs/index.php?journal=fid&page=article&op=view&path\[\]=556](http://journal.instifdt.bg.ac.rs/index.php?journal=fid&page=article&op=view&path[]=556)> [cit. 31. 5. 2019]
- Butler Judith, Salmon Christian, *Trump, fascism, and the construction of „the people“: An interview with Judith Butler*. 29.12.2016. Dostupné z WWW: <https://www.versobooks.com/blogs/3025-trump-fascism-and-the-construction-of-the-people-an-interview-with-judith-butler> [cit. 31.5.2019]
- Butler Judith, *Reflections on Trump*, 18.1.2017. Dostupné z WWW: <<https://web.archive.org/web/20170201060836/https://culanth.org/fieldsights/1032-reflections-on-trump>> [cit. 31.5.2019]
- Coole Diana, *Butler's phenomenological existentialism*, in *Judith Butler's Precarious Politics*, (ed.) Carver Terrell, Chambers Samuel, New York, Routledge, 2008, s. 11-28.
- Coyote Ivan, Sharman Zena (ed.), *Persistence: All Ways Butch and Femme*, Vancouver, Arsenal Pulp Press, 2011.
- Cuboniks Laboria (aut. kol.), *Xenofeminismus: politika odcizení*, in *Mysl v Terénu: Filosofický realismus v 21. století*, Janoščík Václav, Likavčan Lukáš, Růžička Jiří (ed.), Praha, AVU/Display, 2017, s. 173-183.
- Dean Tim, *Beyond Sexuality*, Chicago, University of Chicago Press, 2000.
- Dean Tim, *Unlimited Intimacy: Reflections on the Subculture of Barebacking*, Chicago, The University of Chicago Press, 2009.
- Deanová Jodi, *Slast a politika: Žižkova politická teorie*, Praha, Filosofía, 2014.
- Derrida Jacques, *Texty k dekonstrukci*, Bratislava, Archa, 1993.
- Derrida Jacques, *Voyous: Deux essais sur la raison*, Paris, Galiée, 2003.
- Derrida Jacques, *Politiky přátelství*, Praha, Filosofía, 1994.

- Eribon Didier, *Michel Foucault (1926-1984)*, Praha, Academia, 2002.
- Digester Peter, *Performativity Trouble: Postmodern Feminism and Essential Subjects*, in *Political Research Quarterly*, Vol. 47, No. 3 (September 1994),
- Disch Lisa, *Judith Butler and the Politics of the Performative*, *Political Theory*, Vol. 27, No. 4 (Aug., 1999), s. 545-559.
- Drake Jennifer, Heywood Leslie, 'It's All About the Benjamins': *Economic Determinants of Third Wave Feminism in the United States*, in *Third Wave Feminism: A Critical Exploration*, ed. Stacy Gillis, Gillian Howie, Rebecca Munford, New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- Duggan Lisa, Hunter Nan D., *Sex wars: sexual dissent and political culture*, New York, Routledge, 2006.
- Dworkin Andrea, *Pornography: Possession of women*, New York, Putnam, 1981.
- Dworkin Andrea, *Life and Death: Unapologetic Writings on the Continuing War Against Women*. New York, Free Press,
- Edelman Lee, *No Future: Queer Theory and the Death Drive*, Durham, Duke University Press Books, 2004.
- Escalante Alyson, *Gender Nihilism: An Anti-Manifesto*, dostupné z WWW: <<https://libcom.org/library/gender-nihilism-anti-manifesto>> [cit. 31.5.2019]
- Ferguson Ann, *Butler, Subjectivity, Sex/Gender, and a Postmodern Theory of Gender*, in *Ethics and Politics: Feminist Ethics and Social Theory*, Andrew Barbara S., Keller Jean Clare, Schwartzman Lisa H. (ed.), Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2005.
- Fischer Molly, *It's Judith Butler's World*, dostupné z WWW: <<https://www.thecut.com/2016/06/judith-butler-c-v-r.html>> [cit. 31. 5. 2019].
- Foucault Michel, *Archeologie vědění*, Praha, Herrmann & synové, 2002
- Foucault Michel, *Dějiny sexuality: Vůle k vědění*, přel. Čestmír Pelikán, Praha, Herrmann & synové, 1999,
- Foucault Michel, *Slova a věci*, Brno, Computer Press, 2007.
- Fulka Josef, *Od interpelace k performativu (Feminismus a konstrukce rodové identity)*, Sociální studia 7, Sborník prací fakulty sociálních studií brněnské univerzity, 2002.
- Fulka Josef, *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, Praha, Herrmann & synové, 2008.

- Giddens Anthony, *Třetí cesta: obnova sociální demokracie*, Praha, Mladá Fronta, 2001.
- Gillis Stacy, Howie Gillian, Munford Rebecca(ed.), *Third Wave Feminism: A Critical Exploration*, New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- Gould Deborah B., *Moving Politics: Emotion and ACT UP's Fight against AIDS*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 2009.
- Halperin David, *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*, Oxford, Oxford University Press, 1995.
- Halperin David, *The Normalization of Queer Theory*, in *Journal of Homosexuality*, 45, 2003.
- Hanisch Carol, *Notes from the Second Year: Women's Liberation*, ed. Shulamith Firestone, Anne Koedt, New York, Radical Feminism, 1970. Dostupné z WWW <<http://www.carolhanisch.org/CHwritings/PIP.html>> [cit. 31. 5. 2019]
- Hauser Michael, *Cesty z postmodernismu*, Praha, Filosofia, 2012.
- Hauser Michael, *Metapopulism in-between democracy and populism: transformations of Laclau's concept of populism with Trump and Putin*, *Distinktion: Journal of Social Theory*, 19:1, 2018, s. 68-87.
- Henry Astrid, *Not My Mother's Sister: Generational Conflict and Third-Wave Feminism*, Indiana University Press, Indiana, 2004.
- Hester Helen, *Xenofeminism*, Cambridge, Polity Press, 2018.
- Holly Lewis, *The Politics of Everybody: Feminism, Queer Theory, and Marxism at the Intersection*, London, Zed Books, 2016.
- Horster Detlef, *Jürgen Habermas*, Praha, Svoboda, 1995.
- Hrubec Marek, *Feministická polemika mezi Iris Marion Young a Judith Butler*, in *Gender, Rovné příležitosti, výzkum*, roč. 10, č. 2/2009, str. 54-55.
- Hua Cai, *A Society Without Fathers or Husbands: The Na of China*, Přel. Asti Hustvedt, New York, Zone, 2001.
- Humm Maggie (ed.), *Feminisms: Reader*, New York, Routledge, 1992.
- Jagger Gill, *Judith Butler: Sexual politics, social change and the power of the performative*, New York, Routledge, 2008, s.147.

- Jeffreys Sheila, *Gender Hurts: A Feminist Analysis of the Politics of Transgenderism*, New York, Routledge, 2014.
- Kielmansegg Peter Graf, *Volkssouverenität: Eine Untersuchung der Bedingungen demokratischer Legitimität*, Stuttgart, Ernst Klett Verlag, 1977.
- Kobová, Lubica, *Sesterstvo zabíja sestry*, in: A2, č. 11, 2017, s. 18-19. Dostupné z WWW: <<https://www.advojka.cz/archiv/2017/11/sesterstvo-zabija-sestry>> [cit. 31.5.2019]
- Kobová, Lubica, *Medzi nepoddajnosťou poriadku a jeho každodenným prekračovaním*, in Butler Judith, *Trampoty s rodom*, Bratislava, Aspekt, 2014, s. 236-264.
- Kolozova Katerina, *Identities of Irony and Crisis: of the New and Peculiar Processes of Re-balkanization of the Balkan in Gender and Identity: Theories from and/or on Southeastern Europe*, Jelisaveta Blagojević, Kolozova Katerina, Slapsak Svetlana (ed.), 2006, Beograd, ATHENA s.191-201.
- Kolozova Katerina, *Cut of the Real: subjectivity in poststructuralist philosophy*, New York, Columbia University Press, 2014.
- Kolozova Katerina, *Toward a Radical Metaphysics of Socialism: Marx and Laruelle*, New York, Punctum Books, 2015.
- Kolozova Katerina, Joy Eileen, *The (Socialist) Future Is Not Necessarily Utopian: An Interview with Katerina Kolozova*, 27. 8. 2015. Dostupné z WWW: <<https://punctumbooks.com/uncategorized/interview-with-katerina-kolozova/>> [cit. 31.5.2019]
- Kolozova Katerina, Joy Eileen A. (ed.), *After the Speculative Turn*, New York, Punctum Books, 2016. Dostupné z WWW: <<https://punctumbooks.com/titles/after-the-speculative-turn-realism-philosophy-and-feminism/>> [cit. 31.5.2019]
- Kolozova Katerina, *The Lived Revolution : solidarity with the body in pain as the new political universal*, Skopje, Institute of Social Sciences and Humanites - Skopje, 2016.
- Kolozova Katerina, *Je feminismus třetí vlny v krizi*, dostupné z WWW: <<https://sok.bz/clanky/2017/je-feminismus-treti-vlny-v-krizi>> [cit. 31.5.2019]
- Kolektiv autorů. *What Is Gender Nihilism? (A Reader)*, Contagion Press, 2016.
- Kužel Petr, *Filosofie Louise Althussera: O filosofii, která chtěla změnit svět*, Praha, Filosofia, 2014.
- Lauretis Teresa de, *Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities*. in differences: A

- Journal of Feminist Cultural Studies, special issue. Duke University Press, Durham, 1991.
- Lévi-Strauss Claude, *Les structures élémentaires de la parenté*, Paris, PUF, 1949.
- Lévi-Strauss Claude, *Myšlení přírodních národů*, přel. Jiří Pechar, Praha, Dauphin, 2006.
- Lévi-Strauss Claude, *Strukturální antropologie*, Praha, Argo, 2006.
- Lewin Tamar, *Web Site Fuels Debate on Campus Anti-Semitism*, New York Times, 27. 9. 2002. Dostupné z WWW: <<https://www.nytimes.com/2002/09/27/us/web-site-fuels-debate-on-campus-anti-semitism.html>> [cit. 31.5.2019]
- Lauretis Teresa de, "Habit Changes." In *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 6, Duke University Press, Durham, 1994.
- Lyotard Jean - François, *O postmodernismu*, Praha, Filosofia, 1993
- MacKinnon Catharine, *Pornography, Civil Rights, and Speech*, in *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review* 1 (1985).
- Maoilearca John Ó, *All Thoughts Are Equal*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2015,
- Marcuse Herbert, *Jednorozměrný člověk*, Praha, Naše Vojsko, 1991.
- Menke Christopher, *Judith Butler: Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Dostupné z WWW: <http://ndpr.nd.edu/news/notes-toward-a-performative-theory-of-assembly/> [cit. 31.5.2019]
- Muñoz, José Esteban, *Disidentifications: Queers of Color and the Performance of Politics*, 1999.
- Morgan Robin, *Theory and practice: pornography and rape*. In Morgan Robin, *Going too far: the personal chronicle of a feminist*, New York, Vintage Books, 1978.
- Nagl-Docekal Herta, *Feministická filosofie*, Praha, SLON, 2007.
- Nagle Angela, *Kill All Normies: Online Culture Wars From 4Chan and Tumblr to Trump and the Alt-Right*, London, Zero Books, 2017.
- Nelson Cary, *The Problem with Judith Butler: The Political Philosophy of the Movement to Boycott Israel*, 16.3.2014. Dostupné z WWW: <<https://lareviewofbooks.org/article/problem-judith-butler-political-philosophy-movement-boycott-israel/>> [cit. 31.5.2019]

- Newman Saul, *From Bakunin to Lacan: Anti-authoritarianism and the dislocation of power*, Lenham, Lexington Books, 2001.
- Nicholson Linda (ed.), *Feminist Contentions. A Philosophical Exchange*, New York, Routledge, 1995.
- Nussbaum Martha, *The Professor of Parody*, The New Republic, Nov. 28, 2000, s. 37 - 45.) Dostupné z WWW: <<http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Nussbaum-Butler-Critique-NR-2-99.pdf>> [cit. 31.5.2019]
- O'Rourke Michael, *The Afterlives of Queer Theory*, in *continent*, 1.2, 2011, s. 102-116.
- Oates-Indruchová Libora (ed.), *Dívčí válka s ideologií*, Praha, SLON, 1998.
- Palazzani Laura, *Gender in philosophy and law*, Berlin, Springer, 2013.
- Parisi Luciana, *Abstract Sex: Philosophy, Biotechnology and the Mutations of Desire*, Continuum, London, 2004.
- Pirkanen Jaana, *The Other and the Real: How Does Judith Butler's Theorizing of the Subject and Contingency Differ from the New Lacanian Thought?* In *SQS Journal*, 3, 1, 2008. Dostupné z WWW: <<https://journal.fi/sqs/article/view/53644/16770>> [cit. 31.5.2019]
- Power Nina, *One-dimensional Woman*, London, Zero Books, 2009. Slovenský překlad: Power Nina, *Jednorozměrná žena*, in *Glosolália*, 1.-5. část, 2014-2015.
- Prosser Jay, *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality*, New York, Columbia University Press, 1998.
- Puar Jasbir, *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*, Durham, Duke University Press, 2007.
- Raymond Janice, *The Transsexual Empire*, New York, Beacon Press, 1979.
- Rose Tricia, *Hip Hop Wars*, New York, Basic Books, 2008.
- Roudinesco Élisabeth, Derrida Jacques, *Co přinese zítřek?*, Karolinum, Praha, 2003.
- Rubin Gayle, *The Valley of the Kings: Leathermen in San Francisco, 1960–1990*, disertační práce, University of Michigan, 1994.
- Rubin, Gayle, *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies*, New York City, Routledge, 1998.
- Ruffolo David V., *Post-Queer Politics*, Farnham, Ashgate, 2009.

- Salecl Renata, *The Spoils of Freedom: Psychoanalysis and feminism after the fall of socialism*, London a New York, Routledge, 1994.
- Schippers Birgit, *The Political Philosophy of Judith Butler*, New York, Routledge, 2014.
- Sedgwick Eve Kosofsky, *Between Men: English Literature and Male Homosexual Desire*, New York, Columbia University Press, 1985. Sedgwick Eve Kosofsky, *Epistemology of the Closet*, University of California Press, 1990.
- Spargo Tamsin, *Foucault a teorie podivného*, Praha, Triton, 2001.
- Spivak Gayatri Chakravorty. *Can the Subaltern Speak?*, in *Marxism and the Interpretation of Culture*, Nelson Cary, Grossberg Lawrence [ed.], Urbana, University of Illinois Press, 1988. s. 271-313.
- Spivak Gayatri, *A Critique of Postcolonial Reason*, Cambridge, Harvard University Press, 1999.
- Stack Carol, *All Our Kin: Strategies for Survival in a Black Community*, New York, Harper and Row, 1974.
- Standing Guy, *Prekaritát: Nová nebezpečná třída*, Praha, Rubato, 2018.
- Summers Lawrence, *Address at morning prayers*, 17. 9. 2002. Dostupné z WWW: <https://web.archive.org/web/20120729000443/http://www.harvard.edu/president/speeches/summers_2002/morningprayers.php> [cit. 31.5.2019]
- Summers Lawrence, *Academic Freedom and Anti-Semitism*, 29.1.2015, Columbia Center for Law and Liberty, dostupné z WWW <http://larrysummers.com/wp-content/uploads/2015/01/AcademicFreedomAndAntiSemitism_FINAL1-2.pdf>
- Warner Michael, *The Trouble with Normal*, Cambridge, Harvard University Press, 2000.
- Weiss Margot, *Techniques of pleasure: BDSM and the circuits of sexuality*, Durham, Duke University Press, 2011.
- Webster Fiona, *The Politics of Sex and Gender: Benhabib and Butler Debate Subjectivity*, Hypatia, Vol. 15, No. 1 (Winter, 2000), s. 1-22.
- Young Iris Marion, *Kritické poznámky k Potížím s genderem*, Gender, Rovné příležitosti, výzkum, roč. 10, č. 2/2009.
- Zamora Daniel , Behrent Michael C. (ed.), *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge, Polity Press, 2015.

Zamora Daniel, *Můžeme kritizovat Foucaulta?*, A2, 01, 2015, dostupné z WWW:
<<https://www.advojka.cz/archiv/2015/1/muzeme-kritizovat-foucaulta>> [cit.
31.5.2019]

Zábrodská Kateřina, *Variace na gender*, Praha, Academia, 2009.

Žižek Slavoj, *The Sublime Object of Ideology*, London, Verso, 1989.

Žižek Slavoj, Hauser Michael, *Humanismus nestačí*, Praha, Filosofia, 2008.

Žižek Slavoj, *The Sexual Is Political*, 1.8.2016. Dostupné z WWW:
<<http://thephilosophicalsalon.com/the-sexual-is-political/>> [cit. 31.5.2019]